

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**1989 SONRASI AFGANİSTAN SIYASI MESELESİNDE
MUHTEMEL ÇÖZÜM ARAYIŞLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Asadullah HAMNAWA**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN**

Ankara – 2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**1989 SONRASI AFGANİSTAN SIYASI MESELESİNDE
MUHTEMEL ÇÖZÜM ARAYIŞLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Asadullah HAMNAWA**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN**

Ankara – 2013

ONAY

Asadullah HAMNAWA tarafından hazırlanan "1989 Sonrası Afganistan Siyasi Meselesinde Muhtemel Çözüm Arayışları" başlıklı bu çalışma, 15.11.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

Prof. Dr. Ümit ÖZDAĞ

(Danışman)

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN

(Üye)

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

ÖZET

HAMNAWA, Asadullah. 1989 Sonrası Afganistan Siyasi Meselesinde Muhtemel Çözüm Arayışları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Afganistan bulunduğu stratejik konum itibariyle tarih boyunca birçok istilacı gücün müdahalesine maruz kalmış ve bu durum Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da devam etmiştir. Bölge ve bölge dışı aktörlerin güç gösterisi sahasına dönüşen Afganistan topraklarında tarihi boyunca siyasi istikrarsızlık hakim olmuştur.

Afganistan'a ilişkin çalışmalar genellikle bu ülkenin önemine jeopolitik, jeostratejik açılarından bakarak ülkenin genel profilini çizmektedir. Bu çalışma adeta bir ön kabul haline gelmiş olan Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığını çözüme kavuşturma çerçevesi içinde inceleyerek, bu biçimde Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığına federal siyasi düzenin tek çözüm yolu olarak ele almaktadır.

Bunu yaparken ülkeye yapılan bölge ve bölge dışı aktörlerin rekabetlerini, SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve bu işgale ABD'nin tutumunu merkeze alarak, bu müdahaleyi gerçekleştiren aktörlerin öncelikleri, bölgesel tepkiler ve müdahalelerin uluslararası sistem üzerindeki etkileri açısından incelemektedir. Afganistan'ın siyasi meselesine yönelik çözüm arayışları, söz konusu Afganistan'ın coğrafyasının, siyasal kültürünün, demografisinin unsurlarını ön plana çıkararak yapılmaktadır. Ancak çalışma ne bu, bölge ve bölge dışı aktörlerin rekabetlerini eksiksiz bir tarihsel anlatısı olmak iddiasındadır, ne de temelde Afganistan'ın siyasal ve kültürel yapısının tüm yönlerini tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

Çalışma bu haliyle siyasi istikrarsızlığın nedenlerini merkezine alarak analiz etmekte, karşılaştırmalı bir federal sistem çerçevesinde ülkenin siyasal düzenini karşılaştırmak suretiyle gerçekçi kuram içerisinde bir federal sistem tahlil örneği vermeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda federal siyasal sisteme

ilişkin bölümün baştan bir kuramsal çerçeve olarak tartışmaya açılmadan önce, bölge ve bölge dışı aktörlerin Afganistan'a müdahalesinin ele alınması tercihinin nedeni siyasi meselenin çıkışındaki sebeplere ilişkin kuramsal çerçeve çizilirken konunun bir arka plan sahibi kılınması yöntemiyle soyut kavramların uygulamadaki anlamlarının daha anlaşılır kılınmasıdır. Federal sisteme ilişkin bölüm diğer bölümün arkasına alınarak söz konusu soyut kavramsallaştırmaların ve Afganistan'ın siyasi meselesinin analiz yöntemini güçlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

1. Afganistan
2. Siyasi mesele
3. Çözüm

ABSTRACT

HAMNAWA, Asadullah. Probable Solution Seekings On Political Issue After 1989 in Afghanistan, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Because of a strategic location Afghanistan has been exposed to the intervention of the invaders in different periods of history. This condition continued after the collapse of the USSR as well. As the power test area of the region and outside the region actors there has been political instability for a long time in Afghanistan.

Generally the field of researches about Afghanistan had been studied from its geo-political and geo-strategical aspects. In this study we believe and aim that the only solution way for the political instability of Afghanistan is federal system.

In this study we are concentrated on the competitions of the regional and international actors in the country and USSR invasion and attitude of the USA for the invasion. This study has been planned to seek solutions for the political concerns of Afghanistan. But we are not claiming niether to explain the historical issues compeletly nor to discuss all points of the issue from culturel and political aspects.

The main subject of this study is political instability but we tried to explain a comparative federal system to the country. We also give some analitic examples of solutions here in the study as well.

Key Words:

1. Afghanistan
2. Political issue
3. Solution

ÖNSÖZ

Afganistan son otuz yıldır yaşadığı sorunlar nedeni ile dünya gündeminden hiç düşmeyip istikrarsız bir ülke profilini kendine aldı. Özellikle Sovyetler Birliğinin işgale son vererek ülkeyi terk etmesinden sonra sorunlar ayrı bir boyut kazandı. Ancak ilerleyen yıllarda eski sorunlar mevcudiyetini korumakla birlikte yeni sorunlar eklenerek devam etmiştir.

İç savaşlardan dolayı, Afganistan merkezinde güçlü bir otoritenin kurulamadığı bir ülke konumuna geldiği her dönemde hissedilerek, sosyo-kültürel gerçekliğini gözeten bir iktidar yapısına sahip olamamıştır. Dolayısıyla, Afganistan tarihsel şartları nedeniyle asla homojen bir toplum olamamıştır.

Bugün otuz milyonu aşan Afgan nüfusu onlarca etnik grubun birleşimidir. Bu çerçeveden bakıldığında Afganistan'da milletleşme sürecini tamamlamış homojen bir Afgan halkının olduğunu düşünmek yanlıştır. Tarihsel, coğrafik, etnik, ekonomik ve demokrasi açıdan farklılık arz eden böyle bir ülkeyi yeni bir siyasi sistemle yöneterek sorunların giderilmesine çalışmaların yapılmadığı hissi uyandırmıştır. Bu çalışma daha sonraki çalışmalara bir adım olması umuduyla ele alınarak siyasi meseleye çözüm arayışı mahiyetinde yazılmıştır ve çalışmadaki konular, her ne kadar kaynak açısında zorluklarla karşılaşmama rağmen Afganista'daki gelişmeler temel alınarak işlenmiştir.

Çalışma süresince değerli vaktini ayıran ve sabrını eksik etmeyen tez danışmanım Prof. Dr. Cemalettin Taşkiran'a saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Tez yazma ve kaynak toplamada yardımcı olan ve emeği geçen tüm dostlara teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİ “AFGANİSTAN’IN SİYASİ TARİHİ, COĞRAFYASI, ETNİK YAPISI VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ”

1.1. AFGANİSTAN’IN SİYASİ TARİHİ	10
1.2. AFGANİSTAN’IN COĞRAFYASI	20
1.3. AFGANİSTAN’IN ETNİK YAPISI	22
1.3.1. Peştunlar.....	27
1.3.2. Tacikler	28
1.3.3. Türkler.....	29
1.3.3.1. Özbekler	31
1.3.3.2. Türkmenler	32
1.3.3.3. Hazaralar	33
1.3.3.4. Aymaklar.....	34
1.3.3.5. Avşar Türkleri	35
1.3.4. Diğer Etnik Gruplar	35
1.3.4.1. Beluciler.....	35
1.3.4.2. Nuristaniler	36
1.4. JEOSTRATEJİK ÖNEMİ	37

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN SİYASİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI, BÖLGE VE BÖLGE DIŞI AKTÖRLERİN REKABETİ

2.1. TARİHİ GELİŞİMİ	42
2.1.1. İngiltere'nin Politikası	43
2.1.2. Rus ve İngiliz Rekabeti	46
2.1.3. Rusya'nın Politikası	48
2.1.4. Rus ve Amerika Rekabeti	53
2.2. SOVYETLER BİRLİĞİNİN NÜFUZ ÇABALARI	56
2.3. SOVYETLER BİRLİĞİ İŞGALİ	66
2.4. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN AFGANİSTAN'DAN ÇIKIŞI VE YENİ OLAYLAR	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN SİYASİ MESELESİNE YÖNELİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

3.1. SİYASİ MESELENİN ORTAYA ÇIKIŞINDAKİ ANA FAKTÖRLER.....	79
3.2. SİYASİ MESELENİN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK DÜŞÜNÜLEN ÇIKIŞ YOLU	81
3.3. DEVLET VE FEDERALİZM	89
3.3.1. Kavram ve Kapsamı	90
3.3.2. Federalizmin Temel İlkeleri	92
3.3.3. Federal Devlet Düzeni	96
3.3.4. Federal Devletin Uluslararası Hukuktaki Yeri.....	97
3.4. ÜLKENİN TOPLUMSAL YAPISI	98
3.5. STRATEJİK HAK	100
3.6. EŞİT GÜÇ DAĞILIMI	100
3.7. MUHALEFETLER VE ENDİŞELER	101
3.7.1. Dünya Deneyimi	102
3.7.2. Etnik Gerçeklik.....	105
3.7.3. Uzun Vadeli Olamama Riski	109
3.7.4. Geri Kalmış Toplum	110
3.8. BÖLGESEL VE TOPLUMSAL DENGE	114

3.9. FEDERE BİRİMLERİN COĞRAFİK DAĞILIMI	118
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	130

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organization
CİA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
çev.	: Çeviren
DHP	: Demokratik Halk Partisi
ed.	: Editör
İSAF	: International Security Assistance Force
KGB	: Komitet gosudarstvennoy bezopasnosti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
t.y.	: Tarih yok
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Afganistan, coğrafi bir bölge olarak hem bölgesel hem küresel çapta öneminin yanı sıra, bölge içi ve bölge dışı devletleri için de pek çok nedenden dolayı önem arz eden bir ülkedir. Üzerinden önemli ticaret yollarının geçmesi, bu yollar üzerindeki geçit ve tünellerin askeri açıdan önem taşıması, tarihin oldukça eski devirlerinden beri bölge üzerinde sürekli bir hâkimiyet kurma mücadelesine neden olmuş ve sonuçta burası tarihte pek çok imparatorluk arasında nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. XIX. yüzyılda İngiltere ile Rusya “Büyük Oyun” diye anılan bir nüfuz mücadelesine girmiş, Soğuk Savaş döneminde ise, Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, Afganistan üzerinde benzer bir mücadele yaşanmıştır. Sovyet işgalinden sonra ise, birtakım bölgesel güçlerin Afganistan üzerindeki etkinliği artarak, müdahale eden aktörler olarak öne çıkmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan siyasal istikrarsızlığın sonucunda, El Kaide gibi terörist gruplar Afganistan içinde barınma olanağı bulmuşlar ve hem bölgesel hem de dünya çapında tehdit oluşturmuşlardır. Afganistan’ın aynı zamanda Orta Asya’nın zengin enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ihraç edilebilmesi için muhtemel enerji geçiş yolu olması stratejik önemini arttıran bir diğer faktördür.

Kimi çalışmalar, dil, tarih, eğitim, tarım, siyaset bilimi ve kadın çalışmaları alanlarında akademik düzeyde yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda; yabancı ülkelerin Afganistan’a yönelik politikaları, ülkenin tarihi, eğitim sistemi, devlet yapısı, çeşitli bölgelerinde konuşulan diller, yabancı yatırımlar, kadının sosyal statüsü, ABD’nin askeri müdahalesi ve bu müdahale sonrasında oluşturulan yönetim yapısı gibi konular ele alınmıştır. Konunun önemine nazaran, yapılan akademik çalışmaların azlığı dikkate alındığında tezin öncelikli amacının bu konudaki akademik boşluğu bir ölçüde, sayısal olarak doldurmasının yanı sıra; Afganistan’da dış müdahalelere bağlı olarak ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık ve bunun sosyal düzene verdiği zarar ve bu zarardan dolayı toplumsal yapının tamamen

farklılaşmasına yol açtığı ve bu farklılaşmış toplumsal yapıyı hangi siyasal sistemle idare edilebileceğini ortaya koymak olarak öngörülmüştür.

Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesinin ardından, daha önce Sovyet işgaline direnen mücahit gruplar, Kâbil'deki Sovyet destekli Nacibullah hükümetine karşı savaşmayı sürdürmüşlerdir. 1992 yılında, Nacibullah hükümeti devrilmiş ve Kâbil mücahit gruplar tarafından ele geçirilmişse de, aralarında iktidar paylaşımı konusunda uzlaşma sağlanamamış ve silahlı çatışmalar başlamıştır. 1994 yılında, Taliban hareketi ortaya çıkmış, kısa bir süre içinde ülkenin güneyini denetimi altına almış, birkaç yıl içinde de ülkenin tamamına yakınına ele geçirmiştir. Diğer mücahit gruplar Taliban'a karşı "Kuzey İttifakı" adı altında birleşmişler, ancak ABD'nin 2001 yılındaki, Taliban'a yönelik askeri müdahalesine kadar adeta marjinal bir gerilla hareketi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Söz konusu dönemde, Afganistan'da yaşanan iç savaşa neden olan kimi dış güçlerin müdahaleleri de ele alınmaktadır. Soğuk Savaş döneminde sıcak çatışma alanı olarak dünya gündeminin ön sıralarında yer alan Afganistan, Sovyet birliklerinin çekilişiyle gündemdeki öncelikli yerini kaybetmiş ve süper güçlerin ülkeye yönelik ilgisi kısmen azalmıştır. Bu durum birtakım bölgesel güçlere Afganistan'a müdahale etme fırsatını vermiştir. Başta Pakistan olmak üzere Sovyetler Birliği, onun ardılı Rusya, ABD, Çin, Hindistan, İran ve Suudi Arabistan ve Türkiye gibi dış güçler kendi amaçları ve politikaları doğrultusunda savaşan taraflardan birini veya birkaçını çeşitli şekillerde desteklemişlerdir. Böylelikle, Afganistan'da yaşanan iç istikrarsızlığın gerek ortaya çıkışında gerekse de sürmesinde etkili olmuşlardır. Ülkede iç istikrarsızlığı ortaya çıkaran sadece dış müdahaleler değil yanı sıra ülkenin siyasal yapısının toplumsal yapıya cevap verememesidir. Çalışmada, siyasal istikrarsızlığın niteliği, Afganistan'a yönelik müdahalede bulunan unsurlar, bunların müdahale etme amaçları ve yöntemlerinin neler olduğu sorgulanmaktadır.

Buna bağlı olarak, Afganistan'ın zayıf bir siyasal yapıya sahip oluşunun nedenleri, bu ülkeye yönelik dış müdahalelerin siyasal süreç bakımından incelenmesi, müdahale eden unsurlar, bunların müdahale etme amaç, neden ve yöntemlerinin belirlenmesi aydınlığa kavuşturulmasına azami gayret sarf edilmiştir. Bu bakımdan ilk bölümde, Afganistan hakkında genel bilgi verilmiştir. Ülkenin Siyasi Tarihi, Coğrafyası, Etnik Yapısı ve Jeostratejik Önemi gibi konular ele alınmıştır. Böylelikle, Afganistan'a siyasal istikrarsızlık olgularının anlaşılabilmesi için gerekli olan ön bilgilerin ortaya koyulmasına çalışılmıştır.

Bu bakımdan, Afganistan'la ilgili coğrafi, ekonomik, etnik, siyasi yapı ve bölgenin geçirdiği tarihsel süreç konularında ortaya koyulan bilgilerin ışığında, Afganistan'ın zayıf bir siyasal yapısına sahip oluşunun coğrafi, ekonomik, etnik, siyasi ve tarihsel nedenleri de irdelenmiştir. Bu şekilde, ülkenin istikrarsız devlet yapısına sahip oluşunun nedenleri hakkında sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Afganistan'a müdahale eden dış güçler ve onların bölgedeki çıkarlarının ne olduğu genel seyri sırasıyla ikinci bölümde yer almıştır. Söz konusu dış güçlerin dış politikalarını oluşturan temel amaçları ve hedefleri, bu doğrultuda ortaya koydukları genel dış politikaları, bu politikalar çerçevesinde Afganistan'a yönelik politikaları, ikinci bölümde ele alınmıştır. Bu şekilde, müdahalede bulunan unsurların kimler olduğu, müdahale etme amaç ve nedenlerinin neler olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Etnik farklılığın Siyasi istikrarsızlığa, yol açtığıнын nedeni ve buna yönelik çözüm arayışlarının genel seyrinin incelendiği üçüncü bölümde ise, 1989 sonrası Afganistan'daki siyasi çıkmazlıkların sebebi ele alınırken, etnik farklılık, toplumsal ayrışmanın bu yönde ne kadar etkili olduğuna da değinilmiştir. Bu siyasi gelişmeler ışığında, hem ülke istikrarsızlığının niteliği, hem de çözüm yöntemlerinin neler olduğu sorgulanarak bir sonuca bağlanmıştır.

Sonuç kısmında, önceki bölümlerde ele alınan konular genel bir değerlendirmeye ve yoğun bir analize tabi tutularak, sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, ele alınan tüm konular olabildiğince tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, başta birincil kaynak niteliğinde olan Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi gibi kütüphanelerden, bazı devlet kurumlarının, çeşitli uluslar arası örgütlerin hazırladığı raporlardan yararlanılmış ve konuyla ilgili uzmanlarla görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında alandaki yazının özellikle kitap ve makalelerin büyük ölçüde farsça olduğu görülmektedir. Buna karşın, araştırmada az sayıda Türkçe kitap ve makaleden de yararlanılmıştır. Türkiye’de Afganistan ile ilgili özellikle 2001 yılından önce yayınlanmış olan kitap ve makale sayısı çok azdır.

Mehmet Saray’ın 1997 yılında yayınladığı “Afganistan ve Türkler” adlı kitabı, tarihsel düzeyde stratejik analiz yapan az sayıda süreli yayında çıkan makaleler, bu dönemde önemli bir boşluğu doldurmuşlardır. Özellikle, 11 Eylül 2001 saldırılarıyla Afganistan’ın gündemde öne çıktığı dönemden sonra, Afganistan’la ilgili çalışmalarda ciddi bir artış yaşanmıştır. Gerek Esedullah Oğuz gibi bölgeden gelen kişiler, gerekse Türkiyeli araştırmacılar tarafından bu konuda kitap ve makaleler yayınlanmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde Afganistan’ın tarihi, etnik yapısı, siyasal istikrarsızlığının nedenleri, savaşan gruplar gibi oldukça geniş alanları kapsamasına karşın, konuları fazla derinlemesine ele almadıkları dikkat çekmektedir. Ancak, bu eksik Afganistan’la ilgili yabancı uzmanların çalışmalarının Türkçeye çevrilip yayınlanmasıyla çok kısa sürede giderilmiştir.

Afganistan ile ilgili yapılmış çok sayıda İngilizce çalışma olmasının iki temel sebebi vardır. Birincisi, İngiltere’nin Hindistan’ı sömürgeleştirmesiyle birlikte Afganistan Batı’nın ilgi alanına girmesidir. Gerek XIX. yüzyıldaki “Büyük Oyun” sırasında gerekse “Soğuk Savaş” döneminde Afganistan dünya gündeminin üst sıralarında yer almıştır. Afganistan’ın “Büyük Oyun”

sırasında, İngiltere'nin, "Soğuk Savaş" döneminde de ABD'nin dış politikalarında önemli bir konuma sahip oluşu İngilizce kaynakların fazla oluşunun temel nedenidir. Diğer neden ise, dünyada İngilizcenin yaygın dil oluşudur. Bu nedenle, çok sayıda araştırmacı çalışmalarını İngilizce yayınlamayı tercih etmiş veya bu çalışmalar İngilizceye çevrilmiştir. Ayrıca, özellikle son dönemde, Afgan iç savaşına taraf olan unsurlar da kendi konularını ve politikalarını dünya kamuoyunun gözünde meşrulaştırmak amacıyla yaygın dil olan İngilizce yayınlar yapmışlardır.

Böylelikle, İngilizce kaynakların sadece Batılı bir perspektifi yansıtıyor olma durumu ortadan kalkmıştır. Farklı bakış açılarıyla hazırlanan bu kaynaklar, etkili bir tetkik süzgecinden geçirildiği takdirde, yapılan çalışmalarda zenginlik katabileceği düşüncesi içindeyim. Bazı yayınların ise propaganda amacı taşıyacak kadar yanlı oluşu göz önüne alındığında, bunların elenebilmesi bakımından tetkikin önemi bir kat daha artmaktadır. Bu bakımdan, çalışmada kullanılan kaynaklar hakkında değerlendirme yapılmasının ve bunların tetkiki konusunda bilgi verilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür.

Afganistan ile ilgili kaynakları incelediğimizde çok sayıda kitap ve makalenin yanı sıra, birincil kaynak niteliğinde olan bazı arşivlerle, bazı devlet kurumlarının ve çeşitli uluslararası örgütlerin hazırladığı raporlarla karşılaşırız. Ancak, internet üzerinden pek çok dokümana ulaşamamakta, sadece bu dokümanların nerede bulunduğu konusunda bilgiye ulaşılmaktadır.

Afganistan üzerine yazılmış olan kitap ve makalelerin değerlendirirken, bunların bazılarının sahibi olan, Afganistan konusunda önde gelen bazı uzmanlar hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Pakistan ve ABD'nin Afganistan'a yönelik politikaları, Taliban hareketi, bu hareketin yükseliş ve iktidara geliş süreci, enerji politikaları gibi oldukça kapsamlı konularda önemli çalışmaları olan Ahmed Rashid, bu uzmanların başında gelmektedir. Pakistanlı bir gazeteci olan Rashid, çalışmalarında eleştirel bir tavır

sergilemiştir. Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politikalarını anlatırken, bu politikaların olumsuz yansımalarını, Pakistan'ın desteklemiş olduğu Taliban'ın ülkedeki baskıcı uygulamalarını da ortaya koymuştur.

Diğer bir uzman olan Barnett Rubin ise büyük ölçüde Afganistan'daki iç siyasi gelişmeler üzerinde durmuş, kısmen de ABD'nin bu ülkeye yönelik politikalarına değinmiştir. Hafizullah Emadi de benzer bir şekilde Afganistan'daki iç siyasi gelişmelerle ilgili değerli çalışmaları olan önemli uzmanlardan biridir. Emadi'nin çalışmaları genelde ülke içindeki bazı gruplar ve bunların iç politikadaki rolleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Uzmanlar arasında Oliver

Roy'u da saymak gereklidir. Aslında Roy, bir Afganistan uzmanı olmaktan ziyade, İslâm konusunda uzmandır. Ancak, Afganistan'la ilgili çok sayıda değerli çalışmaları olan biridir. Çalışmalarında özellikle din siyaset ilişkileri üzerinde duran Roy, Afgan iç istikrarsızlığa taraf olan gruplar ve bunların birbirleriyle ilişkileri konusunda değerli bilgiler vermektedir. Farklı alanlarda uzman olan kişilerin de bu alanlardaki birikimlerini Afganistan konusuna aktarıp oldukça değerli çalışmalar ortaya koyduklarını da görmekteyiz.

Afganistan'ın tarihi konusunda kullanılan kaynaklara da değinmek yararlı olacaktır. Bu konuda yapılmış çalışmalar oldukça fazladır ve bu alanda bir eksiğin olduğu söylenemez. Ancak, bu alanda kullanılan kaynaklar konusunda seçici davranılmış ve farklı bakış açılarına sahip en kapsamlı bilgileri içeren kaynakların kullanımına ağırlık verilmiştir. Mehmet Saray tarafından yazılan Afganistan ve Türkler başlıklı kitap önemli yer edinmektedir. Bu çalışmada, Afganistan üzerinde Britanya ve Rusya'nın XIX. Yüzyıldaki rekabeti ele alınmıştır. Bazı çalışmalarda Afganistan tarihi ele alınırken sadece okuyucuya ansiklopedik bir ön bilgi değil, aynı zamanda bu ülkenin zayıf devlete ve siyasi iktidara sahip oluşunun tarihsel kökleri de analiz edilmeye çalışıldığından dolayı, toplumsal değişimler konusu özel bir önem taşımaktadır.

Afganistan'daki siyasi gelişmeler pek çok kitapta yer almaktadır. Ancak, bu kitapların en kapsamlıları Esedullah Oğuz'un Hedef Ülke Afganistan, Yavuz Selim'in Afganistan ve Dostum, Ahmed Rashid'in Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia, başlıklı çalışmalarıdır. Esedullah Oğuz Afganistan Türklerindedir ve kitabında ortaya koyduğu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla iç savaş dönemindeki siyasi gelişmelerle ilgili oldukça bilgi sahibidir. Yavuz Selim'in çalışması ise Reşit Dostum ve onun en yakınındaki generallerinden biri olan Rauf Beg'in anlattıklarına dayanarak hazırlanmıştır. Kitabın yanlı olduğu çok ortadadır. Ancak, ilk elden tanıklığa dayalı olması bakımından oldukça önemli bir çalışmadır.

Afganistan'a yönelik müdahalelerin ve bu ülkede yaşanan siyasal istikrarsızlığın anlaşılabilmesi bakımından, konuyla ilgili bazı kavramlar ele alınması yararlı olacaktır. Çalışmada, Afganistan zayıf devlet olarak nitelenmekte ve bu özelliğinin tarihi ve güncel nedenleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yüzden, zayıf devlet kavramının tanımlanması gerekli görülmektedir. Afganistan'da yaşanan siyasal istikrarsızlığın da anlaşılabilmesi için, aynı nedenle siyasal istikrarsızlığı da tanımlanması gereklidir. Etnik faktörlerin de gerek siyasal istikrarsızlığa, gerek bu ülkenin zayıf devlet oluşunda, gerekse de dış müdahalelerde önemli etkileri vardır. Bu bakımdan, Afganistan'ın kendine has toplum yapısının anlaşılabilmesi için etnisite ile ilgili bazı kuramsal çalışmalardan da faydalanma gereği vardır. Fakat hepsinden önemlisi, çeşitli dış güçlerin Afganistan'a yönelik izledikleri politikaların müdahale olup olmadığının anlaşılabilmesi için, müdahale kavramı tanımlanmalıdır. En temel tanımıyla müdahale, müdahale edilen aktördeki iç siyasi süreci yönlendirmektir. Genelde, müdahale kavramıyla kastedilen "askeri müdahale" olsa da, askeri olmayan müdahale yöntemleri de vardır. İki devlet arasında doğrudan etkileşim olarak algılanan klasik uluslararası ilişkiler anlayışının aksine, müdahale uluslararası bir aktörün bir diğer aktörün iç yapısına sızabilme yetisine bağlı olarak, bu aktördeki iç siyasi süreci yönlendiren dolaylı bir etkileşimdir.

Zayıf devlet kavramını ele almak istersek, Sınırları içerisinde güç kullanma tekelinden yoksun veya bunu ülke içinde başka bir unsura kaptırmış olan devletler zayıf devlet kategorisinde yer almaktadır. Zayıf devlet'in diğer belirtileri ise, hükümetin otoritesini kaybetmesinden dolayı kamu hizmetlerinin yerine getirilememesi, sivil toplum sisteminin çöküşünden dolayı ortak karar alma sürecinden yoksunluk, devlet kurumlarının ülkenin çeşitli kısımlarında anayasal otoritelerini kullanmakta yetersiz kalmaları, komşu ülkelerle sağlıklı, kalıcı ve istikrarlı ilişkiler geliştirme kapasitesinden yoksunluktur. Afganistan'ın bu şekilde bir devlet yapısına sahip oluşu, dış müdahalelerle birleşince siyasal istikrarsızlığa yol açmıştır.

Etnisite konusunda yapılan bazı çalışmalar da konuyla ilgileri bakımından önem taşımaktadır. Çünkü Afganistan'ın etnik yapısının karmaşıklığı, hem onun siyasi açıdan istikrarsız devlet olma nedenlerinden biridir, hem siyasal istikrarsızlık bir boyutuyla etnik bir niteliğe sahiptir, hem de dış müdahalelerde etnik faktörler de rol oynamaktadır.

Afganistan'ın kimlik yapısı temelde kabilelere dayanmakta, çok boyutluluk arz etmekte, bölgelere göre değişmekte, algısal, değişken ve hiyerarşik bir manzara göstermektedir. Tüm bu özellikler "kavim" sözcüğüyle karşılanmaktadır. Glatzer, "kavim" sözcüğüyle açıklanan kimliği "kişinin kendi sosyal dünyası karşısındaki konumu" olarak ifade eder. Bu özellikleri dolayısıyla kavim sözcüğü karşılaştırmalı bir kimliğin ifadesidir. Komşu köyden birileriyle karşılaştırıldığında kişinin kimliğinde belirleyici unsur kendi köyü, farklı bölgeden birileriyle karşılaştırıldığında kendi bölgesi, farklı kabileden biriyle karşılaştırıldığında kendi kabilesi, farklı etnik kökenden biriyle karşılaştırıldığında kendi etnik kökeni, farklı dinden biriyle karşılaştırıldığında kendi dini, farklı mezhepten biriyle karşılaştırıldığında ise kendi mezhebidir. Doğal olarak da bir yabancıyla karşılaştırıldığında, Afganistanlı ve Afgan oluşu da kişinin kimliğinde belirleyici bir rol oynar. Ancak, Afgan ve Afganistanlılığın da kimlikte belirleyici unsurlardan biri oluşu dolayısıyla, Afganistan'ın uluslaşma sürecini tamamlamış olduğu sonucu

çıkartılamaz. Çünkü bu faktör, diğer pek çok faktörden sadece biridir ve Afgan toplumunun diğer toplumlarla etkileşiminin düşüklüğü göz önüne alındığında etkisinin oldukça sınırlı olacağı anlaşılabilir.

Afganistan'ın kendine has toplumsal yapısı, özellikle de ülkedeki kabilesel yapı dikkate alındığında daha derin analizlere ve sonuçlara ulaşılabileceği öngörülmektedir. Afganistan'da kişilerin kendilerini tanımlama konusunda en belirleyici unsurlardan biri de kabileleridir. Kabileler, temelde akrabalığa dayalı küçük gruplardır ve hiyerarşik bir yapıya sahiptirler. Bazı kabileler daha büyük kabilelerin alt birimleridir. Bazıları ise kardeş veya kuzen kabilelerdir. Etnik gruplar arasında kesin olarak belirli sınırlar yoktur. Bir ırkın herhangi bir alt grubu farklı bir dil konuşabilmekte veya farklı bir mezhepten olabilmektedir. Bazı grupların farklı bölgede bulunmaları da farklı bir kimlik geliştirmelerine sebep olabilmektedir. Sosyal kimliklerin bu derece karmaşık oluşu kimliğin belirlenmesinde algılamanın önemini arttıran bir unsurdur. Grup içindeki dile dayalı ve kültürel farklılıklar veya alt gruplarla ve başka gruplarla olan benzerlikleri algısal bir ayrışmaya veya yakınlaşmaya sebep olabilmektedir. Hatta bu algısal yakınlıklar veya farklılıklar bazı gruplar tarafından kabul edilebilirken, bazı gruplar tarafından reddedilebilir.

Afganistan'daki siyasal istikrarsızlığın etnik boyutu, ancak özünde de etnik bir savaştan ibaret olmaması, siyaset yapan grupların içinde farklı etnik gruplara mensup kişilerin varlığı, siyaset grupların ayrılıkçı gündemlerden ziyade ülke yönetiminde daha fazla etkinliğe sahip olma amacı taşımaları, belirli bölgelerdeki etkinliklerinin yüksekliği veya düşüklüğü, ittifak kurma eğilimleri, bir grubun ani yükselişine bağlı olarak diğer bir grubun devre dışı kalışı, yerel komutanların merkeze bağlılık eğilimleri, sivil halkta çok sayıda can kaybı olmasına rağmen temelde etnik temizlik gibi bir uygulamaya şahit olunmayışı, ancak zaman zaman bu tür eğilimlerin istisnai olarak görülüşü, istikrarsızlıktan kaçan sivillerin komşu ülkelere sığınma eğilimleri gibi birçok konu anlam kazanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİ “AFGANİSTAN’IN SİYASİ TARİHİ, COĞRAFYASI, ETNİK YAPISI VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ”

1.1. AFGANİSTAN’IN SİYASİ TARİHİ

Afganistan coğrafyası eski medeniyetlerden etkilenen bir ülke olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Eski medeniyetlerin etniksel farklılığından etkilenen Afganistan bugün farklı etnik kökene sahip ülke halini almıştır.¹ Güney Türkistan bölgesi olan, bugünkü Afganistan coğrafyası daha çok Hint ve İslam medeniyetlerinden etkilenmiştir.² Bugünkü Afganistan’a eski tarihte “Ariyana”³ ve “Horasan”⁴ isimleri ile isimlendirilmiştir.⁵

Afganistan coğrafi konumu itibariyle, bilim adamları tarafından “stratejik yol”, “ipek yolu kavşağı”, “imparatorlukların geçiş yolu”, “Hindistan kapısı”, “Asya’nın kalbi”, “medeniyetler kavşağı”, “İslam dünyasının doğu kapısı”, “medeniyetlerin kesişme noktası”, şeklinde tanımlanmaktadır.⁶ Afganistan birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Zerdüştün nutukları bu ülkede büyük bir medeniyetin yaşandığını göstermiştir.⁷

Büyük İskender’in bu topraklardan geçerek Hindistan’a kadar varması ile bu coğrafya Yunan medeniyetinin de izlerini taşımaktadır. Büyük İskender’in İstilasına uğrayan Afganistan (M.Ö. 331) Yunan ve İbrani etkilerine girmiştir.

¹KOHZAD, Ahmad Ali, “Afganistan Dar Partavi Tarih”, (Afganistan Tarih Işığında), Dünyay-i Kitap Yay. Tehran, 2010, s.76-79.

²GUBAR, Mir Gulam Mohammad, “Afganistan Dar Masiri Tarih”,(Tarih Boyunca Afganistan), Payame Muhacir Yay. Kum 1980, Cilt : 1, s.9.

³KABİLİ, Mehdizade, “Daramadi Bar Tarih-i Afganistan”, (Afganistan Tarihine Bir Giriş), Sahafi İhsani Yay. Kum 1997, s.6

⁴KOHZAD, Ahmad Ali, “Afganistan Dar Şahname”, (Afganistan Şahnamede), İntişarat-ı Beyhaki Yay. Kabul, 1975. s.22.

⁵GUBAR, Mir Gulam Mohammad, “Coğrafya-i Tarihi Afganistan”, (Afganistan’ın Tarihi Coğrafyası), Meyvend Yay. Kabil 2005, s.1-3.

⁶GULAMULLAH, Faiz Mohammad Katip, “Nejad Namey-i Afgan”, (Afgan Irk Namesi), ismayili Yay. Pakistan 2000, s.6.

⁷KABİLİ, Mehdizade, “Horasan-ı Buzurg Mehd Aiin Zardüşt”, (Büyük Horasan Zerdüşt Ainlerinin Beşiği) Yay. Meşhed 2002, s.89.

Daha öncede olduğu gibi Büyük İskender döneminde de Belh şehri (Bakterian) ilim ve irfan merkezi olma konumunu devam ettirmiştir. İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra bu topraklarda (M.Ö.187) Bakteriana Devleti kurulmuştur. Bu devlet daha sonra Hindistan'dan gelen Çandragupta Devleti'nin saldırısı ve kuzeyden gelen baskılara zayıf düşerek yıkılmıştır.⁸

Genel hatları ile baktığımızda İslam'dan önce Afganistan'da Zerdüştlük ve Budizm'in etkileri daha çok görülmekte ve Belh şehrindeki Nevbahar Ateşgades ve Bamyana şehrindeki Buda heykeli kalıntıları görüşlerimizi doğrulamaktadır. Afganistan İpek Yolu üzerinde medeniyetlerin uğrak noktası olduğu için önemli bir kavşak konumu kazanmıştır. Böylece Afganistan medeniyetlerin buluştuğu, dini nutukların atıldığı bir ülke olmuştur.⁹

Coğrafik konumundan ötürü çeşitli devletlerin ve milletlerin istilasına ve yerleşmelerine sahne olan Afganistan'a milattan sonra ise Saka, Kusan, Ak-Hun olarak bilinen Halaç Türkleri yerleşmeye başlamışlardır. Ak-Hun hâkimiyeti Gök Türklerin darbesi neticesinde IV. asır sonlarında sona ermiştir. VII. asrın sonlarına doğru Afganistan, İslamiyet'i yayan Arap orduları tarafından istila edilmiştir. İslamiyet ile birlikte bu bölgede Samani, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Harazimşah Türk Devletleri kuruldu. 1220 den sonra Moğollar Afganistan'ı istila edip bir buçuk asra yakın ülkeye hakim oldular. XIV. asrın sonlarında Moğol hâkimiyeti Timur tarafından yıkılmıştır. Onun torunlarından Babür, Afganistan da yeni bir Türk devleti kurmayı başarmıştır. XVII. asrın sonlara doğru İran hanedanları ile mücadele eden Babür Devleti güç kayıp etmeye başlamıştır. XVIII. asrın başlarında, Babür Devleti'nin iktidarı elinden kaçırması neticesinde Afganistan'da kuvvetli kabileler müstakil hareket etmeye başlamıştır. Afgan kabilelerine dayanarak ilk Afganistan devletini kuran Peştun kökenli olan Ahmad Şah Durrani olmuştur. İran Türk Hükümdarı Nadir Şah'ın komutanı olan Ahmad Şah Durrani, 1747

⁸ KOHZAD, Ahmad Ali, "Afganistan Dar Partavi Tarih", (Afganistan Tarih Işığında), Dünyay-i Kitap Yay. Tehran, 2010, s.76-79.

⁹ HABİBİ, Abdulhay, "Tarihi Afganistan Kabl Az İslam", (İslam Öncesi Afganistan'ın Tarihi), Dünyay-i Kitap Yay. Tahran 1988, s. 140.

Nadir Şah'ın öldürülmesi ile Galzaylar, Özbekleri ve Tacikleri hakimiyeti altına alarak Afganistan'ın mutlak hakimi olmuştur. XVIII. asrın sonlarına doğru İngilizler kurdukları Doğu Hindistan şirketi ile Hindistan kıyılarında ticaret yapmaya başlamıştır ve giderek ülkenin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Ahmad Şah'ın 1772'deki ölümünden sonra yerine geçen oğlu Timur Şah, başkenti Kandahar'dan Kâbil'e (1775) taşımıştır. Timur Şah'ın ölümü üzerine (1793), yerine geçen oğlu Zaman Şah'ın yedi yıllık iktidarında, bir taraftan iç karışıklıklar diğer taraftan büyük toprak kayıpları, bu hanedanı yıkıma uğratmıştır. Uzun süre devam eden taht çekişmeleri neticesinde Zaman Şah 1800 yılında kardeşi Mahmud tarafından yenilgiye uğratılınca, yakalanıp gözlerine mil çekilmiştir. Bu sırada Peşavur'da bulunan Şucaü'l-mülk harekete geçerek, 1803 yılında Kâbil'i zaptetmiş ve ağabeyi Mahmud'u hapsedirmiştir. Ancak Mahmud, Fatih Han Payende Han'ın Oğlu yardımıyla 1809 yılında Kâbil'i yeniden ele geçirmiştir. Bir müddet sonra, aralarında çıkan bir anlaşmazlık neticesinde Fatih Han, Mahmud'un Oğlu Kamran tarafından öldürülmüştür.¹⁰

Fatih Han'ın kardeşi Dost Muhammet, bu durumdan yararlanarak büyük bir ordu toplamış ve Kâbil'e doğru harekete geçmiştir. 1818'de Kâbil'de emir olarak tanınan Dost Muhammet, 1839'da Barekzeyler (Muhammetzeyler) hanedanını kurmuştur. Hindistan'daki eyaletlerden vazgeçerek, kendini bütünüyle Afganistan'a adayın Dost Muhammet'in yerini, birinci Afgan-İngiliz (1839-1842) savaşı sırasında Şucaü'l-mülk almıştır 1842'de yeniden iktidarı ele geçiren Dost Muhammet, Afganistan'a ikinci kez hâkim olmuştur. 1863'te Dost Muammed'in ölümü üzerine, halef gösterilen beşinci oğlu Şer Ali tahta geçmiştir. Menfaatlerinin çatışması neticesinde İngilizlerle anlaşmazlığa düşen Şer Ali, Türkistan sınırları içinde bulunan Mezar-ı Şerif'e kaçmış ve orada 1879 yılında vefat etmiştir. Kâbil'i ele geçiren İngilizler, Şer Ali'nin hapse attığı oğlu Yakub'u hapisten çıkararak tahta oturtmuşlardır. Böylece

---

¹⁰ GULAMULLA, a.g.e., s. 6-8.

İngilizlere minnettar kalan Yakub Han, onlarla “Gendumek Sulh Muahedesini akdetmiştir.¹¹

Rusların Orta Asya’ya baskıları sonucunda (1878) İngiltere, İkinci İngiliz-Afgan Savaşı’nı başlatmıştır. Bu dönemde Afganistan Kralı olan Abdurahman, (1880-1901) “Durand Hattı Antlaşması”yla “Durand Sınırları” kabul etmek zorunda kalmıştır.¹² Abdurrahman’dan sonra devlet idaresini üstlenen Habibullah (1901-1919) ve Emanullah (1919-1929) reformlara girişmişlerdir. Ancak onların dışa açılma çabalarını boşa çıkaran İngiliz baskısı devam etmiştir. “Bağımsızlık Savaşı” olarak da adlandırılan üçüncü Afgan-İngiliz savaşı sonucunda “Ravalpindi Ateşkesi” (8 Ağustos 1919) ve “Kâbil Antlaşması” (22 Kasım 1921) imzalanması neticesinde Afganistan, tam bağımsızlığını ilân etmiştir. 1919’da Habibullah Han’ın öldürülmesinden sonra yerine geçen oğlu Emanullah Han’ın yaptığı ilk şey Afganistan’ın istiklalini İngilizler’den almak olmuştur. Emanullah Han’ın İngilizler’e karşı açtığı savaş sonunda “Ravalpindi Barış Antlaşması” yapılmıştır. Afganistan-İngiliz (Pakistan) arasında “Durand Sınırı” belirlenmiş ve İngiltere Afganistan’ın istiklalini tanımıştır. Emanullah Han Afganistan’ın istiklalinden sonra siyasi durumu geliştirmek için Rusya, İran ve Türkiye ile antlaşmalar imzalayarak dış politikayı geliştirmiştir. Devleti modernleştirmek için büyük reformlar gerçekleştirmiş ve Afganistan’ın ilk anayasasını 1923’te seküler normlara uygun olarak çıkarmıştır.¹³

Emanullah Han, Afganistan’da gerçekleştirdiği reformların ardından Afganistan’ın laik bir devlet olduğunu ilan etmiştir. Yönetimde gerçekleştirilen değişikliklerle devlet işlerinde din adamlarının rolü azaltılmıştır. Reformların uygulamasında ciddi tepkilere maruz kalan Emanullah Han, orduyu güçlendirmek için Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’den askeri heyet talebinde bulunmuştur. Emanullah Han gerçekleştirdiği batı gezisinden sonra toplumun kılık kıyafetinde reform yapmaya kalkınca ayaklanmalar başlamış

¹¹AFŞAR, Muhammed, “Afgan-name II”, Tahran, 1962, s.5.

¹²AFŞAR, a.g.e. s.6.

¹³HAKCU, M. A. “Afganistan ve Müdahelat-ı Haricî”, (Afganistan ve Dış Müdahaleler), s.9.

ve 1929'da "Baçe Sakav" lakabı ile meşhur Emir Habibullah Kalakani'nin Kabil'i ele geçirmesi ile Emanullah Han Afganistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁴

Emir Habibullah kısa süren yönetiminden sonra anlaşma ile devleti Nadir Han'a teslimi sonucu Nadir Han tarafından idam edilmiştir. Nadir Han'ın bir okulda öğrenci tarafından öldürülmesinin ardından yerine 1933'da 19 yaşındaki oğlu Zahir geçmiştir. Zahir Şah'ın yaşının küçük olması nedeniyle devlet işleri amcaları tarafından yürütülmüştür. Savaştan uzak istikrarlı bir havada geçen Zahir Şah'ın kırk senelik saltanatında, ülkenin gelişmesi yolunda önemli gelişmeler pek görülmemiştir.¹⁵ 1964'te çıkartılan yeni anayasada meşrutiyet dönemi başlamış ve halk tarafından seçilebilecek milletvekillerin yolu açılmıştır.

1973'te de eski Başbakan Davut Han tarafından askeri bir darbe ile saltanat yıkılmış ve cumhuriyet dönemi başlamıştır.¹⁶ Bu darbe Zahir Şah'ın yurt dışında olduğu bir zamanda gerçekleşmiştir. Bu dönemde yeni bir anayasa (1977) çıkarılmıştır. Davut Han Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olarak altı seneliğine seçilmiştir. Davut Han devletin güçlü olmasını ekonomiye bağlayarak, ekonomiyi daha da güçlendirmek için yeni projeler hazırlamıştır. Ulaşımında demir ve karayolu yolu projeleri örnek olarak verilebilir. 1978'de sağ sol çatışmalarının sonunda, Davut Han hükümeti Demokrat Halk Partisi'nin inkılâbı ile devrilmiştir. Davut Han döneminde çıkarılan anayasa kaldırılmış ve "Şura-ı İnkılâbî" kurularak "Afganistan Cumhuriyeti" (Cumhur-i Afganistan) adı "Afganistan Demokrat Halk Cumhuriyeti"(Cumhur-i Demokratik-i Halk-ı Afganistan) adı ile değiştirilmiştir.¹⁷

¹⁴ HAKCU, a.g.e. s.10.

¹⁵ DAVUDİ, A. N., "Tealul-i Din ve Devlet Der Tarih-i Afganistan ve Nizam-ı Siyasî-yi Ayende", (Afganistan'da Din ve Devlet Gecikmesi ve Gelecekteki Siyasi Sistem), Kabil 2005, s.14.

¹⁶ DAVUDİ, a.g.e. s.16.

¹⁷ KAYUMİ, Hüseyin, "Kanun-ı Ahzab-ı Siyasî ve Nakş-ı An Der Sistem-i Çend Hizbi Kişver", (Siyasi Partilerin Yasaları ve Ülkenin Çok Partili Sisteminde Rolü), s.7

Bu dönemde sol partilerin etkisi ile gelen Rus işgali, Afganistan halkını vatani kurtarma mecburiyetinde bırakmıştır. Yaşanan kargaşanın etkisiyle halk komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Yaklaşık bir milyona yakın Afganistanlı Pakistan'a göç ederken, bir milyonu da İran'a göç etmiştir.¹⁸ Afganistan yaklaşık iki asır (1815-1989) Hint Okyanusu'na yakın olmasından dolayı Rusların gözüne kestirdikleri ülke haline gelmiş ve soğuk savaş döneminde önemli bölge olarak kabul edildiği için dikkatleri çekmiştir. Soğuk savaş bu ülke çocuklarının canına mal olmuş ve cesetleri üzerinde bina kurulmuştur. Mücahitler bu savaşları halk için yaptıkları söylemiş, fakat dökülen kanların karşılığı bu millete değil, başkalarının menfaat denizlerine dökülmüştür. Afganistan viraneye ve mezarlığa dönmüştür.

Nisan 1978'de Taraki devlet başkanı koltuğuna geçmesinden sonra ülke Sovyet danışmanların akınına uğramıştır. Taraki 1979 Eylül ayında Hafizullah Emin tarafından köşkünde suikasta uğramıştır. Emin, Taraki'nin istifa ettiğini ve kendisinin başkanlığa getirildiğini açıklamıştır. Ancak yapmış olduğu suikast bir Ay'a kalmadan ifşa olmuştur.¹⁹ Emin Nasyonalist tavrıyla bütün hapishaneleri mazlum halkla doldurduğu ve toplumun devlete karşı tavır almalarına sebep olduğu söylenmiştir. Hafizulla Emin'in bu bu gidişatı hükümete kaşı halk arasında nefreti sebep olmuştur. 27 Aralık 1979'da Kabil'de Ruslar tarafından öldürülen Emin yerine Babrak Karmal getirilmiştir. Aynı gün havaalanı Rusların eline geçmiş olup, Kabil Moskova Askeri Hava yolları açılarak üç gün içinde 85000 kişilik Sovyet askeri gücü Afganistan'ın önemli bölgelerine konuşlanmaya başlamıştır.²⁰

28 Aralık 1979'da Babrak Karmal Cumhurbaşkanlığı'na getirilerek bütün yetkiler ona devredilmiştir. Babrak Karmal, toplum nazarındaki imajını düzeltmek için barış, özgürlük ve milli bağımsızlığa vurgu yaparak; Emin dönemi siyasi mahkumların serbest bırakılacağı, demokrasiyle bağdaşmayan uygulamaların kaldırılacağı, ülke genelinde barış ve istikrarın sağlanacağı,

¹⁸ HAKCU, a.g.e. s.15.

¹⁹MARZDİN, Parvez, "Taliban - Ceng-i Mezhep ve Nazm-ı Nevin Der Afganistan", (Taliban-Mezhep Çatışması ve Afganistan Yeni Sistem), Kabil 2004 s.15.

²⁰MARZDİN, a.g.e, s.16.

İslam'a, aileye, düşünce ve vicdan özgürlüğüne ve özel mülkiyete saygı gösterileceği, Üniversite öğrencileri ve aydınların yetiştirilmesi için devlet desteği sağlanacağı, demokratik hak ve özgürlüklerin gerçek manada kullanılabilmesi için sağlıklı bir ortam oluşturulacağı vaatlerinde bulunarak, yeni programını açıklamıştır.²¹

Halk ülkenin işgalci güçlerin eline düşmesi, vaatlerin de yerine getirilmemesinden dolayı özellikle genç öğrenci ve Medrese Talebeleri direniş kuvvetlerine katılmıştır. Mücahit fraksiyonlar daha da güçlenerek silahlı çatışmalar artmaya başlamıştır. Bu çatışmalardan en büyük zararı köy, kasaba ve merkezden uzak iller görmüştür. Çatışmaların sürekli sürdüğü bu bölgelerde temel ihtiyaçtan sağlık, eğitim kadar hemen hemen her konuda halk mağdur duruma düşmüştür. Karmal devlet sistemi ve kurumlarını Sovyet sistemine benzetmeye çalışmıştır. Yedi yaşından itibaren yüzlerce öğrenci Sovyet ülkesine gönderilmiştir. Bu öğrencilerin komünist ideolojiyle yetişip devletin geleceğini kurtarmaları planlanmıştır.

Afganistan'ın çeşitli illerinde devlete karşı ayaklanmalar baş göstermiş ve sıcak çatışmalar gittikçe artmıştır. Sovyetler Birliği ilk sıcak çatışmalarda Orta Asyalı askerleri değerlendirme taktiğine gitmiştir. Fakat Sovyetlerin bu taktiği ters tepmiş ve Orta Asyalı askerlerin birçoğu mücahitlere katılmıştır.²² 1986 yılında Karmal'ın istifasıyla, eski gizli istihbarat başkanı Dr. Necibullah idareyi ele geçirmiştir. Dr. Necibullah, kaos içinde bulunan ülkenin savaş ateşini söndürmek için barış çağrısında bulunmuş, fakat mücahit cephelerden olumlu bir yanıt alamamıştır. Çıkardığı yeni kanunla çok partili bir dönemi başlatmışsa da muhalif cepheden yine de olumlu yanıt alamamıştır. Bu arada, Sovyetler Birliği'nin çekilme düşüncesinde olduğu da hissedilmiştir. Afganistan hükümeti Sovyetler Birliği'ne dayalı bir yönetim yürütürken, Cenevre Antlaşması ile Sovyetler Birliğinin 15 Mayıs 1988 ve 15 Şubat 1989

²¹ŞUKURZADE, M., “Tacikan Dar Masir-i Tarih”,(Tarih Boyunca Tacikler), Tehran 2004, s.18.

²² GUBAR, a.g.e, s.13

tarihleri arasında Afganistan'dan çekilmesi Necibullah'ın durumunu zora sokmuş ve artık Sovyetler Birliği Afganistan'ı kendi kaderine bırakmıştır.²³

1992'ye kadar iyi bir askeri güce de sahip olan Necibullah, Ordu içinde Generaller arasında anlaşmazlıklar yaşamıştır. Nejibulla ve Peştun kökenli Generaller, dönemin fırka komutanı Raşit Dostum'a karşı suikat düzenleyerek Özbeklerin hükümeten uzaklaşmalarını sağlamıştır. Büyük askeri güce sahip olan General Reşit Dostum, mücahit komutan Ahmet Şah Mesut'la irtibata geçerek, Najibullah'a karşı birlikte hareket etmeye antlaşmışlardır. Yapılan anlaşma sonucu General Reşit Dostum ve Mücahit fraksiyonlar Kabil'i 21 gün içinde ele geçirmişlerdir. 16 Nisan 1992'de komünist rejimi tamamen devrilmiştir. Necibullah Birleşmiş Milletlere sığınmak zorunda kalmıştır.²⁴ Mücahitlerin eline geçen devlette iki aylığına Sebgetullah Mücaddidi, iki ay sonra da Burhaneddin Rabbani devlet başkanlığına seçilmiştir. Fakat Mücaddidi hükümetinin ilk ayında Gülbeddin Hikmatyar hükümete rest çekerek, tek başına yönetimi ele geçirme düşüncesiyle savaş başlatmıştır.²⁵ İç savaşı başlatan Hikmatyar asker-sivil gözetmeksizin Kabil'i roket yağmuruna tutmuştur. Silahlı mücahit grubu her biri bölgeye hakim olmuş olup, ülkede kargaşa ve anarşi başını almış götürmüştür. Necibullah rejimini protesto edip mücahitlerden umut bekleyen halk, Necibullah yönetimini arar olmuştur.²⁶

Eylül 1996'da başkent Kabil'i ele geçiren Taliban, 1994 yılının başlarında Pakistan sınırında ortaya çıkmış ve hızla büyümeye başlamıştır. Bu örgütün bu kadar hızla büyümesinin perde arkasında Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan ve Pakistan olmuştur. Afganistan halkının Taliban'la ilk tanışması, 150 civarında Pakistan milis gücü ile 50 adet Pakistan'a ait tankın İspin-Boldek'i ele geçirmeleri ile yüzlerce Vahabi Talebelerinin Afganistan'a

---

²³ HAKCU, a.g.e, s.32

²⁴ HAKCU, a.g.e, s.38

²⁵ DAVUDİ, a.g.e, s.25

²⁶ BEG, Rauf, "Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü", Turan Yay, İstanbul 2001, s.20

İslami yaymak için geldiklerini ilan etmesi ile başlamıştır. Bu grup ilk bildirimlerinde hiçbir örgüte bağlı olmadıklarını belirtmiştir.²⁷

Pakistan'daki medrese ve kamplarda yetişen gençlerin beyinlerini yıkayarak onlara savaştan başka seçenek bırakmayan Taliban, Afganistan'da insan dışı uygulamalarla ve Vahabi anlayış ile Kabil'de beş yıl, kuzeyde de üç yıl hüküm sürmüştür. Taliban "Afganistan İslami Devlet"(Devlet-i İslamî Afganistan) adını değiştirerek "Afganistan İslamî Emaratı"(Emarat-ı İslami Afganistan) koymuştur. Taliban Molla Ömer adı ile bilinen bir gözü görmeyen, kendine Emirul Mümin'in sıfatını yakıştıran, objektiflerden sakınan birinin liderliğinde yönetilmiştir. Taliban, kadınlara eğitimi, devlet kurumlarında çalışmayı ve sokağa tek başına çıkmayı yasaklamıştır. Erkekler sakal bırakma zorunluluğu getirerek milli kıyafet dışındaki pantolon ve tişört gibi kıyafetleri giymelerini yasaklamıştır. Radyo dışında diğer tüm yayın organlarının izleme ve dinlemesi de yasaklanmıştır.²⁸

Taliban hükümeti, 11 Eylül olayından sonra ABD'nin Bin Ladin'i Afganistan'da bulunan Taliban'dan istemesi ve bu isteği Taliban'ın ret etmesinden sonra ABD'nin NATO ve Kuzey ittifakı ile işbirliği içinde yürüttüğü askeri operasyon sonucunda ortadan kaldırılmıştır. 7 Ekim 2001'da İngiliz güçlerinin de katılımı ile ABD öncülüğünde Taliban'a karşı operasyon başlatılmış ve kısa zamanda Taliban büyük kentlerden çekilmek zorunda kalmıştır. Taliban'ın gidişi gelişi gibi hızlı olmuştur. Fakat Afganistan halkı, dini, siyasi, ekonomik olarak Taliban örgütünden büyük zararlar görmüştür.²⁹

Afganistan'a müdahalede Amerika ile NATO Kuvvetleri birlikte hareket etmiştir. NATO ve İSAF komutasında 36 ülke yer almaktadır.³⁰ Bu ülkeler sırayla şunlardır: Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya,

²⁷DEMİREL, Emin; "Taliban El Kaide-Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002, s.43.

²⁸BEG, a.g.e. s.25.

²⁹ANSARI, Başir Ahmad, "Afganistan Dar Ateşi Neft", (Doğal Kaynaklar Kurbanı: Afganistan"), Kabil, Meyvend Yayınları. 2006, s. 57-64.

³⁰MARZDİN, a.g.e. s.32

Fransa, Former Yugoslav Republic of Macedonia, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Latonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, ABD.

Taliban sonrası yeni Afganistan hükümetinin şekillenmesi için 5 Aralık 2001'de Afganistan'ın dört muhalif gurubu Almanya'nın Bonn şehrinde toplanmış ve Hamid Karzai'yi Afganistan Geçici Hükümeti'nin Başkanı olarak seçmiştir. 22 Aralık 2001'de Karzai'nin Afganistan Geçici Hükümetini açması ile taraflar bu yeni hükümetin şekillenmesi için ortak bir plan üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

Tokyo Konferansı ABD Ticaret Bakanlığı, hükümet kuruluşları arasında bağlantıyı sağlayabilmek için Washington'da bir Afganistan Bilgi Merkezi oluşturmuştur. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) "Ön İhtiyaçlar Raporu" (PNA) hazırlamış ve raporu 21-22 Ocak 2002 tarihlerinde Tokyo da düzenlenen, Afganistan'ın iyileştirilmesi ve yeniden yapılandırılması konulu toplantıya göndermiştir. Afganistan'ın yeniden inşası için ilk raporun hazırlandığı Tokyo Konferansı, ülkeye yapılacak yardımların görüşüldüğü bir toplantı olmuştur. Toplantıya 60'dan fazla ülke ile 21 uluslar arası organizasyon katılmıştır. Katılımcılar Afganistan'a ilk 5 yıllık süreçte 10 milyar dolarlık bir yardım vermeyi taahhüt ederken Türkiye 5 milyon dolarlık bir yardım paketi vermeyi taahhüt etmiştir.³¹

2004'te yapılan Cumhurbaşkanı seçiminde %50'nin üzerinde oy alan Hamid Karzai Afganistan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Geçici hükümet döneminde tasarlanan ve yeni dönemde delegeler tarafından kabul edilen Anayasa ile Afganistan "Afganistan İslam Cumhuriyeti" (Cumhur-i İslami Afganistan) şeklinde uluslar arası camiaya tanıtılmıştır.³²

³¹ Bkz: http://www.belgenet.com/teror/d_071001.html, (07.03.2011)

³² OSMANİ, A.; "Muşahasati Uzbekha va Turkmenha" (Özbekler ve Türkmenlerin Profilleri), İntişarat Yay. Kabil 2008, s.157

Amerikan Yönetiminin gerçekleştirmiş olduğu 'Sonsuz Özgürlük' operasyonu iki ay gibi kısa bir sürede Taliban'ı yönetimden uzaklaştırdıysa da hareket kesin bir zaferle neticelenmemiştir. Çünkü Bin Ladin'in yeri tespit edilememiş ve Taliban örgütü tam anlamıyla çökertilememiştir. Bir kısmı Pakistan'a kaçmış bir kısmı ise Afganistan içinde kalmış iç çatışmalara ve direnişe devam etmişlerdir. Amerikan'ın Afganistan işgali 10'ncü yılına girdinde ABD bu operasyonda başarısız olarak nitelendirilmiş ancak 2011 yılında Pakistan'da Bin Ladinin öldürülmesi ardından Amerika ve NATO kuvvetleri Afganistan'ı 2011 yılından başlayarak 2014 yılına kadar askeri personeline çekeceğini açıklamıştır.

1.2. AFGANİSTAN'IN COĞRAFYASI

Eskiden Ariyana olarak anılan Afganistan coğrafyası, Afganistan ismini Afgan kavmine nispetle XVIII. asrın ortalarında almıştır.³³ Ülkenin İran bölgesi orta doğu coğrafyası içinde, güney Afganistan Himalaya, Salang geçidinin oluşturduğu doğal sınırı ile Güney Asya bölgesinde yer almakta olup Kuzey Afganistan Asya'da yer almaktadır. Afganistan'ın yüzölçümü 652 Bin Km²'dir. Afganistan'ın, kuzeyinde Tacikistan (1.206 km), Özbekistan (137 km) ve Türkmenistan (744 km) doğu ve güneyde Pakistan (2.430 km) kuzeydoğuda Çin (76 km) ve batıda İran (936km) sınırı vardır. Bu sınırların toplam uzunluğu 5800 km.dir.³⁴

Afganistan'ın neredeyse yarısı dağlık bölgeden oluşmaktadır, dağların ülkenin stratejik konumunda önemi büyüktür. Bu sıra dağların, en önemlisi Himalaya ve Hindukuş silsileleridir. Doğu bölgelerini, aşağı-yukarı bütünüyle kaplayarak, Pamir ve Himalaya bağlanan Hindukuş dağları, ülkeyi enlemesine ortadan ikiye böler. Yükseklikleri 6000 m.yi aşan bu dağlarda, (batıya doğru uzandıkça irtifası azalır) daima kar vardır. Bu dağ silsilesi,

³³GHUBAR, a.g.e, s.19

³⁴MUCADİDİ, Abdulhaq; "Afganistan az Amir-i Kabir Ta Rahbari Kabir", (Büyük Emirden Büyük Lidere Kadar Afganistan), Bango İntişarart Mayvand Yay. Kabil 2008, s.5.

kuzey ve güney kesimler arasında ulaşımı büyük ölçüde güçleştirir.³⁵ Dağlardan kaynayıp taşan nehirler, Afganistan topraklarının sulama ihtiyacını karşılayan önemli kaynaklardır. Bu nehirlerin en uzununu, tarihe de damgasını vurmuş olan Amuderya yani Ceyhun Nehri'dir. Pamir Dağları'ndan çıkan Amuderya Nehri, 2500 km. mesafe kat ederek Aral Irmağı'na dökülür. Amuderya, Kuzey Afganistan'la Özbekistan ve Tacikistan arasında tabii bir sınır çizgisi oluşturur.

Pağman Dağları'ndan akan Hirmend ya da Helmend ile Afganistan'ın merkezinde bulunan Kuh-i Baba'dan dökülen Harirud Nehirleri komşu ülke İran'ın hudut çizgisinin bir kısmını oluşturur. Afganistan'ın kuzeyindeki dağlardan çıkan "Rud-i Kabul" da önemli nehirlerdendir. Rud-i Kabul, Kabil ve Celalabat şehirleri arasından geçerek Pakistan'a ulaşır ve Sind Denizi'ne dökülür. Afganistan'da eksi 20 dereceye kadar düşen dondurucu kış soğuğuna karşın, yazları, artı 40 derecenin üstüne çıkan sıcaklıklar yaşanır. Genel olarak, çok şiddetli karasal iklime sahip olan Afganistan'da, gece ile gündüz arasındaki hava sıcaklığı büyük farklılıklar gösterir. Afganistan'ın onda birini oluşturan tarım alanları, kuraklık yüzünden genişleyememektedir. Ayrıca sürekli olarak esen şiddetli rüzgarlar da Afganistan'ın yaylalarını silip süpürür. Ancak sıcak ve sulak olan bazı vadiler, çeşitli tarım ürünlerinin elde edilmesine imkan verir. Ekilmeyen geniş topraklar üzerinde ise hayvancılıkla uğraşan göçebe aşiretler yaşar.³⁶ Güney batı bölgeleri geniş çöllerle kaplıdır ve buralarda çöl iklimi hakimdir. Topraklarının % 12'si tarım alanı, % 46'sı otlak, % 3'ü ormanlık, kalanı dağlık ve bozkırdır. Ülke genelinde sert bir bozkır iklimi hakimdir.³⁷

Afganistan'da Hilmend, Amuderya, Kokça, Kunduz ve Kâbil ırmakları bulunmaktadır. Bunların dışında küçüklü büyüklü çok sayıda akarsu mevcuttur. En önemli gölleri Sarıgöl, Cakmaktın, Sıva gölü, Bendi Emir gölü, Abı İstade ve Namus gölüdür. Afganistan topraklarının önemli bir kısmı

³⁵ MUCADİDİ, a.g.e. s.6.

³⁶ MUCADİDİ, a.g.e. s.8.

³⁷ GHUBAR, a.g.e. s.22.

dağlıktır. Kuzey doğusunu Hindukuş dağları kaplar. Bu dağların ülkenin değişik bölgelerine doğru uzanan kolları bulunmaktadır. Ayrıca güneyde Süleyman, kuzeyde Bendi Türkistan dağları mevcuttur.³⁸

1.3. AFGANİSTAN'IN ETNİK YAPISI

Afganistan topraklarında gelenek ve kültürleri farklı olan ve ayrı dilleri konuşan çok sayıda millet yaşamaktadır. Etnik yapısının farklılığı bakımından Afganistan, dünyanın 37. Ülkesi konumundadır.³⁹ Afganistan'da Hind-Aria ve Türk kökenli halklar yaşamakta olup nüfusunun %84'ü Sünni Müslüman ve %15 Şii Müslüman ayrıca diğer dinlerden ise Sihler ve Yahudiler nüfusun %1'i oluşturmaktadır.⁴⁰

Afganistan coğrafyası geçmiş tarihte bir çok istilalara maruz kalmış ve bölge eski medeniyetlerden etkilenmiştir. Bundan dolayı ülkede geniş bir insan ve dil farklılığı oluşmuştur. Sürekli göç ve istila süreci daha fazla etnik ve kültürel karışım, çeşitli dini değişim dalgaları, düzensiz nüfus artış ve azalmaları meydana getirmiştir. Türk-Moğol imparatorlukları olmak üzere, ülke bir dizi imparatorluğa dahil edilmiş, göçler ve istilalara sahne olmuştur. Asya'nın en önemli üç medeniyeti olan Hint, Çin ve İslam medeniyetlerinin etkilerine maruz kalmıştır.⁴¹ Bunların sonucunda bütün Afganistan'a yayılan fenotip özelliklerin karışımı, dilleri ve gelenekleri bırakmıştır.

Genel olarak Afganistan'da Hint-Aria ve Türk kökenli gruplar yaşamaktadır ve bunlar çok sayıda küçük etnik gruplar olarak bölünmüşlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz; Peştun, Tacik, Özbek, Türkmen, Hazara, Aymak,

³⁸ GHUBAR, a.g.e, s.14.

³⁹SELİMİ, A. H. “**Hukuk-ı Ekaliyethay-i Mahrum-ı Afganistan, Afganistan ve Nizam-ı Siyasî-yi Ayende**”, (Afganistan Mahrum Azınlıklarının Hukuku, Afganistan ve Gelecekteki Siyasi Sistem), s.352

⁴⁰ZİYAYE, Najiba; “**Afganistan Türklerinin Dini, İnanç ve Yaşayışları**”, yayınlanmış yüksek lisans tezi, S.D.Ünv, S.B.E. Isparta, 2004, s.14.

⁴¹ÖZMEN, Süleyman; “**Mahmut Tarzi'nin Hayatı, İnkılapçılığı ve Faaliyetleri**”, yayınlanmış Doktora Tezi Marmara Ünv, Türkiyat Araştırmalar Ens, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.Bilim Dalı, İstanbul 2008, s.6.

Afşar, Karlık, Kazak, Kırgız, Belüçi, Paşai, Nuristani, Arap, Sihhi ve Gujjar Rajistaniler'dir.⁴²

Afganistan'da yaşayan halklar içinde sayıca en fazla olan Peştunlardır ki, bunlar Afganlar diye de bilinmektedirler. Peştunların, şimdiki ülke nüfusunun %40'ni oluşturdukları söylenmektedir. Bu etnik grubun kökeni Hindistan'da yaşamakta olan Pathanlara (Patan) dayanmaktadır. Tarihte "Afgan" yada "Afgana" adı ilk olarak VI. yüzyıl başlarında yaşamış bir Hintli gökbilimi, Varaha Mihira'nın Barat- Samhita adlı yapıtında geçmiştir.⁴³

Afganistan yukarıda da belirtildiği üzere farklı ırklardan oluşmaktadır. Sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamadığından dolayı ülkenin nüfusu için kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Birleşmiş Milletlerin ileri sürdüğü nüfus sayısı bugünlerde 30 milyon aşkın bir sayıdadır. Mehmet Saray'a göre Peştunların nüfusu 10 milyondur ki, bunun 3 milyonunu Halaç Türkleri teşkil etmektedir.⁴⁴ Mehmet Saray Peştunların o bölgeye göç eden Halaç Türkleriyle karıştığını ileri sürmektedir. Ona göre Halaç Türkleri o bölgeye yerleşmişler ve Peştunların dilini konuşarak onlara karışmışlardır.⁴⁵ Bazı kaynaklarda Peştunların 9 milyon civarında oldukları ifade edilir. Bir başka kaynağa göre Peştunların nüfusu %39 olarak geçmektedir. İranlı yazar Ali Rıza Ali Abadi'ye göre Peştunların nüfusu da 5-6 milyon civarındadır. Bize göre Ali Abadi'nin tespiti doğru değildir. Çünkü Afganistan'da iç savaş sürerken, sağlıklı nüfus sayımı yapılamamıştır.⁴⁶

Afganistan'da Tacikler, Peştunlardan sonra en çok nüfusa sahip etnik gruptur. Bu ülkede Tacikler iki ana gruba ayrılır. Badahşan'ın yüksek dağ vadilerinde ve Vahan koridorunda yaşayan dağ Tacikleri; bunlar İran

⁴²KOHZAD, a.g.e, s.443.

⁴³DONALT, N. W. "Afganistan'da Etnik Gruplar ve Kökenleri", Çev. Oğuz AKTAN, Etnoloji Araştırmaları Yay., İstanbul 1978, s. 8407. ve NOORULHAK, A. J. "İlk Fetihlerden Gaznelilerin Son Dönemine Kadar Afganistan'ın İslamlaşma Süreci", yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniv, Sosyal Bilimler Enst, Isparta 2005, s.6.

⁴⁴SARAY, Mehmet, "Afganistan ve Türkler", Atatürk ve Türk Dünyası, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995.s. 21-22.

⁴⁵SARAY, a.g.e, s. 22.

⁴⁶SARAY, a.g.e, s. 21.

Farsça'sının diğ er bir lehçesi olan Derice konuşurlar. Bu dil aynı zamanda Afganistan'ın resmi dilidir. İkinci grup olan Tacikler Afganistan'ın kuzeydoğ usunda, Badahş an, Kabil, Herat, Gazne, Mezar-ı Ş erif ve Gur'da dağ ınık şekilde yaş arlar. Ş ahvani'ye göre Tacik sözcüğ ünün Arapç adan "taz" veya "taj"dan geldiğ i söylenir.⁴⁷ Tacik nüfusunun çok olması sebebi diğ er etnik grupların kendi dilleri yanında toplum içinde Farsça konuşmaktadırlar, bu onların Tacik oldukları algısını vermekt edir aslına bakıld ığı zaman Farsça konuşanların çoğ unun Fars olmadıkları bilinmektedir ki "dil" insanların hangi etniğ i mensup olduğ unu göstermemekt edir asıl belirleyici unsur DNA'dır⁴⁸.

Afganistan'ın üçüncü büyük etnik grubunu Türkler oluşturur. Türk gruplar kuzeyde yoğunlaş mış olan Özbekler, Türkmenler ve Kırgızlardır. Bunlar dışında diğ er küçük Türk grupları da Afganistan nüfusu içerisinde varlığını sürdürmektedir. Bunlar Celalabat çevresindeki Karakalpaklar ve Kıpçaklar ayrıca Kataghan, Bedahş an'ın Rustaq ve Ş ehri- Büzürg çevresinde yaş ayayan Karluklar ile eski Gazne ş ehri etrafından yaş ayayan Çağ atay Türkleridir. Asırlardır kuzey Afganistan'da yaş ayıp kendi emir ve beyleri tarafından yönetilen Afganistan Özbekleri ki daha sonra Afganistan hükümeti kontrollü altına girdiler, bu bölgenin yerli insanlardır. Diğ er Özbek toplumu ise Afganistan'a ç arlık Rusya'sının SSCB genişlemesi esnasında göç etmişlerdir. Afganistan halkının kendi içinde asimle olması bir Özbek ve Türkmen ailenin Tacik veya Peştun olması yani aile fertlerinin çocukların sokakta okulda hep farsça konuşması, kendi ana dillerinin unutulmasına sebep olmuştur.

Hazaralar ülkenin dördüncü büyük etnik grubunu teşkil etmekte olup Hazarecat denilen merkezi bölgelerde yaşamaktadırlar. Farsça konuşuyorlar, bu gruplardan başka diğ er ş ivelerde konuşan azınlıklar ülkenin diğ er

⁴⁷Ş AHRANİ, Enayatullah, "Tarihçey-i Necat ve Akvam Dar Afganistan", (Afganistan'da Irk ve Etnik Tarihi),Amerika 2007, s.7

⁴⁸Ş AHRANİ, a.g.e., s.7-8.

bölgelerinde yaşamaktadırlar.⁴⁹ Dr. Bilal Şimşir Afganistan'ın tarihi hakkında şöyle bir hulasa çıkarmaktadır.

“Bugünkü Afganistan'ın erkinlik (bağımsızlık) tarihi o kadar da eski değilse de Afgan topraklarının tarihi çok eskiden başlar. Büyük İskender'den Cengiz'e, Babür'den Nadir Şah'a kadar Hint'in göz kamaştırıcı güzelliklerine kavuşmak isteyen cihangirler Hint ovalarına hep Afgan topraklarından geçerek indiler. Türk medeniyeti bu yoldan Hindistan'a yol bulduysa Zerdüş't dini de bu topraklarda doğdu ve Buda, Yunan efsaneleriyle burada çarpıştı. Afgan topraklarında Türklerin kurdukları büyük devletler de kendilerini tarihe burada mal etmişlerdir. Akhunlar, Tukyu Türkleri bu topraklarda hâkim devletler kurdular. Türk medeniyeti tarihinin parlak bir devrini teşkil eden Gazneliler zamanında Gazne büyük bir irfan merkezi idi. Şarkın her tarafından tahsil için buraya gelinirdi.”⁵⁰

Afganistan tarihi, farklı etnik kökenlere ve inançlara sahip olan çok sayıda topluluğun yaşadıkları bu topraklar üzerinde bir milli devlet kurulması hikayesini ve bölgede mücadele eden büyük yayılmacı ve emperyalist güçlerle olan ilişkilerini anlatmaktadır. Afganistan etnik yapısındaki bu farklılık her bir etnik kökenin kendine yakın uluslar arası desteği olduğu ileri sürülmüştür. Bölgedeki bu güçlerin zorlamasıyla oluşan sorunların yanı sıra, aslında daha da önemli olan, bağımsız veya yarı bağımsız etnik ve dilsel toplulukların çok sayıda olmasının neden olduğu Afganistan'ın birliğinin sağlanamaması sorunudur.⁵¹

Afganistan'da, yaşayan halklar komşu olan ülkelerde de yaşamaktadır ve etno-dil grupları uluslar arası sınırlarla bölünmüştür. Kuzeydeki çoğu milletler, Tacikler, Özbekler ve Türkmenler sınırın öte yakasında Tacikistan,

⁴⁹BURGET, Fazıl Ahmed, “Avrasya'nın Değişen Jeopolitiğinde Afganistan Türkleri, ASAM Yay. Ankara 2005, s.20

⁵⁰HAYRİ, Aysultan, **Afganistan'da Türkçe Eğitiminin Tarihi**, yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, Gazi üniv, Türkçe Eğitim Ana Bilim Dalı, Ankara 2007 s.18

⁵¹ÖZMEN, Süleyman; “Mahmut Tarzi'nin Hayatı, İnkılapçılığı ve Faaliyetleri”, yayınlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniv, Türkiyat Araştırmalar Ens, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.Bilim Dalı, İstanbul 2008, s.6.

Özbekistan ve Türkmenistan'da da yaşamaktadırlar. Beluciler ise Afganistan, Pakistan ve İran arasında bölünmüştür. Hazaralar uluslararası sınırlarla bölünmeyen tek etnik gruptur. Talibanların iktidarı ele geçirdikleri zaman ülke çapında politikalarında biri Özbeklerin, Özbekistan'a Türkmenlerin Türkmenistan'a Taciklerin, Tacikistan'a ve Hazaraların İran'a gitmelerine yönelik bir söylem ortaya çıkarmışlardı ve Afganistan'ın sadece Afganların yani Peştunların olduğunu belirtiyorlardı. Afganistan'ın isim karmaşasını aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür.⁵²

Afganistan'da Afgan⁵³ adıyla "Peştun" halkı veya topluluğu anlaşılır. Ülke içinde Afgan mısın diye sorulduğunda genellikle Peştun anlaşılmaktadır. Afganistan'da herkes kendi milleti ve aşireti ile tanınmaktadır. Kuzeyde aşiret sistemi yoktur, aşiret sistemi güneyde geçerlidir.⁵⁴ Zira eskiden Kuzey bölgesi beyliklerle yönetiliyordu. Afganistan'daki halklar kendi içinde kimsiniz sorusu sorulduğunda; ben Özbek, Tacik, Peştun'um, cevabını alırsınız. Afgan'ım diye bir cevabın alınması oldukça zordur. Afgan⁵⁵ halkı Hint-Avrupa ırkından olup, ancak Afganistan'da diğer çeşitli ırksal öğeleri de içine almış ve onlara nispet verilmiştir.⁵⁶

Bu açıdan, devlet kurma ve milli birliği sağlama sorunları, başarısızlıktan sorumlu olduğu iddia edilen Afgan toplumunun kendine özgü ihtilafli ve parçalı yapısının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fiziksel ve çevresel etkenler güçlü ve modern bir siyasi sistem oluşturmak için yapılan girişimlere engel oluşturmuştur.⁵⁷ Nüfus yapısının şekillenmesi de buradan gelmektedir ayrıca çok kültürlülük, farklı dillerin olması ve ayrıca Şii Sünni gibi farklılıklar içerin bir ülkedir.

⁵²ÖZMEN, a.g.e. s.8.

⁵³Burada "Afgan" kelimesi tüm Afganistan halkı için kullanılmıştır.

⁵⁴AKBAŞ, İsmail; "Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi ve Türk Afgan İlişkileri", yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Dokuz Eylül Üniv, A.İ.İ.T Enstitüsü, İzmir 2008, s.10.

⁵⁵Burada "Afgan" kelimesi Peştun halkı için kullanılmıştır.

⁵⁶MANZAR, A. M. "Afganistan Üzerinde Kızıl Bulutlar", BOSNALI, İsmail, Öncü Yayınları: 2, s.25.

⁵⁷ÖZMEN, a.g.e. s.7.

1.3.1. Peştunlar

XVIII. yüzyılda, Afganistan coğrafyasına egemen olan devletlerin etkilerini kaybetmesi sonrasında, siyasi birlik oluşturan ve etkinlik kazanan Peştunlar'ın anayurdu, Hindistan'ın kuzeyi ve Himalayalar'ın etrafı olarak bilinmektedir. XIX. Yüzyıl sonuna kadar geçen zamanda şimdiki Afganistan coğrafyasının bütününe dağılmışlardır.⁵⁸ Afganistan'da en büyük ve hakim etnik gurubunu teşkil eden Peştun'ların kökeni kesin olarak belirtilecek olursa, anayurtları olan Himalaya ve Kuzey Hindistan bölgesinden Afganistan'a geldikten sonra, hem burada yaşayan yerli halkı ile hem de daha sonraları kuzeyden gelen Halaç (Ak-Hun, Eftalit) Türkleri ile karışmaları üzerine, bugünkü Patan-Pathan (Peştun-Pathun) adını aldıkları, yerli halkın etkisi ile de onların konuştuğu Paştu (Peştu) dilini benimsedikleri, böylece bugünkü Peştunlar'ın ortaya çıktığı bilinebilir.⁵⁹ ABD kaynaklı ülke incelemelerinde Peştunlar, fiziksel olarak temelde büyük Kafkas ırkının Akdeniz alt gurubundan kabul edilmektedir. Hind-Avrupa dil ailesinden olan Peştunca ve bu dilin birbirine yakın muhtelif diyalektini konuşurlar, bazıları ise aynı dil gurubundan Darice'yi kullanır. Büyük oranda Hanefi Sünni Müslümanlardır. 2004 yılı tahminleriyle ülke nüfusunun %42'sini oluşturan 12 milyon Peştun, birçok alt guruptan oluşmaktadır. En büyük olanlar Dürrani ve Gılzaylar'dır. Afganistan dışında Pakistan'da da 14 milyon Peştun olduğutahmin edilmektedir. Bugünkü Afganistan sınırları dahilinde Peştunlar'ın yaşadıkları bölgeler, benzetilecek olursa hilal şeklinde ülkenin sınırlarını kapsar.⁶⁰ Peştun sosyal yaşamı ve kültürü Peştunveli denen kurallara dayanır.⁶¹ Bu kültür etkisinde yaşayan savaşçı yapılı Peştunlar'ın

⁵⁸ BURGET, a.g.m., s.105.

⁵⁹ OĞUZ, Esedullah, **Afganistan**, Cep Kitapları, İstanbul 1999, s.35-36

⁶⁰Peştun yaşam alanları, doğuda bulunan Afgan-Pakistan sınırı boyunca uzanarak, Nuristan'ın güneyine doğru ve güney sınır boyunca devam eder, kuzey yönünde İran sınırı boyunca neredeyse Herat'a kadar gider.

⁶¹Peştunveli, sosyal düzen ve sorumluluğun meşru ve ahlaki kuralını belirleyen bir düsturdur. Bu düstur namus ve iffete, dayanışma ve birliğe, konukseverliğe, ortak yardımlaşmaya, utanç ve kine ait olan belirli değerleri içerir. Sosyal düzeni ve kişisel sorumlulukları belirler. Namusun korunması her Peştun için mecburidir. Bu kurallar bütünüünün davranış unsurları çoğunlukla Şeriata zıttır.

hala devam eden en katı kuralı kan davasıdır.⁶² Peştunlar, Sadozay aşiretinden Ahmet Şah'ın (Dürrani) zamanından bu güne kadar, yani 1747'den itibaren siyasal olarak da Afganistan'da egemen olan guruptur.⁶³

1.3.2. Tacikler

Büyük çoğunluğu Tacikistan'da yaşayan Fars kökenli Tacik'lerin bir kısmı da Afganistan ve Türkmenistan'da hayatlarını sürdürmektedirler.⁶⁴ Afganistan'da ikinci büyük etnik gurubu teşkil eden Tacikler'in, bu ülkede eski zamanlardan beri yaşadıkları bilinmektedir. Afgan Tacikleri çoğunlukla Kabil'in kuzeyindeki Penşir Vadisi'nde, Parvan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda, Hindukuş Dağları'nın kuzeydoğu kısımlarında bulunan Takhar, Bedahşan ve Baglan ile Samangan'da ve bir kısmı Herat çevresinde yaşamaktadır. Çoğunluğu Sünni Müslümandır.⁶⁵ Yaşadıkları yerlerde genelde çiftçilikle uğraşan veya zanaat sahibi olan Tacik'lerin kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış alt etnik gurubu yoktur. Çoğunlukla ülke içinde yaşadıkları coğrafi bölge ismi ile anılan aşiret adları vardır.⁶⁶ Tacikler, bazı kaynaklarda "Dağ Tacikleri" ve "Farsivanlar" olarak iki grup olarak ele alınmaktadır.⁶⁷ Taciklerin Delhi'de kurdukları Gur ve yine Güney Asya'da kurdukları Kart Hanedanlıkları, bölgeye gelen Türkler tarafından yıkılmış ve 1928-1929 yılına kadar bölgede başka bağımsız bir devlet kuramamışlardır. 1929 yılında ise Beçei Saka adındaki bir çete reisi 9 ay süren bir dönemde Kabil'de iktidarı ele

⁶²OĞUZ, a.g.e., s.37.

⁶³OĞUZ, a.g.e., s.36.

⁶⁴DURSUN, Gülfem, "Afganistan'ın Etnik Kimliği", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.s.50.

⁶⁵BURGET,a.g.m., s.105.

⁶⁶Penşir vadisinde yaşayan Penşiriler, Andarabiler, Samanganiler, Badahşan'da yaşayan Badahşiler, Vahan koridorunda alçak rakımlarda bulunan küçük köylerde yaşayan Vakhiler, Amu Derya nehri üzerinde kurulu Darvazi şehrinde yaşayan Darvaziler, Paryalar(Laghmani), Sangleciler, Sughniler, Tanşuriler bu tür guruplara örnektir. Yaşadıkları tarıma uygun bu kırsal alanlarda ve vadilerde Tacikler, genelde çiftçilik ve hayvancılık yaparlar; ülkede en iyi meyve ve fındıkları yetiştirirler. Dil olarak bir çok gurup kendi aşiret adları ile aynı olan Darice lehçesi kullanırlar.

⁶⁷Bunlardan, Tacikçe konuşan Dağ Taciklerinin, ülkenin kuzeydoğusundaki Vahan bölgesinde yaşadıkları, pek şehre gelmeyen Dağ Taciklerinin aksine, Farsivanların, kentlerde ve daha güney kırsal bölgelerde yaşadıkları belirtilmektedir, OĞUZ, a.g.e., s.37.

geçirmiştir. O tarihten beri Tacikler Afganistan'da etkin, ama siyasi olarak egemen olamamışlardır.⁶⁸

Afganistan tarihinde, her ne kadar çeşitli askeri Tacik liderler öne çıksa da, bunların en ünlüsü Penşirli Ahmet Şah Mesut'dur. 1992-1996 yıllarında Afganistan İslam Cumhuriyetinin başkanı olan Burhaneddin Rabbani de Tacik'tir. Afganistan'da Tacikler ile Peştunlar arasında kökenleri eskiye dayanan rekabet, ülkenin yakın tarihine ve bugünkü yönetim yapısına da damga vuran bir gerçektir. Afgan tarihinde bu iki önemli etnik unsur arasında her zaman bir denge sistemi oluşturulmuş, yönetim Peştun olduğunda alt kadrolar Taciklerle dengelenmeye çalışılmıştır.⁶⁹

1.3.3. Türkler

Afganistan'daki Türk varlığı ve hâkimiyeti, bu bölgede M.S. 45-420 yıllarında egemenlik süren Kuşanlar'a veya onlardan önce bölgede bulunan Saka'lara kadar götürülebilir.⁷⁰ Bu iki devletin Türk olduklarının tartışmalı olduğu varsayımıyla, bölgedeki Türk hâkimiyeti başlangıcı olarak Akhunlar'ın (Halaç'lar) kabul edilmesi durumunda, M.S. 424 yılından, Milli Afgan devletinin kurulduğu 1747'ye kadar, kısa süreli istisnalar hariç, Afganistan coğrafyası değişik Türk devletlerinin hâkimiyetinde kaldığı, söylenebilir.⁷¹ Türkler, ülkenin büyük etnik guruplarından birisidir. Doğuda Vahan koridorundan batıda Herat'a kadar, Türklerin yaşadığı Afganistan'ın kuzey bölgeleri "Afgan Türkistanı" olarak bilinir. Bu bölge Hazar denizinden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş dağlarına kadar uzanan Türkistan'ın doğal parçası olarak kabul edilmektedir. Afgan Türkistanı'nın doğusu "Katağan", batı bölümü ise "Türkistan" diye adlandırılmaktadır. Afganistan coğrafyasında

⁶⁸OĞUZ, a.g.e., s.37-38.

⁶⁹ÜLGER, İrfan Kaya, "Taliban: Afganistan'da Pax American'ın İslamcı Militanı", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.

⁷⁰KONUKÇU, Enver, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Sevinç Matbaası Yay., Ankara, 1973, s.28.

⁷¹Bu devletler; Akhunlar, Batı Göktürkler, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlılar, Timur Türk Devleti, Babür Devleti, Afşar Türk Devleti ve Şeybani Devletleridir, BURGET, a.g.m., s.107-110.

Türk boyları olan Akhunlar, Gazneliler, Göktürkler, Selçuklular, Timur'lar, Şeybani Özbekleri, Harzemşahlar ve Avşarlar'ın izlerine rastlanmaktadır.⁷² Afganistan'ın en kalabalık Türk Boyları Özbekler ve Türkmenlerdir. Bu iki boydan başka Kazak, Kırgız, Tatar, Avşar, Halaç, Karakalpak gibi Türk toplulukları da mevcuttur. Türklerin yoğun olarak bulunduğu Afganistan'ın kuzey ve kuzeybatısı dışında yaşayan birçok boy asimile olmuştur. Avşarlar, Halaçlar, Aymaklar, çoğu asimile olan topluluklardır. Nuristaniler, Keluçlar, Paşayiler ve Şiğniler de Türk boyları sayılmaktadır.⁷³

Afganistan'da yaşayan diğer küçük Türk boyları, Celalabad çevresindeki Karakalpaklar; Akça, Andhoy ve Hanabad bölgesindeki Kazaklar; Özbekler ile Kazaklar arasında yaşayan ve sayıları pek fazla olmayan Kıpçaklar; Katağan, Bedahşan, Rustag ve Şehr-i Büzürg çevresinde küçük guruplar halinde yaşayan Karluklar; Herat ile eski Gazne şehri etrafında yaşayan ve küçük bir gurup olan Çağatay Türkleri'dir.⁷⁴ Vahan Koridoru'nun doğusunda, dünyanın ulaşılması en zor bölgelerinden biri olan Pamir dağlarında yaşayan Kırgızlar, Orta Asya kaynaklı başka bir Türk guruptur. Kıpçakça konuşurlar. Yaklaşık 10 bin kişilik Kırgız nüfustan bugün bölgede üç bin civarında bir gurup kalmıştır.⁷⁵

Afganistan'daki etnik dağılım içinde Türklerin durumu ve büyüklüğünün değişik çalışmalarda farklı yorumlandığı görülmektedir. Bu farklılık daha çok Hazara ve Aymakların Türk olup olmadığından kaynaklanmaktadır. *Afganistan ve Türkler* isimli çalışmasında Saray, bu iki etnik gurubu Türk boyları içerisinde kabul etmektedir.⁷⁶ Benzer şekilde, *Dünyada Türkler* isimli çalışmasında, Londra Üniversitesi Asya tarihi profesörü Malcolm Yapp, "Türkçe konuşmamasına rağmen Hazara ve Aymakların Türk veya yarı Türk kökenli olduğunun kabul edildiğini" belirtmektedir. Bu iki yazarın aksine,

⁷²OĞUZ, a.g.e., s.39.

⁷³BURGET, a.g.m., s.106.

⁷⁴SARAY, a.g.e., s.15.

⁷⁵Dört bin civarında Kırgız, 1978 yılında Sovyet askerleri Vahan'ı işgal ettikten sonra, Pakistan'a, 1983'de oradan, Türkiye'ye göç etmiştir. Bu gurup Türkiye'de Van ilinde yaşamaktadır, OĞUZ, a.g.e., s.43.

⁷⁶SARAY, a.g.e., s.12-15.

Afgan Türkmeni gazeteci Esedullah Oğuz ise *Afganistan* isimli çalışmasında bu iki gurubu Moğol kökenli saymaktadır.⁷⁷ Hazaralar'ın ve Aymakların Türk kökenli oldukları varsayımından hareketle, 1997 yılında Amerikan Kongresi Federal Araştırma Birimi tarafından yapılan ve yayınlanan ayrıntılı Afganistan ülke araştırmasında, Hazaralar'ın %18, Türkmenlerin anılmaktadır. %2,5 Özbeklerin %6,3 ve Avşar Türklerinin %1'lik oranına bakılırsa, Türkler gerçekten de Peştunlar'dan sonra Afganistan'ın ikinci büyük gurubu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, yapılan yeni çalışmalarda Hazara nüfus %18 değil, %9 olarak gösterilmektedir. Günümüzde Türk nüfusun toplamı, Peştun ve Taciklerden sonra üçüncü büyüklükte görünmektedir.

1.3.3.1. Özbekler

Günümüz Türk boylarının en kalabalıklarından biri olan ve adını Altın Ordu Hükümdarı Özbek Han'dan alan Özbekler, kendi bağımsız ülkeleri haricinde, birçok ülkede olduğu gibi, Afganistan'da da yaşamaktadır. Kuzey ve kuzeydoğuda Afgan Türkistanı bölgesinde yaşayan bu boy daha çok ticaret, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Genellikle Sünni Müslüman olan Özbeklerin Karluk, Kıpçak, Kongurat, Çağatay ve Katağan Özbekleri şeklinde farklı alt boyları vardır. Ancak bu alt boylar sadece dillerindeki çok küçük ayrıntılarla birbirinden ayrılır.⁷⁸ Özbek sosyal yapısı oldukça ataerkildir.⁷⁹ Orta Asya kökenli olan Özbekler'in Kuzey Afganistan'da etkin politik güç olarak yükselmeleri, Herat merkezli Timur Hanedanlığı'nın ortadan kalkmasıyla gerçekleşmeye başlamış, günümüzde Kuzey Afganistan'da Özbek etkinliği ve hâkimiyeti sürmektedir.⁸⁰ Afganistan'da yaşayan en büyük

⁷⁷OĞUZ, a.g.e., s.43,46.

⁷⁸BURGET, a.g.m.,s.104,116 ; Bazı Özbekler, Haraki, Kamaki, Mangit gibi kendi eski Özbek aşiret adları ile tanınırken, diğerleri Orta Asya'da geldikleri kent ismi ile bilinirler, YAPP, a.g.e., s.47-48.

⁷⁹Özbek aile yapısında, "bey", "arabab" veya "kağan" denilen liderlere katı yetkiler verir. Genelde kabile içi evlilik yaygın ve önemlidir. Özbek, Türkmen ve Tacikler ile evlilik görülse de Peştun ile evliliğe antipati duyulur.

⁸⁰Güçlü liderlerin emrinde Meymene'dan Kunduz'a kadar olan bölgede onbir güçlü "Hanlık" kurmuşlar, bazen bağımsız, bazen de Buhara Emirliği veya Kabil'in hakimiyetini altında ve bu iki güç arasında güçlü olandan yana bir politika izleyerek yaşamışlardır. 19. yüzyıl sonunda Emir

Türk boyu olan Özbek'lerin yaşadıkları önemli şehirler Kunduz, Andhoy, Şibirgan, Taş-Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Meymene, Akça ve Bala Murgab ile Katagan ve Bedahşan bölgesindeki bazı köy ve kasabalardır.⁸¹ Afganistan nüfusunun %9'unu oluşturan 2,5 milyondan fazla Özbek, Özbekçe denilen merkezi Türk lehçesi konuşur. Ülkede yaşayan en tanınmış Özbek, Taliban karşıtı koalisyon cephesinin lideri ve 1992'den beri kuzeydeki etkili güç odaklarını kontrol eden General Abdürreşid Dostum'dur.

1.3.3.2. Türkmenler

Afganistan'da diğer bir Türk kökenli grup Türkmen'lerdir. Büyük çoğunluğu hayvancılıkla uğraşan Türkmenler, Herat, Meymene, Andhoy, Taş- Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Akça, Katağan, Bedahşan ve Bala Murgab'da yaşamaktadırlar. Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin çoğunluğunu Alieli boyu ile Teke, Salur, Sarık, Çavdar ve bilhassa Esrarı boyları oluşturmaktadır.⁸² İran'da Yamud Türkmenleri ve Türkmenistan'da Teke Türkmenleri ağırlıklı olmak üzere, birçok Türkmen boyu yaşarken, Afganistan'da yaşayan en kalabalık boy, Ersarı boyudur.⁸³ VII. yüzyıldan bu yana Afgan Türkistan'ında yaşayan Türkmenler'in bir kısmı, 1887 yılında Rus-Afgan sınırı çizildiğinde bugünkü Türkmenistan tarafında kalmıştır. Bunun yanında değişik zamanlarda bu bölgeye göç ile gelen Türkmenler de olmuştur.⁸⁴ Bu guruplar Belh Bölgesinden Herat'a kadar olan bölgede yoğun yerleşim yerleri kurmuşlardır. Bazı küçük guruplar ise Kunduz bölgesine yerleşmiştir. Türkmenler modern Türkçe'ye çok yakın bir dil kullanırlar. Tamamı Sünni Müslümandır. Afgan Türkmen nüfusu 2004 yılı tahminleri ile yaklaşık 850 Bolşeviklere karşı girişilen başarısız "Basmacı İsyanı"

Abdurrahman bu Özbek hanlıklarını hakimiyeti altına almıştır. Bu dönemde birçok Peştun, Özbekler arasına yerleştirilmiş ve Özbekler etkin oldukları bazı bölgelerde küçük azınlık durumuna düşmüştür, BURGET, a.g.m.,s.118,121.

⁸¹SARAY, a.g.e., s.13.

⁸²SARAY, Mehmet, "Türkmen İli ve Boyları" Togan Armağanı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı 13 (1985), s.265,266.

⁸³OĞUZ, a.g.e., s. 41.

⁸⁴Bazı Türkmen boyları, 19. yüzyıl sonlarında Ruslar ülkelerini istila ettikten sonra, bazıları 1920'de

sonrasında, bir bölümü de 1930'lu yıllarda Sovyetlerin Türkmenistan'da uyguladığı baskı rejimi nedeniyle, Hazar Denizi doğusundan kuzeybatı Afganistan'a gelmişlerdir.

1.3.3.3. Hazaralar

Büyük çoğunluğu Şii Müslüman olan ve Türk olup olmadıkları halen tartışılan Hazaralar, kendilerinin Türk olduğuna inanır. Farsça konuşurlar. Yoğun olarak Afganistan'ın merkezi dağlık kesiminde bulunan "Hazaracat", yani "Hazara Ülkesi" olarak adlandırılan bölgede yaşarlar. Kabil yönetiminin izlediği politikalar sonucunda, XIX. yüzyılda göç ettikleri Batı Türkistan, Cevizcan ve Badgis bölgesinde yaşayanlar da mevcuttur. Tahmini nüfusları bugün yaklaşık 2,6 milyondur. Bu nüfus toplam nüfusun %9'una karşılık gelmektedir.⁸⁵

Hazaralar'ın Moğol veya Türk oldukları konusu halen tartışmalıdır. Bazı çalışmalar Hazaralar'ı Cengiz Han'ın Afganistan ve Hindistan seferleri esnasında bölgede kalan Moğol askerleri olarak kabul ederken,⁸⁶ bazı yazarlar Hazaralar'ı Moğol ordusu içindeki Türklerin soyundan olduğunu iddia etmektedir.⁸⁷ Hazaraca denilen ve Çağatay Türkçesi ile Moğolcadan birçok kelime barındıran Farsça'ya benzer bir dil kullanırlar. Çoğunluğu Şii'dir.⁸⁸ Hazara liderler, mir veya kaan olarak adlandırılır. En etkili şahsiyetleri, topluluğun dini ihtiyaçlarına hizmet eden Seyyidlerdir. Aşiret içi her türlü sorun, geleneksel kurallara göre ve liderleri vasıtasıyla giderilmektedir.

Emir Abdurrahman zamanında Hazara liderlerin toplum içindeki güçlü statüleri önemli derecede azaltılmıştır. Bu dönemde Peştun iktidar, atadığı yerel yönetimler vasıtasıyla, Hazara bölgelerinde sert vergi politikaları uygulamış ve verimli otlaklar da dahil olmak üzere birçok araziye Peştun

⁸⁵BURGET, a.g.m., s.106.

⁸⁶OĞUZ, a.g.e., s.43.

⁸⁷SARAY, "Afganistan ve Türkler", a.g.e., s.15.

⁸⁸OĞUZ, a.g.e., s.44.

göçbelerine dağıtmıştır.⁸⁹ Afganistan'da yaşayan Hazaralar, ülkede etkin bir konuma gelmeleri için maddi ve siyasal yönden İran tarafından desteklenmektedir. Bu yardımlar günümüzde de yoğun olarak sürmektedir.⁹⁰

1.3.3.4. Aymaklar

Etnik kökenleri için farklı iddialar bulunan Aymakların Hazaralar gibi Doğu Türk-Moğol karışımı veya tamamıyla Türk oldukları kabul edilmektedir.⁹¹ Yapp'a göre Aymaklar, Kuzeybatı Afganistan'da yaşayan göçebe ve yarı göçebe, kısmen veya tümüyle Türk olan bir halktır. Ayrıca Farsça'ya benzeyen Aymakça'da çok sayıda Türkçe kelime olduğu bilinmektedir. Bu iki görüşten farklı olarak, Oğuz'a göre Aymaklar tamamen Moğol kökenlidir.⁹² Aymak kelimesi, Türkçe'de kabile (oymak) anlamına gelir. Çeşitli etnik gurupların göçebe hayvancılar ile tarım toplumlarını birbirinden ayırmak için de bu kelime kullanılır. Kabile hayatı yaşamayan insanların arasında Badgis'in batı bölgeleri, Gor ve Herat bölgesinde yaşarlar. Sünnidir ve Darice'ye yakın Aymakça konuşurlar. Yaşadıkları yerler kendi kabile unvanları ile anılmamaktadır. Ülke nüfusunun %4'ünü oluşturan Aymaklar, yaklaşık 1 milyon 250 bin nüfusa sahiptir. En önemli Aymak boyları Çaraymakları, Firozkohiler, Hazara Aymaklar, Cemşidiler, Taymaniler, Timuriler'dir.⁹³ Göçebedir ve Yurt denen çadırlarda yaşarlar.⁹⁴

⁸⁹DURSUN, a.g.m., s.51.

⁹⁰AKDEVEELİOĞLU, Atay, "İran'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası", www.stradigma.com, (06.05.2012).

⁹¹SARAY, **Afganistan ve Türkler**, a.g.e., s.15.

⁹²OĞUZ, a.g.e. s. 46.

⁹³Bazı kaynaklarda Çaraymaklar'ın asıl etnik gurup olduğu, "Dört Oymak" anlamındaki bu gurubun; Firozkohiler, Cemşidiler, Taymaniler, Timuriler olmak üzere 4 alt etnikten oluştuğu, Timuriler hariç Şii oldukları belirtilmektedir, OĞUZ, a.g.e., s.46.

⁹⁴OĞUZ, a.g.e. s. 46.

1.3.3.5. Avşar Türkleri

Afganistan'da yaşayan önemli Türk boylarından birisi de Avşar Türkleri'dir. Savaşta Kafalarına taktıkları kırmızı külahlardan dolayı "Kızılbaşlar" da denilen bu gurup, 1738 yılında Afganistan'ı işgal eden Nadir Avşar'ın Herat ve Kabil arasındaki bölgede bıraktığı askerlerdir.⁹⁵ Darice konuşan ve Şii olan Avşar Türkleri, günümüzde çoğunlukla Kabil'de yaşarlar. Avşar nüfusu 1997 yılında Amerikan kongresi Federal Araştırma Birimi tarafından yapılan Afganistan ülke araştırmasında %1 olarak vermektedir. Araştırmanın yapıldığı yılda 18,5 milyon nüfusa göre sayıları 185 bin civarındadır.⁹⁶

1.3.4. Diğer Etnik Guruplar

Afganistan yaşayan bu büyük etnik gurupların yanında daha küçük ve dağınık gurupların varlığı da bilinmektedir: Beluciler, Nuristaniler ve Brahuiler'in yanında, büyük çoğunluğunu Pakistan'da yaşayan, 25 bin Sünni Pencabi, 20 bin civarında Sünni Kürt, 18 bin civarında asıl anavatanı Hindistan olan Gujurlar, Arap kökenli olmalarına rağmen Taciki diye de bilinen, sayıları yaklaşık 5 bin olan Araplar, ülkede yaşayan küçük guruplardır. Diğer taraftan Müslüman olmayan bazı etnik guruplar da mevcuttur. Hindu dinine inanan yaklaşık 15 bin kişilik Sihler'in birçoğu Afganistan'ın büyük kentlerinde yaşarlar, tüccardırlar. 1978'de sayıları yaklaşık 30 bin iken birçoğu 1992'de ülkeyi terk etmiştir.

1.3.4.1. Beluciler

Afganistan'da yaşayan yaklaşık 300 bin kişilik batı Beluciler, 8 milyona yakın sayıdaki tüm Beluciler'in, alt kolu ve en büyük grubudur. Pakistan,

⁹⁵SARAY, a.g.e., s.14.

⁹⁶ŞAHRANİ, a.g.e., s. 13.

Güney Afganistan ve İran sınırını birleştirdiği Sistan Bölgesi'nde ve ayrıca bu üç ülkede yaşarlar. Beluci dili konuşurlar, diğer taraftan birçoğu Darice ve Peştuca da konuşur. Beluci guruplar konuştukları dilleri nedeniyle Doğu, Batı ve Güney Beluciler diye ayırt edilmektedir. Batı Beluciler, Rakşani diye de adlandırılan Beluci dilinin bir lehçesini konuşurlar. Sünni Müslüman'dırlar.⁹⁷

Afganistan'da Kuzeybatı Faryab eyaletinde Beluci yoğunluklu yerleşim alanları olsa da, Beluciler'in Afganistan'daki anayurtları güneybatıda seyrek yerleşim olan Hilmand eyaletinin çöl ve yarı-çöl alanlarıdır. Göçebe olan bu toplum deve yetiştiriciliği ile ünlüdür. Beluciler'in %70'i Pakistan'da yaşar. Pakistan'ın 4 eyaletinden birisi Belucistan'dır. Burada 7 milyon Beluci yaşamaktadır. Beluci sosyal yaşamı kabile düzenine göre kurulmuştur ve "Serdar" denen kabile reisleri güçlü ve otoriterdir.

Pakistan-Afganistan sınırında yaşayan Beluciler'in durumu, Peştunlarla birlikte, Afganistan İngiliz ilişkilerinde sürekli sorun olmuştur. Özellikle, İngilizlerin Hindistan'dan ve bölgeden çekilmesi sonrasında, Afganistan-Pakistan arasında bu iki etnik gurubun yaşadığı yerlerde sınır sorunları devam etmiş ve uzunca bir süre ülkelerin dış politikalarının esasını teşkil etmiştir.⁹⁸

1.3.4.2. Nuristaniler

M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender'e eşlik eden tarihçilerin, Afganistan'ın doğusunda, kültürel ve dini özellikleri ile bölgedeki diğer insanlardan ciddi olarak ayrılan bir topluluktan bahsettikleri bilinmektedir. Bu gurup, uzun süre "Kâfirler" diye bilinen, Hint ırkının karışımı olan bir ırktan gelen, Nuristaniler'dir.⁹⁹ Afgan Emiri, Abdurrahman Han'ın orduları, o zamanlar "Kâfiristan" olarak bilinen bölgeyi işgal ettiğinde, orada yaşayan insanlar

⁹⁷DURSUN, a.g.m., s. 53; www.joshuaproject.net, (5.5.2012).

⁹⁸ ÇINARLI, Özgür, "Afganistan'ın Dünü Bugünü", www.hirc.hacettepe.edu.tr, (22.12.2012).

⁹⁹ A Country Study: Afghanistan, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/aftoc.html#af0030>, (5.5.2012).

Müslümanlığı kabul etmişler ve Emir bölgenin adını “Nuristan” olarak değiştirmiştir.¹⁰⁰

Batı Dardik dilini kullanırlar. Kabil'in doğu ve kuzeydoğusunda, Laghman, Nangahar ve Kunar eyaletlerinde yaşarlar. Nuristaniler, sık ormanlık ve engebeli olması nedeniyle sadece yaya olarak ulaşılabilen doğudaki Pakistan-Afganistan sınırında 8 bin kilometrekarelik bir bölgesinde, vadilerde yaşar ve yaşadıkları yerlerin coğrafi isimleri ile adlandırılırlar. 1990'lardaki nüfusları 125 bin olarak tahmin edilmekteydi, fakat Nuristaniler 300 bin rakamını tercih etmektedir. Yaşadıkları bölgenin yapısı nedeniyle ülkede izole bir yaşam süren bu etnik gurup ülkedeki diğer guruplardan, kültür ve gelenek açısından oldukça farklı özellikler taşımaktadır.

1.4. JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Afganistan'ın dünyanın en stratejik konumuna sahip ülkelerin başında geldiğine hiç şüphe yok. Bu husus genelde 19. yüzyıldan bu yana geçerli bir durum. Bu yüzden gerek komşuları, gerekse de dünyanın büyük güçleri Afganistan üzerinde sürekli stratejik hesaplar yapıyor, bunları kendi çıkarlarına göre hayata geçirmeye çalışıyorlar.

Ortak tarihi ve kültürel benzerliğinin yanında coğrafi olarak da Afganistan Orta Asya'nın bir parçasıdır.¹⁰¹ Orta Asya, coğrafi olarak, çok farklı şekillerde tanımlanabilir: İstanbul'dan Çin'e kadar bir bölgeyi tarif etmek için kullanılabileceği gibi, Amuderya ve Şirderya nehirleri arasındaki bölgeye, yani Meveraünnehir bölgesine karşılık da kullanılabilir. İdari ve siyasi olarak ise Sovyetler Orta Asya'yı Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ile

¹⁰⁰ OĞUZ, a.g.e., s.45.

¹⁰¹ SAREM, “Afganistan ve Taliban Hareketi ile ABD, Rusya Federasyonu, Pakistan, İran, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Afganistan'a Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi”, Genelkurmay ATASE Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi SAREM Yay. Ankara 2001, s.1.

Kazakistan devletlerinin sınırlarını içine alan bölge için kullanılmıştır.¹⁰² Etnik çeşitlilik ve büyük güçlerin mücadele ve rekabet alanı olan Balkanlar'dan esinlenerek, "Avrasya Balkanları" adıyla tanımlanan, ancak Balkanlar'a oranla daha kalabalık, dini ve etnik açıdan daha karışık olan Orta Asya, Güney Asya, Basra Körfezi ve Ortadoğu'yu içine alan coğrafi bölge, Brzezinski tarafından, küresel istikrarsızlığın merkezi olarak görülmektedir. Brzezinski'ye göre Avrasya Balkanları'nda bulunan sorunlu 9 ülkeden birisi de Afganistan'dır. Jeopolitik olarak önemli olan bu bölgenin en önemli özellikleri, güç boşluğu ve güç elde etme imkanının olmasıdır. Bölge önemli bir ekonomik kaynak bölgesi olarak da tanımlanmaktadır. Altın dahil, önemli minerallerin olduğu, doğalgaz ve petrol açısından zengin olan Avrasya Balkanları'na hakim olmak isteği, yayılmacı düşünceleri ortaya çıkartıp, uluslararası mücadeleyi hızlandırmaktadır. Afganistan işte böyle bir hakimiyet güdüsünün sıçrama tahtası konumundadır.¹⁰³ XX. yüzyıl başlarında siyasi coğrafya alanında çalışan bilim adamlarınca dünya egemenliğine yönelik birçok teori ortaya atılmıştır. Bu çalışmalardan birisi de "Kara Hakimiyet Teorisi"dir. Bu teorinin sahibi John Mackinder¹⁰⁴, dünya coğrafyasını siyasi ve askeri strateji bakımından "Merkez Bölge", "İç Kuşak" ve "Dış Kuşak" alanlarına ayırmıştır. Mackinder'e göre dünyaya hakim olabilmek için denizden gelecek saldırılara karşı korunaklı bir konumdaki, Orta Asya'yı da içeren, Merkez Bölge'de hakimiyet sağlamak şarttır. Mackinder'e göre, *"Doğu Avrupa'ya hakim olacak büyük güç, Orta Asya bölgesini de içine alan Merkez Bölge'ye, Merkez Bölge'ye hakim olan ise, dünya adasına ve daha sonra da tüm dünyaya egemen olabilir."*¹⁰⁵ Başka bir deyişle Mackinder, "Merkez Bölge" olarak isimlendirdiği Orta Asya'yı kapsayan geniş ovanın, Asya - Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan "Dünya Adası"nın denetlenebilmesi için

¹⁰²ROY, Arundhati, "**Savaş Barıştır**", ABD, Terör ve İslam, Ahmet DEMİRHAN (der.), Vadi Yay., Ankara , 2001, s.89.

¹⁰³BRZEZINSKI, Zbigniew, "**Büyük Satranç Tahtası**", Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.140-143.

¹⁰⁴Sir Halford John Mackinder, 1861-1947 yılları arasında yaşamış olan, İngiliz siyasi coğrafyacısıdır, <http://www.britannica.com/eb/article-9049795?tocId=9049795>, (15.11.2012).

¹⁰⁵İLHAN, Suat, "**Jeopolitik Gelişmeler ve Türk dünyası**", Avrasya Etüdüleri, Sonbahar 1995, Cilt 2, Sayı 3, s.23.

mutlaka elde bulundurulması gereken bir bölge olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶ Başka bir hakimiyet teorisi olarak bilinen, Spykman'ın¹⁰⁷ “Kenar Kuşak Teorisi”nde de aynı coğrafya kullanılmış, fakat “*Dünya adasına egemen olmak için Merkez Bölge’yi çeviren kenar kuşağa yani Türkiye-İrak-Pakistan-Afganistan- Hindistan-Çin ve Kore’ye kadar uzanan bölgeye, egemen olmak gerektiği*” savunulmuştur.¹⁰⁸ Afganistan, Kara Hakimiyet Teorisi’nde, dünya hakimiyeti sağlayabilmek için bir şart ve basamak olarak görülen “Merkez Bölge”nin güneyinde, diğer yandan Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisine göre ise dünya hakimiyeti sağlayabilmek için mutlaka kontrol edilmesi gereken “Kenar Kuşak” ülkeleri arasındadır. Asya’daki önemli konumundan ötürü, İngiliz’lerin “Asya’nın Gözetleme Kulesi” olarak adlandırdıkları Afganistan,¹⁰⁹ Orta Asya ile Güney Asya arasında geçiş kapılarından birisidir. Hindistan ve İran gibi aynı özellikte geçiş ülkeleri üzerinden mümkün olmadığı takdirde, Afganistan, Güney Asya’dan Orta Asya’ya tek giriş kapısı konumuna sahip olmaktadır.¹¹⁰ Orta Asya’dan Hint Havzası’na ve açık denizlere inen Hayber, Kocak ve Gomal Geçitleri’nin yanında, Orta Asya-Hint ve Çin arasındaki en stratejik koridor olan Vahan Koridoru’nun bulunduğu Afganistan, iki kutuplu dönemde dünya lideri ülkelerin karşılıklı etki alanlarının temas ve geçiş bölgeleri ile düğüm noktalarını barındırmaktaydı. Soğuk savaşın son çatışmasının Sovyet işgali sonrasında Afganistan’da olması, ülkenin bu anlamda jeostratejik konumuyla bağlantılıdır.¹¹¹ Büyük bölümü dağlık olan ve bulunduğu bölgedeki ülkelere oranla, çok zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmayan Afganistan’ın, büyük devletler için önemini artıran başka etkenler de mevcuttur: Afganistan, elinde nükleer güç bulduran üç ülkenin (Rusya, Hindistan ve Pakistan) oldukça yakınında olması ve Rusya’nın güneye

¹⁰⁶ERHAN, Çağrı, “**ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları**”, <http://www.stadigma.com/türkçe/Kasım2003/vizyon>, (15.11.2012).

¹⁰⁷Nicholas J. Spykman, 1893-1943 yılları arasında yaşamış olan, Amerikalı jeopolitikçidir, <http://www.britannica.com/eb/article-9049795?tocId=9049795>, (26.12.2012).

¹⁰⁸İLHAN, a.g.m., s.23; DAVUTOĞLU, a.g.e., s.104,105.

¹⁰⁹ÜLGER, İrfan Kaya, “**Taliban: Afganistan’da Pax American’ın İslamcı Militanı**”, Avrasya Dosyası, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 96.

¹¹⁰ÇEÇEN, Anıl, “**Afganistan’ın Öne Çıkışı**”, Avrasya Dosyası, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 111.

¹¹¹DAVUTOĞLU, Ahmet, “**Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**”, Küre Yay., İstanbul, 2003, s.104,105.

inmesinin önüne set olmasının yanında, Hazar Havzası petrolü ile doğalgazının Hint Okyanusu'na aktarılabilmesi için geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Planlanan petrol ve doğalgaz hatları sebebiyle Afganistan, bazı ülkelerin kendi menfaatleri için türlü politik oyunlar tezgahladıkları bir alan olmuştur. Bu politik oyun ve operasyonlara şeriat yanlısı Taliban'ı desteklemek de dahil edilmiştir.¹¹² Afganistan'ın XX. yüzyılın sonunda bu derece dünya gündeminde olması ve bölgede yaşanan çatışmalar ve mücadelelerin altında Orta Asya'nın doğalgaz ve petrolünün paylaşılmasının yanında, çıkan enerjinin dünyaya aktarımı için gerekli boru hatlarının yapım mücadelesi de vardır. İşte bölge zenginliklerinden menfaat elde etme gayretleri bu coğrafyada Yeni Büyük Oyun'u¹¹³ ortaya çıkarmıştır.¹¹⁴ Alternatif taşıma güzergahları arasında Afganistan'ın da adının geçtiği Hazar Havzası hidrokarbon potansiyeli, dünya kamuoyunun gündemine 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında girmiştir. Bölge kaynakları her ne kadar Azerbaycan petrolü ve Türkmenistan gazı başta olmak üzere, Sovyetler döneminde de önemli kaynaklar olarak bilinse de, bu kaynaklar SSCB tarafından daha çok Doğu Blok'u içinde kullanılmaktaydı ve dünyanın diğer bölgelerine aktarılması söz konusu değildi.

Burada önemli olan ve altı çizilmesi gereken konu, boru hatlarının geçeceği ülkeleri uzun süre stratejik açıdan güçlendirmenin yanı sıra, üretici ülkeyle ve uluslar arası piyasayla arasında büyük oranda lehinde işleyecek bir bağımlılık ilişkisi doğmasına yol açacaktır. Dahası, geçiş ücreti gibi bir takım ekonomik kazançlar da elde edeceklerdir.¹¹⁵ Hazar havzasındaki

¹¹²ATAY, Mehmet, "Avrasya'nın Balkanları, Afganistan'da İç Çatışma Dinamikleri", Avrasya Dosyası, Sonbahar Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 23.

¹¹³"Büyük Oyun"; Orta Asya ve Afganistan'ı kontrol altına alarak, tüm bölgeye hakim olma adına Rusya-İngiltere arasında yaşanan mücadelenin literatürdeki tanımıdır, RAŞİD, a.g.e., s.9; SSCB'nin dağılması sonrasında, İngiltere'nin bölgedeki rolünü ABD devralmıştır. Siyasal analizciler ile gazeteciler bu olguyu "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırmışlardır, ÜLKÜ, İrfan, Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002, s.39-40; "Yeni Büyük Oyun" tabiri ilk defa Pakistanlı gazeteci Ahmed RAŞİD tarafından kullanılmıştır., KLEVEMAN, Lutz, Yeni Büyük Oyun, Orta Asya'da Kan ve Petrol, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s.3.

¹¹⁴RAŞİD, Ahmet, "Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun", Everest-Mozaik Yay., İstanbul, 2001., s.9

¹¹⁵KURUBAŞ, Erol, "Uluslararası Güç Mücadelesi Ekseninde Hazar Petrolleri ve BoruHatları Sorunu" konulu konferans metni, Dağ Komando Okulu, Isparta, 14 Şubat 2004.

kaynakların dünyaya aktarılması için önerilen 5 ana boru hattı vardır. Bunlar Kuzey (Rusya), Güney (İran), Doğu (Çin), Batı (Gürcistan, Türkiye) ve Güneydoğu (Pakistan) hatlarıdır. Bu hatlar içerisinde, Hazar Havzasında bulunan en büyük rezerve sahip Türkmenistan'a ait gazın ve petrolünün, Afganistan üzerinden Pakistan'a ve belki Hindistan'a taşınmasını öngören hat "Güneydoğu" hattıdır. Önümüzdeki yıllarda, doğal gaz ve petrol talepleri açısından en büyük pazarın gelişen Asya'da olması, Afganistan'ı, zengin enerji kaynakları ile "en büyük pazar" arasında stratejik geçiş yolu yapmaktadır.¹¹⁶ Son yıllarda Afganistan topraklarında sürmekte olan çatışmaların başlıca nedenlerinden birisinin, bu gerçek olduğu söylenebilir.¹¹⁷ Hazar kaynaklarının dünyaya ihracında Batılı büyük güçlerin kazanımlarına bakılacak olursa:¹¹⁸

-Bu kaynakları güvenli şekilde ve Rusya'nın kontrolü olmaksızın dünya piyasalarına sunabilen Batılı Devletler, petrol ve doğal gaz konusunda hem Rus hem de Ortadoğu hakimiyetinden ve bağımlılığından kurtulacak.

-Mevcut kaynaklarını dünya piyasalarına sunarak belli bir zenginliğe ulaşan bölge devletleri, dünya devletleri için yeni "Pazar" haline gelecek.

-Ekonomik ve siyasi açıdan kendi egemenliklerini sağlamlaştıran bölge devletleri, Rusya'nın bölge ve kaynakları üzerindeki hakimiyetini tümüyle kıracak ve Rusya'nın yeniden süper güç olması engellenebilecektir. Son dönemde ABD'nin bu bölgeye yönelik politikasının belirleyicisinin enerji kaynakları, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına istikrarlı ve sürekli olarak güven içinde ulaştırılması olduğu, bölge üzerinde istikrarı bozucu unsurları istemediği görülebilmektedir. ABD, Avrasya coğrafyası üzerinde önümüzdeki yıllardaki gelişmelerin dünya üzerindeki yeni düzenin belirleyicisi olacağına inanmakta ve bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya-İran tekelinde dünya pazarlarına açılmasını istememektedir. Bu durum değişen dünya düzeninde Afganistan'ın önemini neden arttığını ortaya koymaktadır.

¹¹⁶DAVUTOĞLU, a.g.e., s. 182.

¹¹⁷YALÇINKAYA, Alaaddin, "Türk Cumhuriyetleri Petrol Boru Hatları", Bağlam Yay., İstanbul, 1998, s.12.

¹¹⁸EFEĞİL, Ertan, "Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye", Avrasya Dosyası, Yaz 2000, Cilt 6, Sayı 2..., s.188.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN SİYASİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI, BÖLGE VE BÖLGE DIŞI AKTÖRLERİN REKABETİ

2.1. TARİHİ GELİŞİMİ

Afganistan Coğrafyası milattan önceki devirlerden beri, birçok istilacı ülkenin kişisel çıkar ve isteklerine malzeme olmuştur. Coğrafi konum itibariyle, stratejik bir öneme sahiptir. Bu nedenle bütün istilacı ülkeler, Afganistan güzergahını devamlı olarak kullanmışlardır. Bunların neticesinde de Afganistan tarihinin her döneminde savaşlar süregelmiştir. Böylece ülkeyi, zengin bölgelere geçiş için kullanmışlardır. Çünkü en kestirme yol burasıdır.

Afganistan'da süregelen belirsizlik ve çekişmelerin tarihi gelişimine bakıldığında, temelinde İngilizler'in yattığı görülür. İngiltere'nin, Hindistan'ı sömürgesi yaptıktan sonra yerine getirdiği diğer bir faaliyet; Hindistan'ın güvenliğini sağlamak için, defalarca Afganistan'a saldırması ve her defasında da önemli kayıplar vererek çekilmesidir. İngiltere Üçüncü Afgan – İngiliz savaşından önce; Afganistan'ın güney bölgelerini işgal ederek, 1893'de dönemin Padişahı olan Emir Abdurrahman Han'a Deurand¹¹⁹ Muahedesini imzalatmıştır. Bu anlaşmayla İngiltere, Afganistan'ın yarısını Hindistan'a katmış bulunuyordu. Bunun yanında Afganistan sıcak denizlerden de uzaklaştırılarak bir kara devleti haline getirilmiş oluyordu.

İngiltere'nin Deurand Hattı'yla ve Afganistan'ı bir kara devleti haline getirmiş olmasıyla; Rusya'nın her zaman gönlünde yatan isteklerinden biri olan, sıcak denizlere inme politikası, geçici olarak durmuştur. Aslında İngiltere, bu sınırı oluştururken bu noktaya da dikkat etmiştir. Çünkü bu hat,

---

¹¹⁹Deurand: Asıl adı Henry Mortimer Deurand olan o zamanın İngiliz Hindistan Dışişleri Bakanıydı, Deurand Hattı Pakistan ve Afganistan arasındaki uluslararası sınır anlamına gelir. 1893'de Afganistan Şahı Amir Abdur Rahman Khan'ın İngilizlerle imzaladığı sınır anlaşmasıdır. Sınırı çizen kişi Henry Mortimer Deurand olduğu için anlaşmanın adı Deurand olarak tarih sayfalarına yazılmıştır.

her zaman için Rusya'nın denize inme hevesini sınırlamıştır. İngiltere ve Rusya'nın politik savaşının başlangıç noktası da zaten, sıcak sulara inme hevesidir. Bu durumda İngiltere ve Rusya'nın o dönemdeki politikalarına göz atmakta yarar vardır.

2.1.1. İngiltere'nin Politikası

İngiltere'nin Afganistan politikası, XVIII. Asrın sonlarından başlayarak, II. Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Çıkılması zor görünen Afganistan siyasi meselesi, ciddiyetini her dönemde korumuştur. İngiltere'nin Afganistan politikası; tek bir hedef ve stratejiyi değişik şekil ve yöntemlerle uygulayan, amacı çok açık olan bir çeşitsizlik arz etmekteydi. Hindistan'nın zenginliklerini sömürmek için gelen İngilizler, üç kulvardan deniz yollarını rakip sömürgeci devletlere kapatmıştı. Himalya¹²⁰ duvarı da, kuzeyden gelebilecek tehlikelerin karşısında bir set mahiyetindeydi. Bu durumda yarımada karadan tek nüfuz yolu, Afganistan'ın elinde kalmış olan kuzeybatı yoluydu.

Ahmad Şah Durrani'nin yaptığı Panipat savaşını seyreden İngilizler, Afganistan'ın Hindistan Üzerindeki askeri ve manevi nüfuzunun, kendilerinin en büyük rakibi olduğunu anlamışlardı. Afganlı Zaman şah'ın Pencap'taki nizami hareketi ve Hintlilerin Afganlardan yardım almaya olan meyilleri, İngilizlerin bu konudaki teşhislerini doğrulamaktadır. Bu sebeplerden dolayı İngiltere, bütün kuvvetiyle Afganistan'a yönelme ihtiyacı duymuştur. Başlangıçta savunma siyasetini izleyen İngiltere, sonraları saldırı politikası izlemiştir.

İngiltere Afganistan'da savaş yoluyla işgal ve zayıflayan devleti inzivada tutmak şeklinde hareket ettiği görülmektedir. Ayrıca, devlete karşı milletin nefretini uyandırarak devleti kendine bağımlı hale getirmek istemiştir. Dış dünyaya ülke halkını cehalet, vahşet, hırsızlık ve yalancılıkla tanıtmaya

¹²⁰Himalya: Dünyanın en büyük ve en yüksek sıradağlarıdır. Asya'nın orta güney kısmında, doğu batı doğrultusunda uzanır. Dünyanın en yüksek zirvesi Everest'i 8848 m içine alır. Everest Tepesi, Nepal ile Tibet (Çin) sınırında yer alır. Everest tepesi Nepal'in sınırları içersindedir

çalışmıştır¹²¹. İngiltere'nin Afganistan için takip ettiği en tehlikeli politika ise, ülke kontrolünü Afgan Emirlerince sağlamaya çalışmasıdır.

İngiltere, Afganistan'ı zayıf düşürmek amacıyla; Sir John Malcolm ve Harford Johnes'u İran Kaçarlı Hükümeti yanına göndererek, Afganistan'ı tahrip etmek politikasına başlamıştır. Bu heyet, çok kıymetli iki tane elması Feth Ali Şah'ın şahsına verdiği gibi, İran hazinesine de yüklü miktarda nakit aktarmışlardır. Ayrıca, Herat şehrinin peşkeş çekilmesinin yanı sıra, İran devletine 30000 tüfek ve adet top verilmiştir¹²². Bütün bunlara karşılık İran Devleti; Fransızlar'ı İrandan kovmayı, General Garden Anlaşmasını Lağvetmeyi, İran Ordusu'nda İngiliz Mühendislerini istihdam etmeyi ve Afganistan Devleti'nin Hindistan'a asker sevkine kalkıştığında, İran'ın bir orduyla batıda Afganistan'a girerek buna engel olacağını kabul etmekteydi.

İngilizler'in bu teşebbüsü neticesinde, Zaman Şah devre dışı bırakılmıştır. İran'da sürgünde bulunan Şehzade Mahmud başa getirilmiştir. Bunun yanında feodalite savaşları ve iç karışıklıklar başlamış ve İran Devleti Horasan Vilayetini işgal etmiştir.

Bundan sonra İngilizler, Afganistan'ı daha çok bölerek işgal planı hazırladılar.¹²³ Bunun neticesinde doğan iç karışıklıklar, Pencap'ın elden çıkması ve Pişavir, keşmir, Direcat ve Benu vilayetlerinin şihlarca işgal edilmesine sebep olmuştur. İngiliz Başbakanı Lord Palmerston'un Hindistan'daki İngiliz valisine yazdığı mektup¹²⁴, İngiltere'nin Afganistan'ı tamamıyla etkisi almaya çalıştığını göstermektedir. Palmerston, Londra Paramentosuna Afganistan'ın işgalini gerektiren sebeplerini şöyle sıralamaktadır: "Bana kalırsa, bizim Afganistan'dan el çekmemizle, İngiltere Devletinin en büyük menfaatlerini heder etmiş oluruz. Eğer Afganistan'ı ne

¹²¹GHOBAR, a.g.e, 1967. S.40.

¹²²FARHANG, Mir Muhammad Siddik, "Afganistan Dar Panc Karne Ahir" (**Son Beş Asırda Afganistan**), Tehran, 2001, s.187.

¹²³Sir John Kay bu konuda şöyle yazmaktadır: "Afganistan İmparatorluğunu parçalayan iç karışıklıklar, İngiltere'nin doğudaki çıkarlarını emniyete almıştır..." FARHANG, a.g.e., s.188.

¹²⁴Afganistan'a müdahelenin zamanı gelmiştir... İran'ın Hindistan'a doğru ilerlemesine mani olunmamalı... Rus nüfuzunun önüne bir set çekilmelidir..." GHOBAR, a.g.e., s.446.

şekilde olursa olsun terk edersek emin olunuz ki gün gelecek, çok kayıplar vererek tekrar işgal etmeniz gerekecektir.”

İngilizler Afganistan'ı işgal altına tutarak, Hindistan'daki menfaatlerini zedeleyecek herhangi bir rakip devletin, Afganistan'a nüfuzunu engellemeye çalışmışlardır. Afganistan'da kendilerine rabi düşmanlarıyla ittifak yapmayacak, diğer devletlerin Hindistan'a nüfuzu karşısında bir set mahiyetini taşıyan bir hükümet kurmayı amaç edinmişlerdir. Bu doğrultuda hareket eden İngilizler, Şah Şuja'nın maskesi altında 1839 yılında 45,000 kişiden oluşan sağlam tophanelerle donatılmış bir orduyla Afganistan'a saldırdılar. Zira 25 Jone 1836 yılında Secret Committee Lord Auckland'a verdiği notta; “*Afganistan'da Rus nüfuzunun yayılmasını engellemek için icap ettiği şekliyle davranınız...*”¹²⁵ yazmaktadır.

Sind ve Beluçistan vilayetleri, İngilizler Afganistan'ı terk ederken İngiltere adına ilhak edilmiştir. İngilizler, Afganistan'ı siyasi istiklalden mahrum bırakmakla kalmayıp, ülke adını dünya haritasından silmek için harekete geçmiştir. İngiltere hariciye Nazırı Lord Gran Bruk; Hindistan valisine, 12 Ekim 1879 tarihli mektubunda : “ *Bundan böyle Afganistan bir bütün mevcudiyetini sürdüremez ...*” talimatını vermektedir.

Çabalar meyvesini vermiş ve nitekim Afganistan; Kabil, Herat ve Kandahar Hükümetleri olarak üç parçaya bölünmüştür. Mr.Salisbury; İran'da bulunan sefir Tamson Ronald'a, Ekim 1879 tarihli mektubunda şöyle talimat vermektedir: “Gerekli görüldüğünde İngiltere tarafından işgal edilmek üzere, Herat'ı İran'a veriniz”¹²⁶

Ancak, bu sefer İngiltere'nin İran adına Herat'a nüfuzunu engelleme sırası Rusya'daydı. Zira Herat konusundaki İran-İngiliz müzakereleri neticesiz kalmıştır.

---

¹²⁵GHOBAR, a.g.e., s.446.

¹²⁶FARHANG, a.g.e., s.287.

2.1.2. Rus ve İngiliz Rekabeti

İngiltere İran ve Afganistan sınırlarını, İran menfaatine göre belirlemeye çalışmıştır. Kuzey illerini de İngiltere'ye bağlı parçalara ayırmak istemiş ancak, Rusya'nın tutumunu beklemeye koyulmuş ve bu konuda Rusya ile anlaşmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. İngilizler; 1881 yılında İran'a, Merv'i işgal etme teklifinde bulunmuş ancak, İran Şahı bu hediye kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Çünkü İran bu sıralarda Rus nüfuzu altındaydı ve Merv'e de zaten Ruslar tasarruf etmek amacındaydı. Nitekim, 1884'te bu şehir Rusların işgaline uğramıştır.¹²⁷

İngilizlere göre; Afganistan halkı İngilizler'e karşı itaati öğreninceye kadar, bu ülkenin işgali devam edecekti. Afganistan karşısındaki hısmâne tutumlarını, "Rus tehlikesine karşı koyma" söylemiyle, "Anti-komünizm" bayrağı altında dünya kamuoyunu gafil etmeye çalıştılar. Halbuki bu sıralar Rusya, Asya kıtasında ilerleyebildiği en uç noktada durmuş ve Ceyhun'u geçmeye pek meyilli değildi. Nitekim Rus İmparatorları, Avrupa Kıtasında büyük devletlerle rekabet içerisindeydi. Rusya Devletinin rüyalarını sürekli olarak, İstanbul ve Balkanlar süslüyordu. Bu sebepten dolayı İran konusunda, İngiltere ve Rusya'nın anlaşmış olduğu görünüyordu. İran, Rusya ve İngiltere arasında kardeşçe pay edilirken; bu esnada Rusya, Batılılara karşı kendi etrafına bir duvar oluşturma çabasıdadır. İngiltere ise Afganistan üzerine politikalarını sürdürmüş; Afganistan'ın istiklalini yok etmek, iç ve dış işlerini kontrolü altına almak, Afgan milleti arasında nifak ve iç kargaşa oluşturarak, Afganistan'ın her türlü gelişme ve ilerlemesine engel olmak için her türlü yola başvurmuştur. Bunların neticesinde I. Ve II. Afgan- İngiliz savaşı vuku bulmuş, Amaniye devleti de yok olmuştur.

İngiltere, Sakavi Rejimi'nin ortaya çıkmasından sonra, bu vaziyetten memnun kalmış ve her türlü gelişmeden yoksun kalan Afgan toplumunu, Ortaçağ şartlarında bir hayata mahkum kalmasını beklemiştir. Afgan halkını,

¹²⁷ SARAY, Mehmet, "Dünden Bugüne Afganistan", Boğaziçi Yay., İstanbul 1981, s.109.

kukla rejimler ve yöneticiler aracılığıyla tahakkümleri altında tutarak; hürriyet ve bağımsızlık duygularının ölmesini beklemiş, milleti esaret hayatına alıştırmak istemiştir. Ancak, İngilizlerin kavrayamadıkları bir husus vardı: Böyle bir planlamanın geçerlilik kazanması, büyük şehirlere ve yönetici zümrelere nüfuz etmek, en az yarım asrı gerektiren bir husustu. Halbuki, milyonlarca Afgan nüfusu kırsal kesimde böyle bir programdan uzak kalacak ve fırsat buldukça şiddetli bir şekilde tepki göstereceklerdi.

Afganistan'la ilgili çıkarıcı planlarını tatbik edebilmek için İngiltere, muhatapları Afgan devlet adamları olduğu müddetçe başarılıydı. İngilizler, Şah Şuja aracılığıyla Lahur ve Kandahar muahedelerini Afganistan'a tahmille ordusunu ülkeye musallat ederek ülkenin idaresini nezaret eder olmuştur. Emir Dost Muhammed Han da İngilizlerin karşısında savaşmayarak Buhara'ya kaçmıştır. Daha sonraları ise 150 kişilik aile ferdiyle İngilizlere teslim olmuştur. İkinci kez tahta çıkışında Pişaver Muahedesiyile Afganistan'ın istiklalini feda etmiştir. Hindistan'ın istiklal mücadelesi sırasında, Afgan kalkının ısrarına rağmen, işgal edilmiş doğu vilayetlerinin geri alınması için hiç bir teşebbüse bulunmamıştır. Emir Şer Ali Han da babası gibi, İngiliz ordusunun karşısında savaşmayarak kaçmış, Afganista'ı yutmaya hazır diğer bir devletten (Rusya'dan) bulmak için Mezar-ı Şerif'e gitmiştir. Emir Muhammad yakup Han İngilizlere teslim olarak, zilletten başka bir şey olmayan Gendumek Muahedesine (26 Mart 1879) imza atmakla, doğu bölgesinden bir parçayı İngilizlere bırakıyor, İngiliz ordusunun Afganistan'da ikametini ve Afganistan'ın iç işlerine karışma hakkını tanıyordu.¹²⁸

300,000 kişiden oluşan kusursuz bir orduya hakim olan Emir Abdurrahman Han, İngilizlerle savaşmadan, Afganistan'da mahsur kalan İngiliz Ordusunu Afgan halkının kılıcından kurtarmış, İngilizlerin menfaatine göre hazırlanan muahedelere imza atmıştır. Böylece, doğu vileyetlerini 1983

---

¹²⁸GHOBAR, a.g.e., 609-612.

Deurand Muhahedesiyle İngilizlere bırakmıştır.¹²⁹ Emir Habibullah Han, 1905 muahedesiyle babasının taahhüt ettiği bütün maddelere samimi şekilde uyduğu görülmektedir. İngilizlerin I. Dünya savaşındaki durumundan yararlanarak gasp edilen vilayetlerin iadesi için hiçbir teşebbüste bulunmamıştır. Ancak Afgan halkı, emirlerin ve hanların bıraktığı silahlarla İngilizlere karşı ülkesini müdafaa etmiş, yapılan üç büyük savaşta İngilizleri mağlup ederek Afganistan'ın istiklalini kazanmışlardır.

İngiltere'nin Afganistan'a karşı uyguladığı, XIII. asrın sonlarından XX. Asrın ortalarına kadar devam eden saldırgan politikası, Afgan halkının zihninde asırlarca sürecektir. Şiddetli etkiler ve olumsuz izler bırakmıştır. Nitekim, her toplum ve milletin zihni kendi başına bir tarihtir. Bu etkiden dolayı İngiliz düşmanlığı, bütün toplumun kanında ve damarlarında yaşamaya devam etmiştir. İngiliz askerleri 1842 yılında Afganistan'dan, arkalarında asla iyileşmeyecek bir yara bırakarak çekildiler. I. Afgan-İngiliz savaşı gibi büyük bir hadise, arkasında bir iz bırakmadan yol alamazdı. İngilizlerle yapılan savaşlar neticesinde Afgan halkının her ferdinde, nesillere aktarılacak şekilde, batılılara karşı güvensizlik duygusu da oluşmuştur.

Nihayet, dünyadaki güç dengelerini değiştiren II. Dünya Savaşı sonunda, İngiltere'nin Afganistan'daki nüfuzu da son bulmuştur. Savaş sonrasında sömürge devletlerden bir çoğunun hürriyetine kavuşmasıyla, Hindistan da, Pakistan ve Hisdisatan olarak yeniden doğmuştur. Pakistan'ın kurulduğu coğrafya ise bahsi geçen dönemlerde İngilizlerce Afganistan'dan kopartılan vilayetler içerisinde olmuştur.

2.1.3. Rusya'nın Politikası

Ruslar XIX. Asırda, Orta-Asya'ya yerleşmekle kısmen yetinmiştir. Dünyanın hazinesi olarak bildiği Hindistan'a yaklaşmakla birlikte, artık istila etme rüyasını göremiyordu. XIX. asrın başlarında gerçekleşen Napoleon'un

¹²⁹ FARHANG, a.g.e., s.413-15.

Hindistan'ı işgal planı, Rusları epeyce etkilemiştir. 1801 yılında I. Paul, General Olerof'a, Buhara ve Hive üzerinden 24 top ve 22,000 kişilik bir orduyla Hindistan'a hareket etme emri verdi.¹³⁰ Paul'un ölümüyle bu planı I. Aleksander icra etmeye çalışmıştır. Birkaç kez Herat, Kabil ve Kandahar yoluyla Hindistan'a inmeyi planlayan Ruslar, bu planları sağlam bir temele dayanmadığı için gerçekleştiremediler.

Rusya, İngilizlere karşı olan politikasında Afganistan'ı, bir tehdit unsuru olarak kullanmıştır. Rusya'nın bu ikiyüzlü siyasetini idrak etmekten aciz olan Afganistan Devleti, ne zaman Rusya'nın eli dostluk namına uzandıysa, Afganistan tarafından samimi bir şekilde sıkılmıştır. Emir Dost Mohammad Han ve Emir Şir Ali Han bu yolda ortadan kalkmıştır.

Rusya Afganistan'a ulaşma yolunda İran'ı da kullanarak, bu devleti, Türkmençay ve Gülistan muahedeleriyle nüfuzu altına aldıktan sonra, İran vasıtasıyla ve İran adına Afganistan'a siyasi nüfuz kurma yoluna girmiştir. 1837 yılı, İran ve Rusya heyetlerinin Afganistan'da cirit atmaya başladığı tarihtir. Neticede Kandahar hükümeti, İran'ın Herat'ı işgalini ve Kandahar'a ilhakını, her iki şehrin de İran'a vergi vereceğini kabul ediyor ve Rusya da bu anlaşmayı tazmin ediyordu.

Bu gelişmelerden sonra İngilizler telaşa kapıldılar ve Afganistan'ı Rusların nüfuzundan kurtarmak bahanesiyle, ordularını Afganistan'a sevk etmişlerdir. Rusya ise, Afgan hükümetlerinin İngilizlerce nasıl ortadan kaldırıldığını seyretmiştir. Ancak Afganistan halkı merkezi hükümete bağlı kalmaksızın, İranlıları Herat'tan eli boş gönderdiği gibi, İngilizleri de mağlup etmişlerdir. Rusya Devleti 1869-73 yıllarında İngiliz Devletiyle yaptığı anlaşmada, Afganistan'ı kendi nüfuz bölgesinin dışında kalacağını kabul etmiştir.¹³¹ Böylece Rus-Afgan dostluk ilişkilerinin birinci merhalesi tarihte bir ibret dersi olarak son bulmuştur.

---

¹³⁰ GHOBAR, a.g.e., s.493.

¹³¹ FARHANG, a.g.e., s.348-352

Afgan – Rus ilişkileri, aradan 40 yıl geçtikten sonra tekrar başlamıştır. Berlin Kongresi'nin teşkili ve St. Stefan (3 Mart 1878) anlaşmasının bazı maddelerinde değişiklik istemi, Rusya'ya karşı önemli bir tehdit oluşturmuştur. Rusya, kongrede kendi mevkiini takviye için İngiltere'yi Afganistan vasıtasıyla tehdiye başlamıştır.

Rus İmparatoru Peter Alexander bir ordu ile Ceyhun ve Çarcev'e, General Kaufman Buhara ve Semerkant yoluyla; Belh, Bamyan ve Kabil istikametine, General İramof da Semerkant'tan Çatral ve Keşmir'e doğru hareket emrini almışlardır.¹³² Bu hazırlıklar çerçevesinde Stolietof önderliğinde kalabalık bir Rus heyeti 1878 yılında kabile girmişti. Emir Şir Ali Han, babasını yaptığı gibi İngiliz heyetini Kabile kabul etmezken, bütün dikkatini Stolietof'un vaatlerine yöneltmiştir. Zira Kaufman, Rus heyetinin Afganistan'a girişinden önce yazışma kapısını Afgan Emiriyile açmış durumdaydı.

Afganistan Emir'ine Kaufman tarafından yazılan mektuplarda, Rusya Devleti adına; Afganistan'ın Hive ve Buhara işlerine karışmadığı gibi Rusya'nın da Afganistan'ın işlerine karışmayacağı teminatını vermektedir. “ *Dostluk ve saldırmazlık, 3. Devletlerin saldırısına karşı Afganistan'ı korumak*” vaadini içeren anlaşmayı görüşeceğini belirtmektedir. Şir Ali Han'ı anlaşmaya yanaştırabilmek için Taşkent'e sığınan Emir Abdurrahman Han'ı bir tehdit unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.¹³³ Ancak, Rusların St. Stefan'daki bazı imtiyazlardan vazgeçerek İngilizlerle anlaşması üzerine Stolietof, 23 Ağustos 1878'de Afganistan'ı terk etmiştir. İngilizlere karşı Rusya'dan bu heyet aracılığıyla medet uman, hatta Chamberlin Heyetinin görüşme isteğini geri çevirerek II. Afgan-İngiliz savaşının başlamasına sebep olan Şir Ali Han, Rus heyetinden hiçbir netice elde edememiştir.

20 Kasım 1878'e kadar geçerli olmak kaydıyla Lord Lytton tarafından İngiliz Heyeti'nin kabulü için verilen ültimatın sona ermesiyle, İngiliz ordusu 3 koldan Afganistan'ı hunharca işgale başlamıştır. 15,000 kişiden

¹³² GHOBAR, a.g.e., s. 495-7

¹³³ Mektup içeriği için bkz: GHOBAR, a.g.e., s.495.

oluşan birinci kol Haber Geçidi'nden, 6,500 kişilik ikinci kol Peyvar'dan, 12.000 kişiden oluşan 3. Kol ise Kandehar istikametinden işgal hareketine başlamıştır.¹³⁴ Önemli bir direnişle karşılaşmayan İngilizler kolaylıkla Kabil'i kuşatmışlardır.

Bunlar yaşanırken Mir Şir Ali Han, 13 Aralık 1878 yılında Muhammed Yakup Han'ı Naibüs Saltanat olarak tayin ettikten sonra, Kabil'i terk ederek Türkistan'a doğru yola çıkmıştır. Mezar-ı Şerif'ten Taşkent'e geçecek olan Emir'in hedefi, Rus ordusunun yardımıyla Afganistan'a geri dönerek İngilizleri ülkesinden çıkartmaktı. Ancak Rusların iki yüzlü tutumu karşısında amacına ulaşamamış, çok hasta ve bitkin bir şekilde 58 yaşındayken Mezar-ı Şerif'te vefat etmiştir.

9 yıldır Türkistan'da bulunan Emir Abdurrahman, Şir Ali Han'ın ölümü üzerine Ruslar tarafından Afganistan'a gönderilmiştir. Taşkent ve Semerkant'ta bulunduğu sırada Rusların Afganistan'la ilgili düşüncelerinden haberdar olan Emir, ilk iş olarak halkın güvenini kazanmaya çalışmıştır. Görünüşte İngiliz aleyhi bir politika takip eden Emir, halkı İngilizler aleyhine cihada çağırmıştır. Ancak İngilizlerle baş edemeyeceğini anlayan Emir, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra, İngilizlerle anlaşma ve iyi geçinme yolunu tercih etmiştir. Emir Abdurrahman Han'ın faaliyetlerinden ilki, 90,000 kişilik teçhizatlı bir ordu tedarik etmesidir. Bütün kabileleri kendine tabi kılarak, Afganistan'ın bütünlüğünü sağlamıştır. Onun zamanında başta Deurand Muahedesi olmak üzere İngilizlerle birçok anlaşmaya imza atmıştır.

XX. Asrın başlarında Japonya'ya yenilen Ruslar, Afganistan'daki İngiliz üstünlüğünü tanımışlardır. Afganistan Kuzey sınırlarının, Afgan Milletinin bilgisi haricinde Rusya ve İngiltere tarafından çizilmesinden sonra; Afganistan kısmen ve geçici olarak Rus şerrinden kurtulmuştur. Afganistan'ın Rusya ile ilişkilerinin dondurulması, 1917 Bolşevik İhtilali'ne kadar devam etmiştir. 1917 İhtilali ile ortaya çıkan Sovyet Rusya; Çarlık Rejimi'nden beri devam eden “

---

¹³⁴ FARHANG, a.g.e., s.352.

*sıcak sulara inme politikası*¹³⁵ çerçevesinde, Afganistan'ı işgalden vazgeçmemiştir. Yabancı güçlerin bu hevesi her zaman ülkenin kalkınmasına darbe vurmuştur.

Afganistan 1919 yılında istiklalini ilan ederken, ülkeyi ilk tanıyan Sovyet Rusya'sıdır.¹³⁶ Daha yeni tesis edilmiş olan Sovyet Rusya'nın hemen güneyinde ise İngilizler mevcudiyetini sürdürmektedir. Sıcak denizlere inme politikasını amaca ulaştırmak isteyen Rusya, İngilizlerin bölgeden çekilmesini sessizce beklemişlerdir. Bu bekleyiş, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir. İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'nı müteakiben bölgeden çekilmesiyle birlikte Ruslar, Çarlık devrinden beri hasretini çektiği sıcak denizlere ulaşma imkanı buluvermişlerdir. İngilizler, Rusların muhtemel yayılmasına karşın Afganistan ile Hint Okyanusu arasında Deurand Hattı'yla Pakistan'ı tesis ederek bölgeden çekilmiştir. Deurand Hattı'nın çizilmesiyle Afganistan'ın siyasi sorunları iki katı artmış ve sınırlarının açık olması nedeniyle bölge dışı aktörlerin her türlü rekabetinin yaşandığı alan haline gelmiştir.¹³⁷

I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Rusya, Orta Asya'daki Devletleri birer birer ilhak ederek, Hindistan'a bir kapı mahiyetinde olan Afganistan'a yaklaşmıştır. Böylece Rusya Devleti, Kara Hakimeyeti Teorisin'e uygun olarak *Heartland'a* hakim olmuştur. İngilizler, Afganistan üzerinden okyanuslara açılmayı düşünen Rusya'nın hayalini suya düşürmek için, başlangıçta kısmen de olsa Afganistan'ı işgal etmiştir. Çeşitli rekabetten sonra Afganistan bu iki ülke arasında tampon bölge olarak kabul edilir.

İngilizler Afganistan'ı ikiye bölerek; Afganistan'ın sıcak denizle bağlantılı olan güney kısmını önce Hindistan'a ilhak eder, ardından da 1947 yılında Pakistan'ı kurarlar. Bunlar tamamıyla Rusların güneyden sıcak denizlere

¹³⁵TAMANA, Faramarz, “Siyaseti Harici Amerika Dar Afganistan”, (Afganistan'da, Amerika'nın Dış Politikası), Tahran 2008, s. 117.

¹³⁶ FARAMARZ, a.g.e., s. 119.

¹³⁷MOHAMMADI, Gulam Mohammad, “Paştunistan Hay-i Amili Tabahi Afganista”, (Peştunistan İstemek, Afganistanın yıkılmasına Neden), kabil 2009, s. 12-17.

açılmasını önlemek içindir ki, Ruslar yarım asra yakın bir zaman beklemek zorunda kalmışlardır.¹³⁸

Ruslar, II. Dünya Savaşında Almanları, Doğu Avrupa'da felakete uğratmıştır. Doğu Avrupa'da birçok ülkeyi ya işgal etmiş ya da siyasi nüfuzu altına almıştır. Bunun sonucunda Ruslar, I. Dünya Savaşından sonra *Heartland*'i ele geçirirken, II. Dünya Savaşı sonrasında da Doğu Avrupa'ya hakim olmuştur. Savaştan sonra Rusya, hakim olduğu geniş alanı (Doğu Almanya'dan Balkanlar, Kafkaslar, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan; kısacası SSCB'ni) içine alacak şekilde bir duvar oluşturmuştur ki, bu duvar *Kara Hakimiyeti Teorisi'ne* uygun olarak, İç kale'yi savunan İç Hilal'dir. Bu duvar oluşturulurken ilerideki muhtemel genişleme politikası göz önünde bulundurularak bazı noktalarda açık kapı bırakılmıştır.¹³⁹

2.1.4. Rus ve Amerika Rekabeti

ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir dünya lideri olarak ortaya çıkmıştır. Bu devletin kalkınmakta olan ülkelere yaptığı yardımlar, Afgan yönetici ve aydınları üzerinde büyük ölçüde tesir etmiştir. İngiltere'nin Sovyet Rusya'nın yayılmasına karşı oynadığı caydırıcı rolünü bundan böyle Amerika'nın üstlenmeye başladığı görülmektedir. Afganlar, bu yeni büyük devletle her sahada münasebetlerini geliştirmek ve ondan faydalanmak istediler. Amerika'dan oldukça iyi bir kredi alan Afganlar, mütevazı bir ekonomik kalkınmaya başlamışlardır. Bu çerçevede ülkenin güneyinde bulunan Hilmand ve Endergab Nehirleri üzerine o bölgenin sulama ve elektrik ihtiyaçlarını karşılayacak barajlar ve hidro-elekrik santralleri inşa edilmiştir. Ne var ki, Afganların bu mütevazı çalışmaları Pakistan'ın tesis edilmesiyle durmuştur. Birçok Afgan kabileleri topraklarıyla birlikte Pakistan içerisinde

¹³⁸ MOHAMMADİ, a.g.e., s. 49.

¹³⁹ MOHAMMADİ, a.g.e., s.70.

kalmış, bundan doğan ihtilaflar defalarca iki ülkeyi savaş eşiğine getirmiştir.¹⁴⁰

Afganistan'ın kendisine yeni dostlar ve silah satacak kaynaklar araştırdığı bir sırada (1953) vuku bulan olaylar, bu ülkenin istikbalinin değişmesine sebep olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri başkanlığına seçilen Eisenhower'ın, Amerika'nın dış politikasına tevdi ettiği J. Foster Dulles'in, Orta Doğu ile Güney Asya'da Sovyet yayılmasını önlemek amacıyla başta Pakistan, İran ve Irak olma üzere bu bölge memleketlerine büyük askeri yardım yaptırması Afganistan'ı büyük bir endişeye sevk etmiştir.¹⁴¹

O dönemde Stalin'in yerine geçen Nikita Hruşçev ve ekibi; güney komşularına daha şirin gözükerek, nüfuzu altına almak politikasını gütmüşlerdir. Sovyetlerce takip edilen bu yeni politikanın başarısı için en müsait zemin Afganistan'da bulunmuştur. Amerikalıların, Afganistan'la aralarında daimi ihtilafı olan Pakistan'a ekonomik ve askeri yardım yapması Afganların gittikçe Amerika'dan soğumalarına sebep olmuştur.¹⁴²

Sovyetler, Afganların bütün ricalarına rağmen Amerika'dan istedikleri yardımı alamadıklarını görmüştür. Buna ek olarak Pakistan'la Peştun meselesi hakkında ihtilaflarının devam ettiğini gören Sovyetler, hareket için zemin ve zamanın müsait olduğuna inanarak Afganistan'a yaklaşmaya karar verdiler. Taraflar arasında Ocak 1954'te ilk kredi anlaşması imzalandı. 3,500,000 dolarlık bu kredi Sovyet teknisyenlerin nezaretinde kullanılacaktı. Aralık 1955'te Hruşçev, Afganistan'ı ziyaretle 100,000,000 dolarlık yardım vereceklerini açıkladı. Bundan sonra Sovyetlerin dostluk taarruzu daha sık bir şekilde devam etti. 1961 yılına kadar yapılan Sovyet yardımlarıyla birlikte Afganistan'a çok sayıda Rus teknisyenleri de komünizm propagandası için girmiş bulunuyordu. Ruslar 1961'e kadar petrol aramaları ile yol, havaalanı,

¹⁴⁰KAMRANY, Nake Muhammad, "Sovyet İşgali Altındaki Afganistan –II" T.D.V. Yayınları, Ankara 1997, s.215-222.

¹⁴¹FARHANG, a.g.e., s.668.

¹⁴²SARAY, a.g.e., s. 176.

santral inşaatı için 150,000,000 doların yanı sıra 100,000,000 dolarlık silah ve mühimmat da 50,000 kişilik Afgan ordusunu donatmıştır.¹⁴³

Afganistan'ı yeniden ziyaret eden Huruşçev (1960 Mart'ında), Kabilden ayrılmadan önce, Afgan Hükümetiyle bir kültür anlaşması imzalamayı başarmıştı. Buna göre, Afgan talebeleri tahsil için Sovyet Rusya'ya gidebileceklerdi. Sovyet profesörlerinin Afganistan'a çeşitli amaçlarla gidebilmesini sağlamak için birçok Afgan profesörü Rusya'ya davet edilmişlerdir. Rusya Eğitim Bakanı Afanasenko başkanlığında kalabalık bir heyet 1961 Ekim'inde kabil'e gönderdi. Yapılan görüşmeler sonunda Afgan talebelerinin tahsil için Moskova Üniversitesi'ne, subayların kurs ve subay adaylarının da Sovyet Askeri Akademilerinde okuyup yetişmeleri için vakit kaybetmeden Sovyetler Birliği'ne gönderilmesine karar verildiği gibi, değişik alanlarda elemanlar yetiştirmek amacıyla çok sayıda Sovyet eğitimci ve uzmanın Afganistan'a gönderilmesine karar verildi.¹⁴⁴

Afganistan'da başlattığı elektrik, su santralleri ve yol yapımını bitiren Ruslar, Sovyet jeolog ve maden mühendisleri aracılığıyla Afganistan'ı karış karış gezerek ülkenin yer altı zenginliklerini tespit etmişlerdir. Sovyetler, zengin petrol damarları ve kıymetli maden yataklarını keşfettikleri halde, kasıtlı olarak bunları çıkarıp işletmemişler, sadece doğal gazı kullanacak hale getirmişlerdir ki, o da Moskova'ya intikal edilmekteydi. Sovyetlerin dikkatli ve planlı bir şekilde yürüttükleri Marksist propagandan çok geçmeden neticelerini vermeye başlamıştır. Sovyetler Birliğine giden ve orada tam bir Sovyet ve Marksist sever olarak yetiştirilerek arka arkaya Afganistan'a gönderilmeye başlanan sivil ve askeri talebelerin yardımıyla Sovyetler, askeri ve sivil alanlarda taraftarlar edinmeye başladılar. Bu arada Sovyetler, Afganistan'ın *Peştunistan* meselesi yüzünden Pakistan ile devam eden ihtilafını mümkün olduğu kadar ve İran'ın Pakistan ile birlikte CENTO'YA girmesinden sonra geleneksel bir hal alan İran-Afgan rekabetini canlandırmaktan geri durmamıştır.

¹⁴³ SARAY, a.g.e., s. 176.

¹⁴⁴ FARHANG, a.g.e., s.698.

2.2. SOVYETLER BİRLİĞİNİN NÜFUZ ÇABALARI

Bundan sonraki süreç Sovyetlerin, Afganistan'ı kendi nüfuzu altına alarak işgal planları uygulamaktı. Nitekim bu planları uygulamak için Sovyet Kabil Büyükelçisi Alexandır Pusanov ve bir çok Sovyetler Birliği subayları iş başına geçiyorlar. 12 Mart 1963 yılında Muhammad Davud Han, Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Başta Sovyet yanlısı bir görünüm arz eden Davut Han'ın makamından istifasıyla Amerika, Afganistan ile ilişkilerini düzeltmek için harekete geçti. Ancak, 1770'lere gelindiğinde Amerika'nın Afganistan'a karşı ilgisiz davrandığı, diğer taraftan Sovyetlerin mevcut dengeyi bozarak tekrar Afganistan'da nüfuzunu artırma yoluna girmesi memlekette bazı huzursuzlukların doğmasına sebep oldu. Bu durumdan yararlanan, 1963'te başbakanlıktan ayrılmış olan Davut Han, bir kısım solcu subayların ve Nur Muhammad Tereki önderliğinde sivil Marksistlerin yardımıyla amcasının oğlu Zahir Şah'ı 1973'te kansız bir darbe ile devirerek memleketin başına geçti.¹⁴⁵

Meşruti hükümdarlığı ortadan kaldıran Davut Han Cumhuriyeti ilan etti. Afganistan'da siyasi çatışmaların ilk kıvılcımları Davut Han'ın hükümet başına geçmesiyle başlar.¹⁴⁶ Hem başbakanlık hem de devlet başkanlığı vazifesini üzerine alarak işe başlayan Davut Han, 1953-1963 yılları arasında takip ettiği sovyet taraftarı politikasından vazgeçerek tammiyle tarafsız bir politika takibine başladı. Onun bu siyaseti solcu çevrelerce tepkiyle karşılandı. Davut Han'ın bu tür faaliyetlerinden rahatsız olan Sovyetler 1 Aralık 1975'te Afganistan ile bir *saldırmazlık paktı* imzaladılar. Fakat bununla da yetinmeyerek, Afganistan'ı kendi nüfuzu altında tutma planı hazırlamaya başladılar.¹⁴⁷

Artık ülkenin dış politikası tamamen değişmişti bu değişim kendisiyle beraber bir takım tepki ve rahatsızlıkları da getirdi. İlk tepki Sovyetler Birliği tarafından Davud Han'ın 1977 nisan ayında Sovyetler Birliği'ne bir gezi

¹⁴⁵ KAMRANY, a.g.e., s.222.

¹⁴⁶ TANİN, a.g.e., s. 102.

¹⁴⁷ TANİN, a.g.e., s. 104.

sırasında Brejnev tarafından şikayet listesi şeklinde kendisine sunuldu ve Afganistan'ın dış politikasından kesinlikle memnun olmadığını belirtti. Brejnev sergilediği davranış ve hitap ettiği üslup sert ve o kadar da kabaydı. Bunun üzerine Davut çok sinirlenerek Brejnev'e; “ *Size bağımsız bir ülkenin cumhurbaşkanıyla konuştuğunuzu hatırlatmak isterim, Doğu Avrupa'daki uydularınızdan biriyle değil, siz Afganistan'ın içişlerine karışmaya çalışıyorsunuz ve ben buna kesinlikle müsaade etmem*”¹⁴⁸ şeklinde hitap edip beraberinde gelen bütün heyetleri yanına alarak salondan ayrıldı.

Davut böyle tepki verirken yardımcısının biri Brejnev'in yüz ifadesine dikkat çekerek daha sonra Davud'a şöyle demiş : “*sayın cumhurbaşkanım, siz o sözleri söylerken Brejnev'in yüzünün aldığı ifadeye dikkat ettiniz mi? Sanırım başımız büyük belada*”¹⁴⁹. Bu olayın yaşandığını Amerikalı iki profesör Gastor Sigur ve Louis Dupree de doğrulamaktadır. Ama Pravda gazetesi bunun aksine gezinin dostluk ve karşılıklı anlayış atmosferi içinde geçtiğini yazmaktadır. Brejnev'in gördüğü tepki onun sabrını taşırmıştı ve bundan böyle Davud'un iktidarına son verme çalışmalarına başlayarak kendine itaat eden birinin iktidara geçmesini sağlayacaktı.

Davud son dönemlerde Sovyetler Birliğinden uzaklaşma politikasını yürütmesi doğal olarak Kremlin'i rahatsız ediyordu ve Afganistan'ın Batı Blokuna geçmesinden endişe duyuyordu. Bu da Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarının güvenliğini kaybedeceği anlamına gelmekteydi. Kremlin, Davud'un tehlikeli hareketlerde bulunduğu kanaati taşıyordu ve ondan biran önce kutulmanın hesaplarını yapmaktaydı. Davud son Moskova gezisinde Brejnev'e bağırarak konuşması kendi ölüm fermanını imzalamıştı.¹⁵⁰

Siyasi ortam anormal ve gergin hal alırken ülkede ekonomik sıkıntılar da boy göstermeye başladı. Davud'un yaptığı hatalar ülkeyi içinden çıkması zor gözükken sıkıntılar içine sürükledi, en önemli sorunun ise bütün işlere Davud'un karar vermesiydi. Birçok yetenekli brökratlar işinden alınarak yerine

¹⁴⁸ OĞUZ, “**Esedullah, Hedef Ülke Afganistan**”, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul, 2001, s.94.

¹⁴⁹ OĞUZ, a.g.e, s.94.

¹⁵⁰ TANIN, a.g.e., s. 202.

Davud'un yakın çevresindeki insanlar atanmıştı, iktidara karşı çıkan muhalefet gruba sert müdahalelerde bulunarak onların kızgınlığını kazanmıştı. Davud'un başına bela olacak şeylerin başında kabinedeki solcu bakanları görevden uzaklaştırmasıydı.¹⁵¹

Afganistan yeniden siyasi bir istikrarsızlığın içine girme sinyallerini vermeye başlamıştı. Nitekim, Sovyetler Kabil'deki büyük elçileri vasıtasıyla Afgan komünistlerle irtibat sağlayarak, Davut Han'ı devirmek üzere anlaştilar. Afgan komünistleri Kremlin'den gelecek olan talimatı bekliyorlardı, talimat geldikten sonra kendi aralarındaki sorunları bir kenara atarak hükümeti devirme hazırlıklarına başladılar.¹⁵²

Davud'un son dönemdeki keyfi hareketleri bunlar için bir bahane niteliğindediydi ki Davud'un keyfi hareket etme durumdan İslam köktenciler, öğrenciler, aydınlar, subaylar ve toplumun orta kesimi de rahatsızdı.¹⁵³

Partinin ileri gelenleri davud'u devirmek için kolları sıvamıştı, özellikle Hafizullah Amin, kara ve hava kuvvetleri subaylarıyla irtibat kurarak kendi safına çekmeyi başarmıştı, artık Davud'u devirme planları hazırды. Amin'in kendi ifadesine göre *"Ordunun komünist subayları, devrim gününe hazırlanmak için ihtilal planı üzerinde onlarca defa tatbikat yapmıştı."* Komünist ihtilalinin resmi tarihçesinde de, ihtilal hazırlıkları şöyle anlatılıyordu :*"yoldaş Taraki ve yoldaş Amin'in liderliğindeki komünistler, subaylarla ormanda, çölde, dağda, her yerde, gece gündüz buluşarak işçi sınıf ideolojisinin temel prensipleri konusunda onları aydınlatıyorlardı."*¹⁵⁴

Kısa sürede komünistler gövde gösterisine başladılar, sokaklarda disiplinli yürüyüş yapıp Amerikan Emperyalizmine ölüm, CİA'ya ölüm diye slogan atmaları Davud'u hem şaşırttı hem ürküttü. Bu durumdan korkan Davud, Amin ve Karmal olmak üzere komünist parti liderlerini tutuklattı. Solcu

¹⁵¹ TANİN, a.g.e., s. 210.

¹⁵² TANİN, a.g.e., s. 215.

¹⁵³ TANİN, a.g.e., s. 132.

¹⁵⁴ OĞUZ, a.g.e, s.97.

subaylar, Davud'un bu hamlesinden dolayı hayli tedirgindiler ve kendilerinin de tutuklanmasından korkuyorlardı, evinde gözaltına alınan Amin'den ihtilal talimatları alır almaz hazırlığa başladılar. 27 Nisan 1978 tarihinde Sevr İhtilali'ni gerçekleştirerek Davud'un iktidarına son verdiler.¹⁵⁵

Komünist rejimi Davud'un iktidarına son verdikten sonra yeni bir hükümet kurma içine girdiler.¹⁵⁶ Yeni kurulacak olan hükümetin Başkanı Nur Muhammad Taraki olacaktı, 30 nisan 1978 günü bakanlar kurulu radyo aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu. Taraki hem devrimci konseyin başkanı hem ülkenin başbakanıydı. Hafizullah Amin ise ikinci adam olarak Tarakinin yanına yer alarak başbakan ve dış işleri bakanlığı görevini üstlenmişti.¹⁵⁷ Babrak Karmal Parçamilerin Lideri olarak yeni hükümette başbakan yardımcılığı ve Devrimci Konsey başkanı yardımcılığı görevini yürütüyordu. Amin daha sonra 1979 yılında ülkenin başbakanlık vazifesini devr aldı ve hemen hemen tüm yetki onun eline geçti. Taraki ise sadece cumhurbaşkanlığıyla yetinmek zorunda kaldı.¹⁵⁸

Hükümet kurulduktan sonra ülkenin yeni liderleri, Afganistan'ın bundan böyle tarafsız bir politika izleyeceğini duyurdular. Taraki'nin 6 Mayıs tarihinde yaptığı ilk basın toplantısında Afganistan'nın tarafsız ve bağımsız bir ülke olduğunu belirterek, tüm dünya ülkeleriyle dostana ilişkiler geliştirme çağırısında bulundu. Bu açıklamalardan sonra yabancı ülkeler Afganistan'da yeni kurulan yönetimin komünistten ziyade milliyetçi bir kimliğe büründüğünü düşünüyordu. Amerika politikacıları da aynı görüşü dile getirmekteydiler. New York Times gazetesi yeni kurulan hükümet hakkında şu ifadelerle yer vermişti. *“bundan on yıl önce komünistlerin herhangi bir yerdeki kazancı Washington için büyük kayıp sayılırdı. Ancak Amerikalıların çoğu dünyanın artık eskisine nazaran çok daha karmaşık olduğunu kabul ediyor. Afgan*

---

¹⁵⁵ TANİN, a.g.e., s. 217-224.

¹⁵⁶ TANİN, a.g.e., s. 227.

¹⁵⁷ TANİN, a.g.e., s. 233.

¹⁵⁸ TANİN, a.g.e., s. 233- 235.

Komünistleri geleneksel olarak Pekin'den çok Moskova'ya yatkın olmalarına karşın, onların Kremlin'in kuklası olması görünmüyor."¹⁵⁹

Afganistan'ın yeni hükümeti başlangıçta tüm dünyayı yanıltmıştı ve bu yanıltı uzun sürmedi ve hükümetin yeni yüzü açığa çıkmıştı. Amin ilk gezisini Sovyetler Birliğine gerçekleştirdi, Sovyet Birliği yönetimiyle karşılıklı yaptığı konuşmalarda Afganistan'ın kendileriyle sıkı bir dostluk ve kardeşlik bağlarıyla bağlı olduğunun altını çizmiştir. Aynı açıklamaları Kabil'de de yaptı. Cumhurbaşkanı Taraki de benzer açıklamalar yaparak Sovyetler Birliği ile Afganistan arasındaki özel ilişkilere dikkat çekmiştir. Partinin tüzüğünde Marksist-Leninist ideolojisini benimsendiği maddesi yer alıyordu ve parti üyelerinin dostana ilişkinin bu doğrultuda olması asli vazife olduğunun altı çizilmişti. Taraki rejimini tanıyan ilk ülke olarak Sovyet Rusya'dan binlerce asker ve sivil danışman gelmeye başladı. İşgalden bir yıl önce iki ülke arasında sayısız anlaşmalar imzalandı. İyi komşuluk ve işbirliği anlaşmasıyla iki ülke arasında ekonomi, kültür, bilim, teknik, eğitim, sağlık, basın ve özellikle askeri alanda işbirliğinin geliştirilmesi öngörülüyordu. Bu anlaşma sovyet işgali içi hukuki bir dayanak teşkil ediyordu.¹⁶⁰

Afganistan'ın bayrağı ve adı değiştirilerek yerine sovyetler bayrağını anımsatan kırmızı bayrak seçilmişti ve Afganistan'tan Demokratik Cumhuriyeti'ni kendine aldı.¹⁶¹ Taraki'nin yönetimi tam anlamıyla komünist bir yönetimi olduğu açıkça ortaya çıkmış oldu. Bundan sonraki aşama icraata geçme aşamasıydı, nitekim ilk işleri muhalifleri içeri atmak, toplu idam ve tutuklamar oldu.¹⁶² Yeni yönetim bir yandan halka kendini kabul ettirme çabası içindeyken bir yandan da amansız bir rekabet içindeydiler, bu rekabet Halk ve Parçam fraksiyonları arasında cereyan ediyordu. Cumhurbaşkanı parçamilerin lideri olan Babrak Karmal ve arkadaşlarını içeri atmaya kafasına koymuştu, Aleksandr Puzanov'un araya girmesiyle Karmal ve arkadaşları

---

¹⁵⁹ OĞUZ, a.g.e, s.108.

¹⁶⁰ TANİN, a.g.e, s. 235- 237.

¹⁶¹ TANİN, a.g.e, s. 241.

¹⁶² TANİN, a.g.e., 247.

değişik ülkelerde elçi olarak gönderildi, böylece Alexsandr Pusanov Sovyetler Birliği'ne bir piyon kazandırmış oluyordu.

Parçamiler yanlısı bürokratlar ve bir çok aydınları içeri atıldıktan sonra sıra ülkeyi sovyetleştirme reformuna gelmişti. Taraki yönetimi ülkenin gelenek ve yapısına aykırı birçok reformları uygulamaya karar vermişti. Taraki istediği reformları uygulama konusunda şu ifadeleri dile getirmiştir. *“Halk ya ikna olduğu için ya da cezalandırılma korkusundan bizim dediklerimizi yapacaktır. Reformları eceleme getirmek istemiyoruz, aksine adım adım uygulayacağız. Ama bunları belli bir derecede güç kullanmadan tatbik etmenin zor olacağını da belirmeliyim.”*¹⁶³

Taraki hükümetinin uyguladığı reformların başında arazilerin paylaşılması reformu geliyordu. Buna göre, büyük toprak ağaları ve zengilerin arazileri ellerinden alınarak ya çiftçilere ya da köy fakirlerine veriliyordu. İlk başta hoş görünen bu uygulama sonraları bir çok insanın kellesinin gitmesine sebep oldu, çünkü zorla alınıp zorla veriliyordu buna uymayanları ise ya hapse atarlardı ya da ibret olsun diye asardı. Bu durumda olan fakirlere oluyordu devlet tarafından verilen toprakları alsa bir dert almazsa başka dert oluyordu iki taraftandan da başına gelecekler belliydi.¹⁶⁴

Halkın sabrını taşıran bir başka uygulama ise, komünistlerin yürüttüğü ateizm propagandasıydı. Devlet büyükleri Lenin ve Marx'dan alıntılar yaparak konuşmalar yapıyorlardı, ders müfredatlarına Lenin ve Marx doktoriniyle ilgili ders verilmeye başlandı, yabancı dil olarak İngilizce yerine Rusça seçildi, Taraki'ye “Büyük Yaratıcı” denmeye başlandı ki bu komünistlerin Tanrı'yı inkar ettiğinin açık bir göstergesiydi. Taraki rejimi Afgan halkını ateist yapmaya kararlıydı, ve her fırsatta Tanrı'nın olmadığını dile getiriyorlardı. Devlet işlerine hiçbir deneyimi olmayan Afgan komünistleri, ülkenin koşullarını dikkate almadan Afganistan'ı bir gecede Sovyetleştirmeye

¹⁶³ OĞUZ, a.g.e, s.113.

¹⁶⁴ TANİN, a.g.e, s. 249.

çalışmışlardı. Komünistlerin reformları silah gücüyle uygulamaya kalkışması, halkın büyük tepkisiyle karşılaşmış ve ülkenin dört bir köşesinde isyanlar patlak verdi. Bu durumdan Sovyet Birliği endişe etmeye başladı, zor şartlarda kazanılan bu toprakları bu kadar kolay elden gitmesine müsaade etmeyerek dünya nezdinde itibarını koruyacaktı. Bu yüzden Kremlin Afganistan'daki kukla yönetimi değiştirmeye karar verdi.¹⁶⁵

Sovyetler Afganistan'da asıl iktidarın Taraki olmadığını biliyordu ve bütün yetkinin Amin'in elinde olduğunu farkındaydılar. Bundan soraki planlar Amin'i devirmek için olacağı aşıkardı ve 1978 yılında Amin'i devirmek için hazırlıklara başlandı. CİA bunu biliyordu ve ABD Kabil Büyükelçiliği bir şifreli mesajla Amin karşıtı bakanların bir ihtilal hazırlığı içinde olduğunu Washington'a bildirdi. Mesaja göre ihtilali gerçekleştirecek olanlar Peştun olmayan bakanların gerçekleştireceğidi. Amin olup bitenlerin farkındaydı ve buna karşı çok tedbirli davranıyordu. Bir grup Halkiler, Amin hakkında yazılan bir takım suçlamaları mektup şeklinde halka dağıtmaya başladı ve mektupta şunlar yazılmıştı.

“Hafizullah Amin, ağabeyi Abdullah Amin'i ülkenin kuzey illerinde genel vali atayarak tüm yetkilerin sadece kendi elinde olduğunu gösterdi. Bütün akrabalarını ve yakın dostlarını önemli mevkilere getirdi. Örneğin, Amin'in yeğeni ve damadı Dışişleri bakan yardımcılığına atanırken, bir başka akrabası Kabil'in il trafik müdürü oldu. Bu kişiler halkın paralarını ceplerine hortumluyor. Amin'in davranışları ve kurduğu hanedan yönetimi Afganistan Demokratik Halk Partisi için büyük bir utançtır. Bu durum, dış mihrakların desteklediği iç düşmanların ülkenin istikrarını ve güvenliğini bozmak için güç birliği yapmasına olanak sağlamıştır. Amin'in davranışları konusunda Genel Sekreter Taraki'yi birkaç kez uyarmamıza rağmen, yoldaş Taraki, bize üzülerek tüm yetkilerin Amin'in elinde olduğunu, kendisinin hiçbir şey

---

¹⁶⁵ TANİN, a.g.e, s. 249- 252.

yapamayacağını belirtti. Bu yüzden, Amin hanedanına son vermek için, tüm Halki yoldaşların el ele vermesi gerekmektedir.”¹⁶⁶

Yukarıdaki mektupta yer alan ifadelerin hemen hemen hepsi doğrudu. Amin'in atadığı kişiler sanki küçük bir hükümdarmış gibi hareket ediyordu, atandığı bölgenin tek hakimiymiş gibi davranarak hanedan yönetimini aratmayan hareketlerde bulunuyorlardı. Bu kişiler bir anlamda Amin'in gözü kulağıydı. Amin'in bu tür faaliyetleri hem Sovyetleri hem Afgan Komünistleri oldukça rahatsız ediyordu. Artık Amin'in devrilmesi gerekiyordu bunun için ülkedeki komünistler ve Sovyetler Birliği bir takım girişimlerde bulundu. Taraki'nin 1978 Eylül ayı başlarında Küba dönüşü Moskova'ya uğrayarak Brejnev'le görüştü, bu Amin durumunu görüşmek için iki tarafı da ilgilendiren büyük bir fırsattı. Görüşme esnasında Brejnev Amin'i ağır bir dille eleştirerek Taraki'den görevden almasını istemiş, Taraki buna karşılık kendi acizliğini şu ifadelerle anlatmıştır. *“tüm yetkiler Amin'in elinde. Ayrıca oduda ve polis teşkilatında çok sayıda taraftarı var. Bu yüzden kendi başıma bu işi halletmem mümkün değil.”¹⁶⁷*

Görüşme sonunda Sovyet Kabil Büyükelçisi Aleksandr Pusanov Amin'in devrilmesi için yardım edeceğinin sözünü verdi. İkili arasında samimi bir görüşme gerçekleşmişti, Brejnev, Taraki'yi havalanına kadar uğurladı.

Amin, Taraki'nin planlarını çoktan öğrenmişti ve Taraki'ye yakınlığıyla bilinen dört ismi hemen görevden aldı, ki bu kişiler Davud'un devrilmesine de önemli rol oynamışlardı. Bu dört kişi ihtilal yapmakta son derece deneyimliydi. Başbakan Amin bu durumun farkındaydı, böylece Taraki'nin kendisini devirmesini imkansız hale getirmişti. Vatancar, Bulabzoy, Serveri ve Muzduryar görevden alınca Kabil'deki Sovyetler Büyükelçiliğine sığındılar ve Babrak Karmal'ın kuracağı yeni hükümet gününe kadar ortalıkta gözükmeyeceklerdi.

---

¹⁶⁶ OĞUZ, a.g.e, s.121.

¹⁶⁷ OĞUZ, a.g.e, s.125.

Taraki, Amin'den kutulmak için pusu kurmuştu, bunu gerçekleştirmek için Amin'i halkevine çağırdı ve bazı konuları görüşeceğini bildirmişti. Amin durumdan şüphelenince gelmeyeceğini Taraki'ye ilettili, ancak araya Pusanov'un girmesiyel Amin köşke çıkmaya karar verdi. Yanına ağır silahlil kişilerle Amin köşke geldi, daha merdivenlerden çıkıyordu ki üzerine ateş açılmaya başladı. Bunun üzerine Binbaşı Tarun Amin'in önüne atarak onu mutlak ölümden kurtardı. Böylece Amin adamlarının yarmıyla köşkten sağ çıkmayı başardı ve direk kendi makamına geldi. Amin partinin merkezi komitesi'ni hızla toplayarak olup bitenleri anlattı, komite oybirliğiyle Taraki'nin görevden alınarak yerine Amin'i Cumhurbaşkanlığına getirildiğine karar verdi.

O gün Halk Evi denilen cumhurbaşkanlığı köşkünün tüm telefon hatları kesildi. Daha sonra Amin kalabalık bir grupla köşkü basarak, Taraki'yi tutukladı. Kabil radyosundan Taraki'nin sağlığının iyi olmadığı ve tüm görevlerinden istifa ederek bütün yetkiyi Amin'e devr ettiğini bildirisı yeyimlandı. Amin artık ülkenin yeni cumhurbaşkanıydı ve 25 Eylül günü ilk toplantısını düzenleyerek bir çok soruya cevap verdi. Kendisine Taraki'nin hastalığının ne olduğu hakkında yöneltilen bir soruya “ *Bilmiyorum, ben doktor değilim. Bunu, doktorlara sorun*”¹⁶⁸ cevabını vererek kendini komik duruma düşürmüştü. Amin'nin adamları, Taraki'yi suçlu duruma düşürmek için kendisine halka karşı işlediği suçları itiraf ettiğine dair bir belge imzamasını istediler bunu yapmayınca 8 Ekim günü yastıkla boğarak öldürdüler. Afgan basını Taraki'nin yakalandığı hastalıktan kurtulmayıp öldüğünü duyurdu. Böylece Amin mutlak zafara ulaşmış oldu.

Moskova kızgındı, Amin'i devirme planları suya düşmüştü. çünkü Amin, Moskova'ya yakınlığıyla bilinen Taraki'yi devirip Sovyetler Birliği'nin itibarını zedelemişti.

Amin iktidarı tam anlamıyla ele geçirdikten sonra iki mesele ile karşı karşıya kalmış oldu. 1. Sovyetler Birliğiyle olan kötü ilişki. 2. Ülkedeki iç

---

¹⁶⁸ OĞUZ, a.g.e, s.127.

kargaşanın giderek büyümesi.¹⁶⁹ Bu yüzden Amin, Amerika'ya yakınlaşmaya karar verdi. Birkaç görüşme ve jestler dışında Amerika'dan umduğunu bulamadı, dolayısıyla Kremlin'i daha çok kızdırmanın bir anlamı yoktu. Böylece 1979 sonbaharında Afgan-Amerikan görüşmeli başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu arada Sovyetler işgal hazırlıklarına başlamışlardı. İşgal hazırlıkları tamamlanincaya kadar Amin'le iyi geçinmenin yolunu tutmuşlardı ve hiçbir şey olmamış gibi davranıyorlardı. Ordu ve polisin desteğini arkasına alan Amin'i devirmek Sovyetler açısından kolay değildi, dolayısıyla askeri müdahalenin şart olduğunu düşünüyotlardı. Görünüşte her şey normal gözükse de iki ülke liderleri bir birine karşı oldukça tatbirli davranıyorlardı. Örneğin Amin, ordu ve polis şeflerini toplayarak kendisine olan sadakat ve bağlılıklarını tazelletti ve aynı zamanda din konseyinden çıkan kararla kendisini büyük emir ilan ettirdi. Amin güya ülkenin önde gelenlerinin tam desteğini almış gözüküyordu. Ama Amin'in bütün çabalarına rağmen ülkede ayaklanmalar giderek yayılıyordu. Amin'in cumhurbaşkanlığından daha bir ay geçmemişken ülkenin bir çok yerinde savaşlar çıkmaya başladı. Amin karşıtı mücahit fraksiyonu Kabil civarlarına kadar gelmişlerdi.

Bu arada Sovyetler işgal hazırlıklarının sonuna gelmişlerdi. Kremlin'e göre Amin artık bitmiş biriydi. Çünkü bütün çabalarına rağmen ülkede kontrolünü kaybediyordu. Ayrıca Amin Sovyetler'in istediği bir lider değildi, fazla milliyetçiydi. İşgal hazırlıkları belli bir aşamaya geldikten sonra, Brejnev Amin'den Sovyet ordusunu ülkesine resmen davet etmesini istedi, ama Amin buna yanaşmadı, belli ki Brejnev bu şekilde yasal bir dayank yaratmaya çalışıyordu. Amin 1978 Ekiminde Amerikalı bir diplomatla yaptığı bir görüşmede “ *Eğer Brejnev Afganistan'nın bağımsızlığına karşı herhangi bir şey yapmamı isterse karşı koymak için canımı bile veririm*”¹⁷⁰ demişti. Bu da Amin'in baskı altında olduğunun göstergesiydi.

¹⁶⁹ TANİN, a.g.e, s. 277.

¹⁷⁰ OĞUZ, a.g.e, s.131.

Amin günlerinin sayılı olduğunu biliyordu. Son çareyi Pakistan'da aramaya başlamıştı. Washington Post gazetesi'nin yazdığı yazıya göre Amin Aralık ayının ilk günlerinde acil görüşme talebi için Pakistan Devlet Başkanı Ziya ÜI-Hak'a üst üste birkaç mesaj göndermiş ve Pakistan Devlet Başkanı görüşme talebiyle ilgili şu ifadeleri kullanmış. *"Bilinen nedenlerden dolayı Amin'le görüşmeye gidemezdim. Dış sorunlar danışmanım Ağa Şahi'ye Kabil'e gidip Amin'in mesajını almasını istedim. Onun gideceği gün hava sisliydi ve uçak yolculuğuna müsait değildi. Havalar düzeldiğinde ise artık çok geçti. Çünkü Sovyetler gelmişti."*¹⁷¹

Amin saltanatının son günlerini yaşıyordu Pakistan Devlet Başkanın verebileceği fazla bir şey yoktu. Amin için artık her şey bitmişti daha fazla yaşamacağı konusundaki sezgilerine haklıydı. Sovyetler'le girdiği satışmanın bedelini hayatıyla ödeyecekti.

2.3. SOVYETLER BİRLİĞİ İŞGALI

Afganistan'ı işgal hazırlıklarına başlayan Sovyetler birliği, bu kararı aslında Deli Petro zamanında vermişti. II. Dünya savaşından sonra İngilterenin bölgeden elini çekmesi, Rusya'yı bölgede kuvvet noktasında avantajlı hale getirmişti . Bu sırada zor şartlar altında bulunan Afganistan'ı işgal etmek, Rusya için büyük fırsat olmuştu.

Ruslar Afganistan'ı işgal etmeyi, Brejnev Doktrini'nin bir gerekliliği olarak görüyorlardı. Bu doktrin, Komünist Rejimi'ni korumak adına her üçüncü dünya ülkesine askeri müdahalede bulunulabileceğini savunmaktaydı. Bir Rus yazarı konuyla ilgili şöyle yazmaktaydı: *"Afganistan Devleti dağılmanın eşiğindedi... şu halde Afgan İnkılabı'nı kendi haline terk etmek ve yardım*

---

¹⁷¹ OĞUZ, a.g.e, s.131.

*etmemek emperyalist güçlerin SSCB sınırlarına gelmesine izin vermek olurdu”.*¹⁷²

Direnışı bastırmak isteyen Amin, Sovyetlerin desteğini almaya başladı. Bunu fırsat bilen Sovyetler, askerlerini gönderdi ve milliyetçilere karşı cebhe aldılar. 16 Eylül 1979 günü Kabil’de silahların patladığı dört saatlik bir toplantıda Taraki öldürüldü ve Hafizullah Amin iktidarı ele geçirdi.¹⁷³ Amin iktidar olunca Sovyetler direnişini bastırmayı tam olarak sahiplenmiş oldu. Hatta aralık 1979 ayında Sovyet askerlerinin sayısı 20 bine kadar ulamıştı. Amin, bir yandan halkı yatıştırmak için genel af ilan ediyor, bir yandan da Taraki taraftarlarını ortan kaldırmak için gerekli müdahaleleri yapıyordu.

Amin’in de bu işte başarılı olamayacağını anlayan Sovyetler, 24 aralıkta Kabile uçaklarla asker indirmeye başladı. Artık Afganistan’ın işgali Sovyetler tarafından başlatılmıştı ve ilk olarak 27 Aralık 1979 tarihinde Afganistan’ın hükümet daireleri Sovyetler tarafından işgal edildi. Ayrıca bir takım hilelerle iki Afgan tümeninin silahları elinden alındı.¹⁷⁴

Sovyetler bir yandan silahlarla işgale başlarken bir yandan da psikolojik oyunlarla da halkı ele geçirmeye çalışıyordu. 27 Aralık günü Babrak Karmal Sovyet Rusya’dan radyo aracılığı ile verdiği bir demeçte, halkın yeni hükümeti desteklemesi için yeni Afganistan’ın doğduğunu, ‘Hürriyet Günü’nün geldiğini bildirmişti. 28 Aralık günü, Babrak Karmal başkanlığında bir İhtilal Konseyi’nin kurulduğu ve Karmal’ın Afganistan Demokratik Halk Partisi’nin de genel sekreteri olduğu bildirilmişti fakat, çelişki o ki Karmal 1 Ocak 1980 tarihinde ancak Kabil’e gelmişti.¹⁷⁵

---

¹⁷² FARHANG, a.g.e., s. 154.

¹⁷³ TANİN, a.g.e, s.273.

¹⁷⁴ ANDESHMAND Mohammad Ekram, “Amerika Dar Afganistan” (Amerika Afganistan’da), kabil 2005, s.98.

¹⁷⁵ TANİN,a.g.e., s. 293.

Özellikle Batı ile birlikte bütün dünya Sovyetlerin Afganistan'ı işgale başlamasına heyecan ve tepki gösterdi.¹⁷⁶ Bunun nedeni ise Afganistan'ın konumu itibariyle Basra Körfezi ve Orta Doğu petrollerine stratejik anlamda önemli bir noktada bulunmasıydı. Şayet İran o dönemde güçlü bir yapıya sahip olsaydı, Sovyetlerin elde etmiş olduğu bu stratejik başarının önemi azalabilirdi. 1979 yılının sonlarında İran'ın henüz oturmamış olan devlet otoritesi ve çeşitli etnik grupların ayaklanmaları göz önüne alınırsa, Sovyetlerin ne derece önemli bir avantaj ele geçirdiği ortaya çıkacaktır. Günümüze kadar geçen sürede Sovyetlerin hala bu avantaja sahip olmasının nedeni, İran'ın dış tehditlere karşı koyabilecek duruma gelmemiş olmasıdır.

Şah'ın devrilmesi ile Amerika, Orta Doğu'da önemli bir desteğini kaybetmişti. Ardından Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi Amerika'nın Orta Doğu ile ilgili planlarında değişikliklere yol açmıştır. Bunun asıl nedeni ise Sovyetlerin Orta Doğu petrollerine bu kadar yaklaşmış olmasıydı. Bunun üstüne Amerika ilk olarak, Körfez Petrollerine herhangi bir tehdit anında savaş alanına gönderilmek üzere, 300 bin kişilik Hızlı İntikal Kuvveti (Rapid Deployment Force) grubunun oluşumuna başladı. İkinci olarak, Amerika Bölgeye bir denge getirebilmek amacıyla, 1980 yılında Başka Reagan'ın öncülüğünde Arap-İsrail barışını gerçekleştirmek için çalışmalara başladı.

İşgalden sonra meydana gelen gelişmelerse şöyleydi: 28 Aralık 1979 günü Başkan Carter konuşmasında bu işgali, 'milletlerarası hukuka aykırı' 'kaba bir müdahale' olarak ifade ettiği gibi, 3 Ocak 1980 tarihinde de Senatoya ilettiği mesajda, SALT-II anlaşmalarının müzakerelerinin ertelenmesini istedi. Senato bu teklifi kabul etti ve bu anlaşmaları da onaylamadığı için SALT-II anlaşması da yürürlüğe girmedi.¹⁷⁷

Sovyetler Amerika'nın tepkisine karşılık, Afganistan işgalini mantıklı bir zemine dayandırmak için Aleksey Petrov'un yazdığı bir makalede 30 Aralıkta Tass ajansı aracılığıyla açıklamıştı. Şöyleki: 1978 tarihli Sovyet-Afgan

¹⁷⁶ AZİMİ, Mohammad Nabi , “Ordu ve Siyaset Dar Seh Daha-i Ahir”, (Son Otuz Yılda Ordu ve Siyaset), Peşaver 1990, s. 225. Tanin, a.g.e, s.290.

¹⁷⁷ TANİN, a.g.e., s.294 .

dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşmasının 4'üncü maddesi gereğince, Afgan Hükümetinin talebi üzerine ülkeye asker gönderildiğini söylemiştir. Sovyetler 24 Aralık günü Kabil'e asker indirmeye başlayıp, 27 Aralık günü hükümet binalarını işgal ederken, diğer bir yandan Afgan Hükümetinin 28 Aralık tarihinde resmen Sovyetlerden yardım istemiş olması ayrı bir çelişkiye neden olmuştur.¹⁷⁸

12 Ocak 1980 günü Tass ajansının aracılığıyla yayınlanan bir röportajında Brejnev, Afganistan'ı dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korumak ve Afganistan'ın milli istiklalini, özgürlüğünü ve şerefini savunmak amacıyla ülkeye asker gönderdiklerini söyleyerek ikinci bir pişkinlik örneği sergilemiştir.¹⁷⁹

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, başta Afganistan'ın komşusu olan Pakistan ve Suudi Arabistan olmak üzere birçok İslam ülkesinde kaygı ve heyecana neden oldu. Özellikle Sovyet Rusya Pakistan için doğrudan bir tehlike oluşturmuyordu. Pakistan'ın kuzeyinde zayıf bir Afganistan yerine Sovyet Rusya'nın olması Pakistan'ın güvenliği ve de akıbeti açısından büyük tehlike arz etmekteydi.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer noktada Sovyetlerin işgalinden kaçan binlerce Afganistanlı'nın Pakistan ve İran'a sığınmalarıdır. 1979 Eylülündeki Hafizullah Amin'in darbesinden kaçan ve Pakistan'a sığınan Afganistanlı sayısı 400 bine ulaşmıştı. Sovyet işgalinden kaçış daha da ilerleyerek Pakistan'daki Afgan sığınmacıların sayısı 1982 Şubatında 3 milyona ulaşmıştı. Sığınmacıların ihtiyaçları ve bakımı da Pakistan ekonomisinin üstüne kalmıştır.¹⁸⁰ BM de sığınmacıların bakımına ve ihtiyaçlarına katkı sağlıyor olsa da giderlerin yarısı Pakistan ekonomisi tarafından karşılanıyordu. Ancak bazı Arap ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan Pakistan ekonomisine yardım etmiştir. İran'a gelen mültecilerin sayısı ise 500 bine ulaşmıştı. Bu gelişmeler nedeniyle, Pakistan, Sovyetlerin Afganistan'dan

¹⁷⁸ TANİN, a.g.e., s.297 .

¹⁷⁹ FARAMARZ, a.g.e., s. 117-122.

¹⁸⁰ TANİN, a.g.e., s. 324.

çekilmesini sağlamak amacıyla Güvenlik Konseyine başvurarak karar çıkarmak istedi. Fakat çıkacak karar Sovyetlerin aleyhine olacağından Sovyetler tarafından veto edildi.¹⁸¹

Bu gelişmelerden sonra Sovyetlere baskı unsuru oluşturmak isteyen Pakistan, iki kuruluşu devreye soktu. İlk olarak B.M. Genel Kuruluna başvurulması üzerine, 14 Ocak 1980'de Genel Kurul toplanarak, yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilmesini ve sığınmacıların evlerine dönmelerinin sağlanmasını istedi fakat kurulda Sovyet Rusya'nın adından hiç sözedilmedi. 104 kabul, 18 red ve 18 çekimsiz oyla karar kabul edildi ama Sovyet Rusya'nın adından bahsedilmemesi hem dikkat çekici hem de üzücü idi. Bu durum Sovyet Rusya'nın Afganistan üzerinde elde ettiği ilk zaferiydi.¹⁸²

İkinci olarak da Pakistan ve Suudi Arabistan aracılığıyla İslam Konferansı harekete geçirildi. Bunun üzerine 27-28 Ocak 1980 tarihlerinde İslam Konferansı Dışişleri Bakanları Pakistan'ın başkenti İslamabad'da olağanüstü toplantı düzenlediler. Toplantıda alınan kararlar B.M. Genel Kurulu'nun aldığı kararların aksine, Sovyet Rusya açıkça suçlu ilan edilmiş, Sovyetlerin müdahalesi için 'işgal' ifadesi kullanılmış, Sovyet işgali devam ettikçe Babrak Karmal hükümetinin tanınması istenmiş, İslam ülkelerinden de Afganistan ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi istenmiş, Afganistan'a komşu olan İslam ülkelerinin dayanışma içinde olduğunu, komünizme karşı olan Afgan milliyetçilerinin yanında olduklarını ve her türlü yardımın yapılması istenmiştir.¹⁸³

16-22 Mayıs 1980 tarihlerinde İslam Konferansı 11. Olağan toplantısını düzenledi. Fakat Ocak ayındaki olağanüstü toplantıya göre daha barışçıl bir toplantıydı. Bu toplantıda Sovyet Rusya suçlu bulunmakla birlikte, duruma

¹⁸¹ TANİN, a.g.e., s. 324-325.

¹⁸² TANİN, a.g.e., s. 325.

¹⁸³ SELİCK, Herison, "Hakayik-i Puşte Perde –i Tahacume Etihadi Şuravi Ba Afganistan", (**Sovyet Birliğinin Afganistan'daki İşgalinin Perde Arkasındaki Gerçekler**), Çev, Abdulcabar Sabit, Peşavir 1998, s. 40.

'siyasi çözüm' bulmak üzere 'ilgili taraflarla' görüşülmesi gerektiği kararına varılarak, İran ve Pakistan Dışişleri Bakanları ve İslam Konferansı Genel Sekreterinden oluşan bir 'Aracılık Komitesi' kuruldu. Fakat Babrak Karmal, kendi hükümeti resmen tanınmadıkça bu komite ile görüşmeyeceğini bildirdi. Bu gelişmeden sonra İslam dünyası Afganistan konusunda çözüm arayışlarını bıraktı. O zamandan bu yana hala bu soruna 'siyasi çözüm' arayışları devam etmektedir.¹⁸⁴

Polonya'da Dayanışma Sendikasının başlattığı özgürlükçü hareketin baş göstermesi, 1980 Ağustosunda Batı'nın Afganistan'daki dikkatini Avrupa'ya çevirmesine neden oldu. Özellikle Polonya ve Afganistan Batı Avrupa için önemli bir yere sahipti. Fakat, Afganistan sorununu her fırsatta ortaya çıkaran devlet hep Amerika olmuştur. Bununla birlikte, her durumu kendine fırsat haline getiren Sovyet Rusya'ya Afganistan'ı kazandıran durum Polonya olaylarının baş göstermesidir.

Herşeye rağmen Amerika'nın Vietnam çıkmazı gibi, Sovyetler de Afganistan çıkmazında mahsur kalmıştır. Afgan milliyetçilerinin mücadeleciliği direnişi o kadar şiddetli olmuşturki, daha 1980 yılında Sovyetler kuvvetlerini 85 bine çıkarmak durumunda kalmıştır. Bu yılın sonuna kadar da 15 bin kayıp vermişlerdir. 1982 yılına gelindiğinde bile Sovyetler Afganistanı hala kontrol altına almamıştı ve Afganistan onlar için insan ve para yiyen bir savaş makinası haline gelmişti.

Bu işgalin iki önemli sonucu vardır. Birincisi Pakistanın stratejik önemi artmasıyla Sovyet tehdidi altına girmiş olmasıdır ki bu durum Amerika-Pakistan ilişkilerinin olumlu yönde kuvvetlenmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da 1981 Nisanında Pakistan Dışişleri Bakanının Amerika'ya ziyaretinde Amerika'nın Pakistan'a beş yıl için 2,5 milyar dolar yardımda bulunması kararına varılmıştır.

---

¹⁸⁴ SELİCK, a.g.e., s. 40-41.

İkinci önemli bir sonuç da Pakistan ve Suudi Arabistan yakınlaşmasıdır. Pakistan, Suudi Arabistan için de önemli olmaya başladığı için, Pakistan ve Suudi Arabistan arasında askeri işlerde bir işbirliği yapılmıştır.

2.4. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN AFGANİSTAN'DAN ÇIKIŞI VE YENİ OLAYLAR

1979 yılında Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgale başlamasıyla, Afgan gruplarının da ilk direnişi doğu vilayeti olan Herat'ta başladı. Bu işgalde halkın Afgan askerleriyle birlikte hareket etmesine rağmen Kabil hükümeti Sovyetlerden aldığı uçaklarla ayaklanan halkı bombaladı. Köyler kasabalar basıldı, önemli din adamları idam edildi ve bu olaylarda yaklaşık 50 bin kişi hayatını kaybetti. Sovyetlerin bu işgaline karşı direnen Afganlara yardım etmek amacıyla gönüllü olarak dünyanın dört bir yanından gelen Müslümanların da katılımıyla yedi büyük cephe oluşturuldu. Bu cephe ve liderleri.

CEPHELER

Hizb-i İslami Afganistan
 Cemiyet-i İslami Afganistan
 Mehaz-ı Milli İslami Afganistan
 Cephe-i Milli İslami Afganistan
 Hareket-i İnkılabi İslami
 Hizb-i İslami
 İttihad-ı İslami Bara-i İslami Afganistan¹⁸⁵

LİDERLERİ

Gülbeddin Hikmetyar
 Prof. Burhaneddin Rabbani
 Seyyid Ahmed Gilani
 Sıbgatullah Müceddidi

---

¹⁸⁵ BEG, a.g.e, s. 87.

Mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi

Mevlevi Yunus Halis

Abdurrah Resul Sayyaf ¹⁸⁶

Afganların bu güçlü direnişine ‘ Afgan Cihadı ’ adı verildi. Bu direniş devam ederken 1986 yılında Babrak Karmal’ın devlet başkanlığı da sona erdi. Yeni devlet başkanı olan Perçem Dr. Muhammed Necibullah, o sıralarda Sovyetler birliğinde polis şefi olarak Afganistan’da bulunuyordu.¹⁸⁷

1988 yılında Afganistan’ın mücadeleciler direnişi Sovyetlerin geri çekilme kararı olmasını sağladı. Michael Gorbaçov 8 Şubat 1988 tarihinde Sovyetlerin Afganistan’dan çekileceğini, Necibullah hükümetini desteklemeye devam edeceklerini ve Afganistan ile iyi ilişkilerinin süreceğini açıkladı. Savaş sonrasındaki sayısal verilere göre öldürülen Sovyet askerlerinin sayısının 15 bin ile 30 bin arasında olduğu ve 1000’den fazla Sovyet tankının tahrip edildiği belirtilmektedir.¹⁸⁸

Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal ederken yaptığı stratejik hatalar şu şekildedir: Birincisi, Afgan halkının Sovyet askerlerine karşı gruplar halinde mücadele edebileceğini Sovyetlerin hiç düşünmemiş olmasıydı. Savaş esnasında kırsal alanların %70’i sürekli Afgan milliyetçilerinin kontrolü altındaydı. Sovyetlerin yanıldıkları ikinci nokta ise, Afgan ordusunu da kendi yanlarına alabilecekleri düşüncesiydi. Fakat, beklediği ilgiyi göremeyen Sovyetlere, sadece Rusya’da eğitim gören subaylar destek vermiştir. Hesabı tutmayan Sovyetlere, destek vermeyen ve kendi halkını öldürmeyi reddeden Afganistan ordusundan 70 bin asker silahlarıyla direnişçiler tarafında yer almışlardır. Sovyetlerin hesap etmediği diğer bir nokta Afganistan’ın dağlık arazisi oldu. Araziyi tanımayan Sovyet askerleri, kendi arazisini çok iyi tanıyan Afgan direnişçilerle savaşmak zorunda kaldılar. Bu araziler kara hareketine hiç uygun değildi. İşgale başlamadan önce Sovyetlerde Vietnam’daki Amerika gibi 50 bin kişilik bir kuvvetle başarılı olabileceğini

¹⁸⁶ BEG, a.g.e, s. 87.

¹⁸⁷ AZİMİ, a.g.e, s. 325.

¹⁸⁸ AZİMİ, a.g.e, s. 325-329.

düşünmüştü, Fakat bu sayı yeterli olmadı ve sayı 150 bin kişiye çıktığı halde bu işgalde başarılı olamadı. Bu hatalardan dolayı Sovyetler başarılı olamayınca yeni yollara başvurdu ve iki yeni taktik geliştirdi. Bunlardan birisi “insan- yoğun” taktiği yerine, “silah yoğun” taktiği yani, asker sayısını arttırmak değil silah yoğunluğunu arttırarak saldırıları güçlendirmektir.¹⁸⁹

İkinci yeni metod ise, 1983 yılından itibaren kara harekatı yerine hava harekatı ile bombalama taktiğine ağırlık verildi. Fakat arazinin fiziki durumu direnişçilerin gizlenmelerine imkan sağladığı için bu taktik de etkisiz oldu ve Sovyetler yeni yollar aramaya devam etti. İlk metodu direnişçilere yardım ettiklerini düşündükleri köyleri ve yerleşim yerlerini yani sivil halkı bombalamak oldu. Birleşmiş Milletlerin bir raporuna göre 1985 yılı Ocak-Eylül dönemlerindeki bu bombardımanlarda 32.755 kişi hayatını kaybetmiş ve çok sayıda maddi kayıp ve zarar meydana gelmiştir. Yani çok açık ifadeyle Sovyetler “Afgansız Afganistan” gayesi taşıyan bir “genocide”, bir “soykırım” politikası uygulamak istemiştir.¹⁹⁰

1984 yılında artık Sovyetler kimyasal silahlar kullanmaya başladı ve bu silahlar sivil halka yönelikti. Bu silahlar şok dalgaları oluşturarak insanları öldürmek amacıyla üretilen sıvı bombalar olan “sarı yağmur” ve “sıvı ateş” adı verilen bu kimyasal silahlar çoğunlukla kullanılan silah türleriydi.

Tüm bunlar Sovyetler için yeterli olmadı ve çocukları öldürerek halkı ve milliyetçileri kışkırtmak istedi. Sovyetlerin çocukları öldürmek için seçtiği metod da çok haince bir yoldu. Çocukları öldürmek ya da yaralamak için içlerine bomba gizlenmiş kalemler, mızıkalar, radyolar, kibrit kutuları gibi çocukların ilgisini çekebilecek oyuncaklar hazırladı ve bunları uçaklardan atmaya başladı.

Sovyetlerin bu haince planlarının hiç biri başarıya ulaşmadı. 1985 yılının Mart ayında Sovyetlerin liderliğine, Afganistan savaşının bu şekilde başarıya ulaşmayacağını kabul eden Mihail Gorbaçov geldi. Bunun üstüne Sovyetler

¹⁸⁹ TANİN, ag.e, s.293-305

¹⁹⁰ TANİN, a.g.e, s.293-305

iki barışçı yola başvurdu. Tabi bu barışçıl tavırların hepsi göstermelik kötü amaçlı politikalarıdır.

Bunlardan birincisi Afganistan'da yaşayan 7-10 yaş arasındaki çocukların 10 yıllık bir eğitim için Rusya'ya gönderilmesidir ki bu durumun asıl amacı, gelecekte Afganistan'a gönderilmek üzere komünist bir kadro hazırlamaktır.

Sovyetlerin izlediği diğer bir yol ise İslam'ı kullanarak halkın sempatisini ve desteğini kazanmaktır. Bu amaç doğrultusunda bir "Diyamet İşleri Başkanlığı" kuruldu. Okullarda haftada 3 saat din dersleri verilmeye başlandı. Komünist Devrim Konseyi'ne üye olarak bazı din adamları da alındı. Kabil radyosunda haftada 1 saat İslami program yayınlanmaya başlandı. Camilere bile Sovyet Rusya taraftarı imamlar yerleştirildi.

Sovyet orduları bir buçuk milyon Afgan şehit bırakarak ülkeden çekilirken, tarih 15 Şubat 1988'i gösteriyordu. Bu savaştan sonra Sovyetler hızla dağılma sürecine girmiştir. Afganistan savaşına ayrılan bütçenin ekonomiyi zorlaması ve birliğe bağlı milletlerin bağımsızlık isteği SSCB'nin sonunu hazırlamıştır.¹⁹¹

Savaş halinde olan mücahitler Kızıl Ordunun çekilmesinden sonra Necibullah hükümetine karşı da savaş açtılar. Zaten savaştan sonra zayıflamış olan Necibullah yönetimi, kentleri birer birer kaybetti. Mücahitler Kabil kapılarına dayandıklarında Özbek General Raşid Dostum, hem Mezar-Şerif'i hem de Kabil'i mücahitlere karşı savunmuştu. Necibullah'ın en güçlü komutanlarından biri olan Dostum, Cemiyet-i İslami Afganistan adlı gruba bağlı Ahmet Şah Mesud'la anlaşarak 17 Nisan 1992 yılında Kabil'i mücahitlere bırakmıştır.¹⁹²

Necibullah Kabil'deki BM binasına sığındığında mücahitlerin Kabil'e girmesine çok az kalmıştı. Necibullah iktidarının devrilmesiyle Afganistan'daki tüm gruplar otoriteyi ele geçirmek istiyordu. Ahmet Şah Mesud'un Kabil'e

¹⁹¹ AZİMİ, a.g.e, s. 325-373.

¹⁹² AZİMİ, a.g.e, s. 451.

girmesiyle, kent dışındaki mücahit grupların arasında çatışma yaşanması, Afganistan'ı iç savaşa sürükledi. Mücahitler, Afganistan İslam Devleti'nin kurulduğunu, 1992 Nisan ayında Pakistan'ın Afganistan sınırındaki Peşaver şehrinde açıkladılar. Bu devletin başkanlığına, iki büyük grup olan Hikmetyar'ın Hizb-i İslami'si ve Rabbani'nin Cemiyet-i İslami'si arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle, daha objektif olduğu düşünülen Tacik asıllı Sıbgatullah Müceddidi getirildi. Gülbeddin Hikmetyar başbakan, Tacik komutan Ahmet Şah Mesud da savunma bakanı olarak seçildi. Bu son durumla mücahit gruplar arasındaki ihtilaflar düzelmedi ve İslam alimlerinin öncülüğünde gruplar arasında dört tane anlaşma yapıldı.¹⁹³

Bu anlaşmalar hayata geçti fakat uygulanması çok kısa süreli oldu. Cumhurbaşkanı olan Müceddidi, Peşaver anlaşması gereği sadece altı ay görev yaptı. Yerini de Rabbani'ye bıraktı. Afganistan'ı yeniden düzenlemek üzere 1993 yılında Rabbani ve Hikmetyar, İran ve Suudi Arabistan'ı ziyaret ederek, onlardan destek sözü aldılar. Fakat Celalabad kentinde yapılacak olan kabine toplantısına, kendisine suikast planlandığını iddia eden Hikmetyar'ın toplantıya katılmaması, ancak düzelen çatışma ortamını yeniden gerdi ve çatışmalar tekrar başladı.

1993 yılında Çarasyab bölgesine gelen Hikmetyar, buradan Kabil'i bombalamaya başladı. Kabil içinde küçük gruplar arasında arbede yaşanırken diğer taraftan da Kabil'in dışında Burhaneddin Rabbani ve Şah Mesud birlikleriyle Hikmetyar birlikleri arasında çatışmalar yaşanıyordu. Çatışmalar o kadar güçlüydü ki, BM'in Afganistan özel temsilcisi Mahmud Mestiri ve Pakistan'ın bu çatışmaları önlemek için gösterdiği çabalar sonuçsuz kaldı.¹⁹⁴

Gruplar arasındaki bu çatışmalar nedeniyle Kabil'de benzerine rastlanmayan büyük yıkımlar meydana geldi ve her iki taraftan 25 bin Afganlı hayatını kaybetti. Gruplar arasındaki bu çatışmalarda dost ülkeler de yerini

¹⁹³ AZİMİ, a.g.e, s. 482-494.

¹⁹⁴ TANİN, a.g.e, s. 399-412

aldı tabi ki. İran ve Tacikistan Rabbani cemaatine silah, para ve uluslar arası toplantılarda siyasi destek sağlarken, Pakistan da Hikmetyar cemaatine yardımlarda bulundu.¹⁹⁵

1994 yılına gelindiğinde “Taliban” grubu artık tarih sahnesinde yerini almak için yapılanmaya başlamıştı. Pakistan, Rabbani - Hikmetyar arasındaki mücadelede taraf olduğu Hikmetyar’dan bir çıkar elde edemeyince, Peştunların yoğunluklu olarak yaşadığı Kandahar’da Diyobend medresesine bağlı Molla Muhammed Ömer adındaki din adamının etrafında toplanan öğrencilerden Taliban grubunu kurdu Pakistan, Taliban Grubunu oluştururken başına buyruk hareket edemeyeceğini biliyordu ve bunu Amerikan İstihbarat Teşkilatı’nın (CIA) bilgisi dahilinde oluşturmuştu.¹⁹⁶

Pakistan desteğiyle kurulan bu yeni grup Taliban, ilk görevlerini yerine getirmeye başlamıştı ve Afganistan’daki şehir ve arazilere saldırılar düzenleyerek buraları ele geçirdi. 1995 yılında Kabil’in güneyinde bulunan Hikmetyar ile işbirliğine giren Taliban grubu başket üzerine saldırıda bulundu. Bu saldırılar iki yıl sürdü. Ahmet Şah Mesud’un askerlerini kuzeye çekmesiyle Taliban, Kabil’i ele geçirdi. Bu zafer sonucunda Taliban, Molla Muhammed Ömer’i Halifet’ül-Müslimin (İslam Halifesi) olarak ilan ederken yeni İslam devletini kurmuş oldu.¹⁹⁷

Bu gelişmelere karşı Taliban karşıtı gruplar sessiz kalmadılar ve ülkenin kuzey bölgelerinde kalan karşıt gruplar başında Ahmet Şah Mesud’un bulunduğu kuzey ittifakını oluşturdular.¹⁹⁸

Afganistan, Taliban Yönetimi döneminde dış politikaya kapalı bir ülke haline geldi. Taliban’ın 1996 yılından düşüşüne kadar geçen süreçte ülkedeki şahsi silahları halktan toplamasıyla ülke güvenli bir hale gelmişti. Taliban yönetimi hukuk alanında İslam şeriatını uygulamak istedi ancak halka

---

¹⁹⁵ TANİN, a.g.e, s. 399-412

¹⁹⁶ OĞUZ, a.g.e, s. 305-324

¹⁹⁷ OĞUZ, a.g.e, s. 315-324

¹⁹⁸ BEG, a.g.e, s. 56.

uygulatmaya çalıştığı bazı yaptırımlar sonucunda zaten yoksullukla baş etmeye çalışan halkın tepkisiyle karşılaştı.¹⁹⁹

Bu dönemde Afganistan bir yandan da olumsuz hava şartlarıyla baş etmek zorunda kalmıştı. 1998 yılında başlayan ve üç yıl süren kuraklık ülkeyi yardıma muhtaç hale getirmişti. Bu dönemde Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerine saldırılar düzenlendi ve saldırıların gerçekleşmesinde rol alan kişinin Afganistan'da yaşadığı bilinen Usame bin Ladin olduğu ortaya çıktı. Afganistan ekonomik sıkıntılar çekerken bir anda ABD'nin bir numaralı hedefi haline geldi. Elçiliklere düzenlenen saldırılar nedeniyle Taliban Hareketi'nin BM ve Suudi Arabistan ile olan sıcak, dostane ilişkileri bozuldu. Taliban bozulan bu ilişkileri düzeltmek amacıyla Usame Bin Ladin'in teslim edilmesi için Suudi Arabistan ile görüşmelere başladı. Ancak bu görüşmeler başlamadan bitmek zorunda kaldı. Bunun nedeni ise 1998 yılında Amerika'nın Afganistan'ı bombalamasıydı. 11 Eylül olayları patlak verdiğinde ise işler tümüyle tersine döndü. Kısa bir hazırlık süresinden sonra başlayan Amerika'nın Afganistan'a saldırısı sonucu Afganistan, Amerikan birliklerinin kontrolüne geçti. İşgaller, iç savaşlarla dolu geçen bu 20 yıldan fazla süren dönem, Afganistan için her anlamda birçok kayba neden oldu. Her savaşın ardından kinle, intikam hırsıyla dolu insanlar ortaya çıktığı gibi Afganistan'da da savaşmak için yaşayan, her türlü güce meydan okuyan bir militan grubu oluştu ve bu grup birçok silahlı örgüte de yardım kaynağı oldu.

---

¹⁹⁹ OĞUZ, a.g.e, s. 320-324

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN SİYASİ MESELESİNE YÖNELİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

3.1. SİYASİ MESELENİN ORTAYA ÇIKIŞINDAKİ ANA FAKTÖRLER

Bugünden geriye doğru bakıldığında neredeyse son otuz yılının tamamını savaşlarla geçiren Afganistan, belli dönemlerde savaş farklı boyuta taşınmış, etnik çekişme, çatışma sınırını geçerek iç savaş boyutuna ulaşmıştır.

Başkanlık sisteminin ilanı ile birlikte ülke yeni bir siyasal yapıya girmiştir. Bu yeni siyasal yapının şartları ile sonuçlarının tartışıldığı bir ortamda, iktidarın nasıl şekil alacağını kestirmek güçtü. Zira iktidar sahibi ancak birçok etkenin lehine dönmesiyle ülkenin kaderini tayin edilebilecekti. Doğal olarak siyasi istikrarsızlık ve çekişmenin ilk kıvılcımları bu dönemde ortaya çıkmaya başladı.²⁰⁰

Afganistan'da başkanlık sisteminin gelmesiyle ülke hemen hemen her dönemde bu sistemin dezavantajlarını yaşıyor oldu. Afganistan'da darbeler ve antidemokratik rejimler üst seviyede görüldü, demokratik ilkelere aykırı oluşumlar ortaya çıktı, hürriyetler daima tehlikelerle karşı karşıya kaldı, ülkede kutuplaşma ve tıkanıklıklar hiç eksik olmadı. Yasama ve yürütme organlarının birbirine etkide bulunma imkanlarının son derece zayıf olması sebebiyle, esnek olmayan sistemin kriz ve tıkanıklıkların demokratik yolla çözümlenmesini imkansız hale getirmesi söz konusu oldu.²⁰¹

Afganistan'da başkanlık makamına geçen her bir başkan yasama organın yetkilerini hiçe sayarak antidemokratik çözüm yollarını aramıştır. Ayrıca bu

---

²⁰⁰NEKPEY, Sena, “ Vahdet-i Milli Tanha Dar Gaire Mutemerkiz Sazi Nezam-ı Siyasi ve Taksimi Kudret Ast ”, (Ulusal Birlik Sadece Siyasal Sistemin Adem-i merkeziyet oluşu ve Güç dağılımıyla gerçekleşir), (12.8.2012) <http://kabulpress.org/my/spip.php?article133194>.

²⁰¹ NEKPEY, a.g.m., (12.8.2012) <http://kabulpress.org/my/spip.php?article133194>.

sistem içinde, başkanın şahsına topladığı yetkiyi, diktatörlüğe dönüştürmesi görülmüştür. Böylece başkanlık sistemi Afganistan'da başarısızlığa uğramıştır.²⁰²

Afganistan otuz yıldır merkezde güçlü bir otoritenin kurulamadığı bir ülkedir. Ülkenin sosyo-kültürel gerçekliğini gözeten bir iktidar yapısı, işgallerle kesintiye uğrasa da, mevcudiyetini bir şekilde korumuştur. Ancak Afganistan'daki Sovyet işgali ve işgalin ardından yaşanan iç savaş, merkezi yönetimi güçsüzleştirmiş ve neredeyse yok etmiştir.

Afganistan bugün çok farklı şartların ve dinamiklerin etkisi altındadır. Bir yandan ABD ve İngiltere'nin ülkedeki nüfuzu, bir yandan da İran ve Pakistan ve diğer yandan etnik gruplar arası mücadele, bölge ve bölge dışı ülkeleri stratejik çıkarları, nihayetinde Taliban direnişi, ülkede düzenin kaderini değiştirmiş ve çıkılması zor olan bir duruma sokmuştur.

Afganistan tarihsel şartları nedeniyle asla homojen bir toplum olamamıştır. Bugün otuz milyonu aşan Afgan nüfusu onlarca etnik grubun birleşimidir. Bu çerçeveden bakıldığında Afganistan'da milletleşme sürecini tamamlamış homojen bir Afgan halkının olduğunu düşünmek yanlıştır.²⁰³ Tarihsel, coğrafik, etnik, ekonomik ve demokrasi açıdan farklılık arz eden böyle bir ülkeyi başkanlık sistemiyle idare etmek kendi kendine bir sorun arz etmektedir.²⁰⁴

Afganistan'da beş büyük etnik grup, nüfusun çoğunluğunu oluşturur. Nüfus yoğunluklarına göre bu gruplar sırasıyla Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbeklerdir ve Türkmenler. Bilindiği gibi Afganistan etnik hatlarla bölünmüş

²⁰² NEKPEY, a.g.m., (12.8.2012) <http://kabalpress.org/my/spip.php?article133194>.

²⁰³ NEKPEY, a.g.m., (12.8.2012) <http://kabalpress.org/my/spip.php?article133194>.

²⁰⁴ NEKPEY, a.g.m., (12.8.2012) <http://kabalpress.org/my/spip.php?article133194>.

bir ülke konumundadır, ama iktidarın hiçbir zaman etnik hatlar çerçevesinde paylaşıldığı bir devlet haline gelmemiştir.²⁰⁵

Böylelikle bir merkez-çevre gerginliği her zaman görülmüş ve ülkenin her döneminde modern beylikleri andıran yerel iktidarlar oluşmuştur. Bu da denge ve ittifak sistemi olumsuz etkileyerek vazgeçilmez bir unsur olarak Afgan siyasetinin doğasına yerleşmiştir ve her daim milli bir mesele haline gelmiştir.²⁰⁶

3.2. SİYASİ MESELENİN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK DÜŞÜNÜLEN ÇIKIŞ YOLU

Birden fazla etnik grubun yaşadığı Afganistan, söz konusu çeşitliliğin ve farklılıklarının korunması için başkanlık sisteminin yerine şuan ki etnik ya da coğrafik özelliğine uygun olan federalizm sistemini agulamakla olur.²⁰⁷

Etnik grupların bir arada ve eşit koşullarda yaşaması, federal devlet yapılanmasıyla olanaklıdır. Özellikle, dört ya da daha fazla büyük etnik grupların bulunduğu Afganistan için federalizm bir zorunluluktur. Böylesine etnik dengesizliklerin ve ihtilafların giderilmesinde, federal sistem, bütünleştirici ve çeşitlilikleri barındıran bir işlev görür.²⁰⁸

Afganistan'da devlet örgütüne egemen olan merkeziyetçi zihniyet, toplumdan destek bulamayan, yapay ve tamamen tepeden inme bir yaklaşımla oluşturulan politikadır. Bu yüzden söz konusu politikanın uzun süre sürdürülebilmesi mümkün hale gelmemiştir. Afgan toplumunda bu merkeziyetçi zihniyeti besleyen ve yeniden üreten bir yasal düzen hakim değil ve olmamıştır. Söz konusu yasal düzensizliği yakın tarihimizdeki en

²⁰⁵ PEDRAM, Latif , “ Federalizm, Besteri Münasip Dar Afganistan”, (Federlaizm, Afganistan İçin En Uygu Seçenek), (12.08.2012), <http://federal12.blogfa.com/post-180.aspx> .

²⁰⁶ PEDRAM, a.g.m., (12.08.2012), <http://federal12.blogfa.com/post-180.aspx> .

²⁰⁷ PEDRAM, a.g.m., (12.08.2012), <http://federal12.blogfa.com/post-180.aspx> .

²⁰⁸ PEDRAM, a.g.m., (12.08.2012), <http://federal12.blogfa.com/post-180.aspx> .

belirgin izleri Davut Han dönemiyle başlayarak günümüze kadar devam etmiştir ve hiçbir zaman sistemli bir politikaya dönüşmemiştir. Ülkede zaman zaman iktidar ya da muhalefet partileri adem-i merkezîyetçi görüşler açıklasa da, gerçekte büyük küçük bütün partilerin hedefi, ülkeyi bir bütün olarak merkezden yönetmektir ve ülke sorunlarının iktidarı ele geçirip yetkileri merkezde toplamakla çözüleceği konusunda hemfikir görünmüşlerdir.²⁰⁹ Bu merkezîyetçi siyasal düzeni paylaşmayan siyasal parti ya da siyasal akımlar birer istisna oluşturacak kadar az ve cılız hareketlerdir. Bu konuda tek anlamlı istisna, kendine bölgesel bir taban bulmuş partilerdir.²¹⁰

Afganistan'da siyasal elitin, askeri ve sivil bürokrasinin üniter devlet modelini ortaya çıkaran merkezîyetçi bir zihniyeti paylaşmasının ülkenin toplumsal yapısıyla ne derece örtüştüğü haklı olarak sorulabilir. Bu soruyu yanıtlamak için konuyu sosyolojik boyutuyla ele almak gerekir. Üniter ve federal sistemler hangi toplumlar için uygundur? Afganistan'ın toplumsal yapısı dikkate alındığında, federalizm ülke için elverişli mi, gerekli mi yoksa uygun olmayan bir sistem midir? Afganistan, merkezîyetçi sistem dışında herhangi bir sistemi anlamsız ya da gereksiz kılacak ölçüde ve yüksek düzeyde türdeş bir ülke midir?²¹¹

Afganistan'da federal siyasal sistemin kurulabilmesi ve iyi işleyebilmesi özel toplumsal koşulların varlığına bağlıdır. Aynı durum üniter sistem için de geçerlidir. Bazı ülkelerin toplumsal yapıları üniter yapıya, diğer bazılarının ki federal yapıya daha uygundur. Genel bir yaklaşımla, "bütünleşmiş toplumsal yapı" için üniter sistemin, "farklılaşmış toplumsal yapı" için federal sistem elverişli olduğu söylenebilir.

Farklılaşmış toplumsal yapı Afganistan'da olduğu gibi hemen her ülkenin toplumsal yapısında bir birinden az-çok farklılaşmış gruplar bulunur. İçinde hiç farklılık barındırmayan, tam anlamıyla bütünleşmiş bir toplumu düşünmek

²⁰⁹ PEDRAM, a.g.m., (12.08.2012), <http://federal12.blogfa.com/post-180.aspx> .

²¹⁰ NEKPEY, a.g.m, (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article133194>

²¹¹ NEKPEY, a.g.m, (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article133194>.

zordur, buna karşılık, bir toplumun her konuda tümüyle farklılaşmış unsurlardan oluştuğu da düşünülemez.

Dil, etnik farklılaşmanın yanında az çok mezhep farklılaşmasına da yol açmaya başlayan Afganistan'da toplumsal bir yapının düzenini gittikçe tehlikeye atmış ve atmaktadır, bu nedenle toplum içinde gruplaşmalar meydana gelmiş durumdadır, yanı sıra ülke içinde bölgeler arası çıkarların farklılaşması, bölgelerin coğrafi konumları, sahip oldukları doğal kaynaklar, ülkede yaşayan etniklerin değer verdikleri tarihleri ülke yapısını farklılaşmaya götürmüştür. Bir toplum ne denli büyük farklılıklar içerirse, söz konusu farklılıkların korunması ve çözüm bulunması yönünde o kadar istek doğacaktır.²¹²

Dil, etnik, din ya da ekonomik çıkarlar farklılığı gibi etkenlerden üçü ve ya beşi bir toplumda federal yapıya sahip olma yönünde bir istek yaratmazken, bir başka toplumda, bu etkenlerden yalnızca biri böyle bir talep doğurabilir. Toplumsal yapıdaki farklılıklar belirli bölgelerde kümelenmiş olabileceği gibi, ülkenin her tarafına dağılmış da olabilir. Bu farklılık Afganistan'da oldukça derin ve belirli coğrafi bölgelerde kümelenmiş durumda olup ve korunması yönünde güçlü bir istek yaratmaktadır.²¹³

Bazı durumlarda, toplumsal yapıdaki farklılıkların üniter yapı içinde güçlü yerel yönetimlerle korunabileceği kabul edilir, bu durumda federalizm için bir gereklilik kalmayacaktır. Ancak Afganistan gibi çok farklı dillerin konuşuldu, coğrafi konumu her zaman tehlike altında olan ülkeler için federalizm bir gereklilik arz eder diye düşünüyorum.²¹⁴

Afganistan toplumsal yapısı açısından değerlendirildiğinde ülke son zamanlarda mezhepsel açıdan yüksek bir türdeşliğe sahip değildir. Bununla birlikte, ülke insanının kökenine bakıldığında; Türk kökenli “ Özbek, Hazara,

²¹² NEKPEY, a.g.m, (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article133194>.

²¹³ NABİZADE, Mohammad Evez, “ Halli Adilaney-i Masayili Akam Dar Nezame Gayri Mutamarkiz”, (Dağıtık Siyasal Sistemde Etnik Meselelerin Çözümü), (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article128169>

²¹⁴ NABİZADE, a.g.m., (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article128169>

Türkmen”, Peştun, Tacik ve Peşeyi vb. gibi pek farklı etnik grupla karşılaşa biliriz. Bu tabloya bakıldığında Afganistan son derece farklılaşmış bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu farklılığı her bir etnik grubun kültür ve geleneğinde de görmek mümkündür. Aynı zamanda ülke siyasetini de etkileyen türden bir farklılık olduğu için federal sistemin uygulanmasına elverişli olan bir toplum yapısı ortaya çıkar. Afganistan’da toplumsal yapının sayısal bir büyüklükte ulaştığını ve ülke siyasetine doğrudan etki yaptığını düşünmemek yanlış olur. Bu açıdan bakıldığında ülkeyi üniter bir siyasal yapı ile idare etmek kendi kendine bir çıkmazlığı ortaya çıkarır.²¹⁵

Afganistan’daki kültürel farklılaşmanın demografik boyutu kendine oldukça karmaşık bir hal almıştır. Ayrıca ülkedeki farklı etnik grupların sayısına ilişkin kesin veriler olmasının yanında iyi hesaplanmış tahminlere de sahip değiliz. Afganistan’daki etnik grupların kesin sayıları hakkında bilgi sahibi olmadığımızın yanında, hangi grupların farklılıklarını siyasal bir kimlik talebe dönüştürdükleri, hangilerinin etnik kimlikleri yerine ulusal kimliklerini ön plana çıkardıkları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Çünkü bütün etnik grup kendi kimliği üzerinden ciddi siyasal taleplerde bulunup sadece kendi kimliğine vurgu yapılmasını ister. Bu durum diğer etnik grupların tepki vermesine neden oluyor, çünkü cumhuriyet öncesi ve sonrası etnik kimliklerini ikinci plana atmayarak Afgan kimliğiyle bütünleşmeyen birden çok etnik grup bulunmaktadır.²¹⁶ Afganistan’ın her döneminde bu tür etniksel çekişmeler üst düzeyde görüldü ve ulusal bir kimlikten hiçbir zaman söz edilmedi. Ülkede genel anlamda iktidarı ele tutan Peştunlar olmuştur tam anlamıyla toplumsal yapıyı güçlü kılamadığı gibi etniksel ayrışmaların sebebi olmuştur.

Afganistan’da etnik kimlik üzerinden siyaset yapma eğilimi oldukça yüksek seviyededir, partilerin parlamentoda temsil edilebilmesi için kendi etnik grubuna göre planlar üretip ona göre adaylık çalışmaları

²¹⁵ NABİZADE, a.g.m., (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article128169>

²¹⁶ NABİZADE, a.g.m., (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article128169>

yürütülmektedir. Ülkede, etniksel farklılığın siyasete yön verdiğini bariz bir şekilde görmek mümkündür.²¹⁷

Buraya kadar yazıya dökülenleri bir sonuca bağlamak gerekirse şu tespitlerde bulunmak yerinde olur: Afganistan'da etnik ve dilsel grupların varlığından hareketle, toplumsal yapının federalizmi zorunlu kılacak kadar büyük ve derin farklılıklar içerdiğini ileri sürmek yerinde olsa gerek. Bütün etnik gruplar güçlü siyasal talepler yaratacak kadar kalabalık ve belirli bölgelerde yerleşiktir. Ülkede Peştunlar kadar diğer etnik grupların sayısı, siyasal sistem tartışmalarında etkili olacak kadar çoktur.

Burada gözden kaçmaması gereken nokta, etnik grupların sayıları kadar ulusal kimlik ve siyasal sistem karşındaki tutumlarıdır. Türk kökenli etnik gruptan sonra en büyük etnik grup olan Peştun, Tacik ve diğer etnik grubun federal sistemin benimsenmesi yönünde bir talep olduğunu son seçimlerden sonra açık bir şekilde gördük. Peştunlar dahil bütün etnik gruplar, kimliği üzerinden siyasal partiler aracılığıyla siyaset yapmakta ve ya siyaseti etkileyecek potansiyel girişimlerde bulunmaktadır.

Etniksel kimlik bilinciyle aktif siyaset yapan, genel nüfus içinde büyük bir orana sahiptir. Dolayısıyla Afganistan, federal sistemi benimseyen İsviçre, Belçika, ABD Bosna-Hersek vb. gibi toplumsal yapısında etnik temele dayalı ciddi yaygın ve derin bölünmeleri olan bir ülkedir. Mevcut bölünme ve farklılıkların doğurduğu sorunlar, iyi işleyen bir demokraside yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kültürel kimlikle ilgili insan haklarının güvence altına alınmasıyla olur dolayısıyla Afganistan'daki üniter yapı bu tür çözümler için elverişsiz bir model olmuştur.

Afganistan'ın toplumsal yapısı federal sistemin gerekli kılacak kadar bölünmüş ve farklılaşmış tespiti, sosyolojik alana ait bir tespittir. Buradaki amaç, sosyal yapının federal siyasal yapıyı gerekli ya da zorunlu kıldığıdır.

²¹⁷ PEDRAM, a.g.m., (12.08.2012), <http://federal12.blogfa.com/post-180.aspx> .

Dolayısıyla federal sistemin başarısı, uygulandığı ülkenin kültürü ile yakın ilişki içindedir.

Bütün bu etkenlere rağmen, Afganistan için çizilen olumsuz gelecek senaryolarını tartışmalı kılacak başka dinamikler de söz konusudur. Bu dinamiklerin başında, Afganistan'ın maruz kaldığı uzun ve kanlı savaş yıllarının toplumun tüm kesimlerinde acı izler bırakması gelmektedir. Yaşanan sıkıntılar çatışmayı ve ayrışmayı derinleştirmek yerine benzer acıların bir daha yaşanmaması temelinde bir ortak anlayışın gelişmesine hizmet edebilir. Bu başarılabilirse, Afganistan kendi geleceğini yeniden başarılı bir biçimde inşa edebilir. Afganistan'ın böyle bir sürece girebilmesinin iki unsurun varlığına yakından bağımlı olduğu yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

-Afganistanlıların ülkenin yeniden inşası sürecinde bir görüş birliği oluşturabilmeleri

- Öncelikle bölge ülkelerinin bunu destekleyen yapıcı bir politikayı işbirliği içinde hayata geçirebilmeleri.

Afganistan'da toplumsal unsurlar arasında bir görüş birliği sağlanması koşullarının başında hiç şüphesiz anayasal sistemin buna ne ölçüde zemin hazırlayacağı, kolaylaştıracağı gelmektedir. Bu çerçevede federal bir kurumsallaşmanın hangi koşullar altında istikrar sağlayabileceğinin üzerinde durulması gerekmektedir. Uzun ömürlü federal sistemler genellikle gönüllü katılıma dayanan bir kuruluş süreci izlemiş sistemlerdir. Daha açık bir ifade ile önceden devlet olan, ya da bu aşamaya ulaşmış unsurların gönüllü katılımı aralarında bir federasyon oluşturmaları bu açıdan önemi bir dinamiktir.

Tarihsel açıdan bu durum ya kolonileşme süreci yaşamış toplumlarda (ABD gibi) ya da geleneksel olarak özerk yönetsel yapıların güçlü olduğu (İsviçre, Almanya gibi) ülkelerde bu tip katılımcı federal sistemler gelişme

gösterebilmiştir.²¹⁸ Ayrışma ile oluşan federal sistemler ise daha istikrarsız ve kısa ömürlüdür. Bu sistemlerde federalizm, ayrışmanın bir aşaması gibi işlev edinmektedir. Bu sistemler genellikle önceden üniter bir sistemin sonradan federasyona dönüştürülmesi ile oluşurlar. Ancak eski Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya örneklerinde olduğu gibi bu sistemlerin istikrarı baskıcı bir merkezin varlığına yakından bağımlıdır. Güçlü merkezi otorite zayıfladığında bu sistemler çatışmacı bir ayrışma sürecine girebilmektedirler. Federatif bir sistemin unsurları, federal yönetimi bir amaç olarak görmelidirler. Federasyonu bir amaç değil de bir geçiş aşaması olarak gören unsurların varlığı söz konusuysa federal sistemin sürekliliği bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.²¹⁹

Federal yetkiler paylaşımcı ya da hiyerarşik olarak düzenlenebilir. Devlet yetkileri federal ve federe unsurlar arasında paylaştırılabilir ya da kararlar federal organlar tarafından alınıp, uygulama federe devletlere bırakılabilir. Her iki durumda da federal organlar zayıf bir merkez değildir. Kendi yetkilerinin kullanımında meşruiyetini federal organlardan alır. Çevreye aşırı derecede bağımlı bir merkezin varlığı federalizmin değil, feodal sistemin bir özelliğidir. Kısaca katılımcılığa dayalı bir iradeye dayalı, federasyonu bir amaç olarak gören unsurlardan oluşan ve federal merkezin kendine verilen yetkileri tam olarak kullanabildiği bir işleyiş federal sistemlerin istikrarının başta gelen dinamikleri olarak sıralanabilirler.²²⁰

Afganistan Anayasası'nın bu açıdan belirsizlikler taşımaması gerekmektedir. Öncelikle Anayasa federal ve federe devletlerarasında ikili bir sistem getirmeli, vilayet, bölge ve federal devlet temelinde üçlü bir ayırım oluşturmamalı. Anayasa'da vilayetlerin statüsü açık bir biçimde düzenlenmeli.

²¹⁸ORUZGANİ, Gulamşah, “ Tahakuki Nezame Fedrali; Mutazamını Hakimiyeti Mardum Salari Dar Ayende”, (Federal Sistemin Gerçekleşmesi; Demokratik Yönetişimin Geleceğine Garanti), (13.09.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article126697> .

²¹⁹ ORUZGANİ, a.g.m., (13.09.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article126697> .

²²⁰ ORUZGANİ, a.g.m., (13.09.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article126697> .

Bölge ile vilayetler hemen hemen benzer yetkilere sahip otoriteler gibi durmamalı. Federal hükümet vilayet ilişkisi açık olmalı.²²¹

Senatolar, federal devletlerde nüfusu az olan federe unsurların sistem içinde kalmaları için geliştirilmiş bir emniyet rübabıdır. Ülkedeki nüfus dağılımına göre seçilen temsilcilerden oluşan meclis bileşimi doğal olarak nüfusu fazla olan bölgelerin baskın olduğu bir yapıda oluşur. Nüfusu fazla olan federe unsurlar meclisin kararlarını kendi lehlerine şekillendirerek federal sistem içinde çatışma ve anlaşmazlıklara neden olabilirler. Bunu önlemek için federatif unsurların sayısal üstünlüklerine bakılmaksızın temsil edildikleri ikinci bir meclise, yani senatoya gereksinim bulunmaktadır. ABD’de nüfusu ne olursa olsun her devletin Senato’da iki temsilci bulundurması bunun en iyi bilinen örneğidir.²²²

Temel bir devlet organının yetkileri, diğer bir devlet organının çıkaracağı yasa ile değil doğrudan anayasa tarafından düzenlenmelidir. Bu durum senatonun federe unsurlar arasında bir denge oluşturma işlevini önemli ölçüde zedeleyebilir. Afganistan’ın yeniden yapılanmasında hayati öneme sahip bulunan işletim alanlarının yönetiminin federal hükümete bırakılması, en azından hiyerarşik bir yetkilendirme yapılması federal sistemin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Afganistan’da uzlaşma zemininin oluşturulması konusunda dikkat edilmesi gereken bazı sistem özellikleri bulunmaktadır. Etnik-mezhepsel temelde bir federatif yapılanma nüfusun yerleşim alanları yönüyle nispeten homojen gruplara bölündüğü bir yapıda işlevsellik kazanabilir. Böyle bir durum olmadığında bölgelerde yapay azınlık gruplar oluşur ve yeni sorun ve çatışma alanları ortaya çıkar. Bölgelerde homojenleşmeye dönük bir nüfus politikası izleme eğilimi güçlenebilir. Göçler, göçe zorlama ve bu politikaların yol açtığı anlaşmazlıklar toplumsal gerilimi tetikleyebilir. Afganistan’da aynı aşirete mensup farklı mezheplerden toplumsal alt grupların varlığı düşünüldüğünde ve Anayasa’da bölge ve vilayet temelinde gevşek bir federalizm düzenlenmiş olduğu buna

²²¹ ORUZGANİ, a.g.m., (13.09.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article126697> .

²²² ORUZGANİ, a.g.m., (13.09.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article126697> .

eklendiğinde mikro düzeyde çok sayıda yönetsel otoritenin oluşması olasılığı güçlüdür. Bu durum yönetmekte zorlanan çok sayıda otorite arasında sistemin kilitlenmesine neden olabilir.²²³

Gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus Afganistan halkının sahip olduğu talep profili ile mevcut siyasal yapılanma arasında ne ölçüde bir uyumun olduğudur. Yıpratıcı savaş ortamında birçok zorluklarla yüz yüze gelen Afganistan halkı etnik-mezhepsel temelde bölünmüş bir yönetsel yapılanmayı mı, yoksa kamu hizmetlerinin etkin olarak verildiği, altyapı sorunlarını aşmış, yeni meslek alanları ve iş olanaklarının sağlandığı bir yönetim yapılanmasını mı talep ediyor? Ülkenin yapılanmasında mevcut kaynakların bölgeler arasındaki paylaşımını mı, kaynakların genişletilmesi mi merkezi öneme sahip olmalı? Toplumdaki talep bileşiminden kopuk bir yönetsel yapılanma Afganistan'ın geleceğini tehdit eden potansiyel unsurlardan biridir.²²⁴

Afganistan seçimleri ülke halkının ortaklıklara dayalı siyaseti ve işbirliklerini desteklediğini göstermektedir. Yine bu çerçevede etnik ve mezhepsel kimliklerin siyaseti belirleyen tek unsur olmadığı, farklı etnik ve mezhepsel oluşumların içinde farklı siyasal eğilimlerin bulunduğu görülmektedir. Bu durum etnik ve mezhepsel kimlikleri aşan siyasi oluşumların hayata geçirilmesine bir altyapı oluşturmuştur.²²⁵

3.3. DEVLET VE FEDERALİZM

Afganistan'da federalizm konusundan önce, kavram karmaşasını önlemek ve tek fikirde buluşmak için, öncelikle devlet ve federalizm kavramları ve kapsamının tanımları yapılarak açıklığa kavuşturulması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

²²³ ORUZGANİ, a.g.m., (13.09.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article126697> .

²²⁴ ORUZGANİ, a.g.m., (13.09.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article126697> .

²²⁵ ORUZGANİ, a.g.m., (13.09.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article126697> .

3.3.1. Kavram ve Kapsamı

Devletin; evrensel olarak bir tanımını yapmak oldukça güç olacaktır. Çünkü devlet "çok yönlü" ve "soyut" bir olgudur. Bu nedenle değişik disiplin alanları, farklı bakış açıları ve ideolojik yaklaşımlara göre değişik tanımlar yapılabilir. Hukuki açıdan devlet; unsurlarından dolayı tanımı yapılır. Buna göre; bir toprak parçası üzerinde, bir otorite altında yaşayan insan topluluğuna devlet denir. Bir topluluğun devlet olarak adlandırılması için diğer devletler tarafından tanınmasına gerek yoktur. Tanıma işi uluslararası alanda ilişki kurmak için gerekli bir işlemdir. Bugünkü anlamda devlet anlayışı XVI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Tarihteki bütün toplumlar, bir devletin varlığını yansıtmaz.²²⁶Devletin doğuşu, insanlık tarihindeki ayırıcı bir geçişi göstermektedir. Çünkü devletin oluşumunda politik gücün merkezileşmesi ile toplumsal değişim sürecinde yeni dinamikler ortaya çıkmasıdır. Bu bakımdan devlet siyasi bir birlik olup, her şeyden önce devleti kuran bireyler arasında siyasi birlik olması gereklidir. Tarihte görülen birçok iç savaş kültürel birliğin devletin kurulmasında yeterli olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda devletin niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.²²⁷

- Devlet, çağdaş toplumlarda en önemli kurumdur.
- Siyasal kurumların en iyi örgütlenmiş olanıdır.
- Üstün bir yaptırım gücü, zorlama olanağı vardır.
- Polis, jandarma, ordu yalnızca devleti yönetenlerin emrindedir.2

Bu durumda bir devlet biçimi olarak karşımıza çıkan federalizm, dünyada ve Afganistan'da sürekli gündemde kalan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuya tamamı ile hakim olabilmek için federalizmin ne olduğunu, öncülerini ve uygulanış biçimlerini ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kelimenin kökeni, federasyon teriminin tam olarak anlamını açıklamaya yetmemektedir. Latince "Feodus"tan gelen bu kelime günümüzde federasyon ile anlatılmak istenenden çok daha dar bir anlamda kullanmıştır. Feoderis:

²²⁶ GÖZLER, Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Yayınevi, 4. Baskı, Bursa 2012, s. 4-28

²²⁷ GÖZLER, a.g.e., s. 7.

pakt, kontrat, antlaşma, sözleşme anlamına gelmektedir.²²⁸ Çok uzun yıllardır birçok farklı federalizm modellerinin kullanılması sosyal bilimcilerin ilke olarak kabul ettiği bir durumdur. J.W. Peltason, federalizmi siyasal bir organizasyon olarak kabul etmiştir.²²⁹ Bu organizasyonda farklı hükümetlerin egemenliklerini aralarında paylaştığı, otoritesini koruduğu bir üst bağ olarak ortaya çıkmıştır.

Bu bakımdan federalizmin dar ve geniş anlam olmak üzere iki anlamı vardır. Dar anlamda federalizm; politik sistemlerin bir bütün olarak sürekliliğini sağlayan siyasal bir entegrasyondur. Geniş anlamda ise, siyasal bir hareket tarzı olup bu hareket herhangi bir politik sistemi canlandıran belli şekillerde ortaklaşa ilişkileri gerektirir. Bu durumda federalizm: "otoritenin anayasa tarafından hükümetin yetkileriyle merkezi ve alt yönetim olarak birimlere ayrıldığı ve her ikisinin de asli yetkilerle donatıldığı bir bütündür." şeklinde tanımlanır. En geniş anlamda federalizm; bireylerin, grupların ve idarelerin kalıcı fakat sınırlı bileşiminden oluşmakta. Bu bileşim tarafları da gözeterek ortak amaçlarına ulaşmalarını başaracak koşulları sağlamaktadır." A.E. Dick Howard'ın değerlendirmesine göre: "Federalizm bir yandan çeşitliliği korumaya çalışırken bir yandan da bütünlüğü sağlamayı amaçlar." Federalizm hangi ülkede olursa olsun tehlikeleri de beraberinde taşımaktadır ve federal yapıyı resmen kabul edip uygulamaya çalışan ülkeler açısından karşılaşılabileceği olumsuzluklar; ulusal bütünlüğün zedelenmesi veya bölgedeki çoğunlukların azınlıkların etniksel, dinsel vb haklarını yok saymaları şeklinde sıralanabilir.²³⁰

Preteston King'in sözleriyle federasyon: "Bağımsız bir devlet biçimindeki kurumsal ve hukuki bir düzenlemedir. bağımsız devletlerden tek farkı, merkezi hükümetin anayasal bir temele dayanarak karar alma sürecinde bölgesel birimleri bir araya getirmesidir."²³¹ İsviçreli filozof Denis De Rougemont'a göre federalizm; "Totaliter ruhun özelliği olan kaba, basitliğe zıt

²²⁸ UYGUN, Oktay, **Federal Devlet**, İstanbul 2007, s. 73.

²²⁹ ÇEVİKBAŞ, Refat, **Federalizm Tartışması Ve Rürkiye**, Kırıkkale ty, s. 32.

²³⁰ UYGUN, **a.g.e.**, s. 7-11.

²³¹ UYGUN, **a.g.e.**, s. 41.

bir şekilde karmaşaya duyulan sevgiye dayanır."²³² Yaşar Karayalçın ise İsviçre Federal mahkemesi hakkında yazdığı önemli eserinde federal devlet konusunda şöyle demektedir: "Federal Devlet, federal anayasa adını alan ve iç amme hukukunu ilgilendiren bir sözleşme ile ikiden fazla devletin ortak ve belirli amaçları gerçekleştirebilmek amacı ile meydana getirmiş olduğu üst devlettir."²³³ Bu tip devletlerde hükümdarlık, bir taraftan federal bir devlet ve diğer taraftan da adı ne olursa olsun (ABD'de state, Almanya'da land, İsviçre'de canton) üye devletlerarasında paylaşılmış bulunmaktadır. Her üye devlet federal anayasa tarafından açıkça gösterilen durumlar dışında tam bir hükümdarlığa sahip olur. Federal Devlet, üye devletler tarafından federal anayasa ile kendisine bırakılmış olan işleri yapmaya mecburdur. Her üye devlet, bağımsız bir devlet gibi nasıl yasama, yürütme ve yargı organlarına sahip ise her federal devlet de her bağımsız devlet gibi söz konusu organlara sahiptir."²³⁴

3.3.2. Federalizmin Temel İlkeleri

Federalizmin, merkezi yönetim ile federasyonun üye birimlerinin (devletler, eyaletler, kantonlar, lander,) yönetimleri arasında anayasa ile güvence altına alınmış bir iktidar bölünmesi olduğu noktası görülmektedir.²³⁵ Federalizmin, merkezi ve bölgesel iktidar bölümünü içeren temel ilkesine ek olarak, A. Lijphart'ın da belirttiği gibi, bazı ikincil özellikleri de vardır. Bunlar; yazılı anayasa, iki meclisli sistem, kurucu birimlerin federal anayasanın değiştirilmesi sürecine katılmakla birlikte kendi anayasalarını tek taraflı olarak değiştirebilme hakları, küçük kurucu birimlerin federal mecliste eşit ya da oranlarının üzerinde temsili ve yerinden yönetim olarak sayılabilir. Federal devletin, milletlerarası yetkilerin kullanılması ve iç hukuki yapısı bakımından iki açıdan incelenmiştir. Milletlerarası uygulamada federal devlet ile federe

²³² ÇEVİKBAŞ, a.g.e., s. 33.

²³³ ÇEVİKBAŞ, a.g.e., s. 33.

²³⁴ UYGUN, a.g.e., s. 80.

²³⁵ UYGUN, a.g.e., s. 81.

devletlerarasında yetkilerin bölüşülmesi incelendiğinde; devletin dış saldırılara karşı korunması ve toprak bütünlüğünün sağlanması ile ilgili bulunduğu için, bu yetki sadece federal devletin yetkilerinden sayılmaktadır. Aynı şekilde silahlı kuvvetlerin örgütlenmesi de federal devletin yetkileri arasında sayılmaktadır. Elçilik hakkının kullanılması ve isimleşme yetkisi federal devletin yetkilerinden olmakla beraber, diğer milletler arası yetkilerden farklı olarak kullanılmasında federe devletler lehine bir yumuşama olmaktadır; Ancak bu konuda iki kayıtlama yapılmaktadır. Savaşa sürükleyecek antlaşma yapma yetkisi federal devletin yetkisi olmakla beraber, diğer milletler arası yetkilerden farklı olarak kullanılmasında federe devletler lehine yumuşama olmaktadır. İttifak, garanti, tarafsızlık ve barış antlaşmaları gibi örneğin. Federal devlet içyapısıyla ele alındığında, tek yapılı devlet gibi yasama, yürütme ve yargılama organlarına sahip bir siyasi kuruluştur.²³⁶

-Yasama: Kabul edilecek hükümet biçimi ister parlamenter, ister başkanlık, isterse meclis hükümeti sistemi olsun. Federal devletin yapısı bakımından bunun büyük bir önemi yoktur. Burada asıl önemli olan ve federal devletin özelliğini belirleyen husus, parlamentonun iki meclisli olmasıdır. Federal bir devlette yasamanın çift meclisli oluşu bir zorunluluktur. Birinci meclis, tek yapılı devletlerin parlamentolarında olduğu gibi halkın bütünlüğünü temsil etmesi esası üzerine kuruludur. İkinci meclis ise üye devletleri temsil eder. Üyelerin seçim ve seçim süreci, uygulamada ülkelere göre farklı olabilmektedir.²³⁷

-Yürütme: Federal Devlette yürütme yetkisi Devlet başkanı ve federal hükümet temsil etmektedir. Devlet başkanlığı ülkelere göre değişiklik gösterir. Örneğin: "Kanada'da İngiltere tacını temsil eden Genel vali aynı zaman da devlet başkanıdır. ABD'de iki dereceli seçimle halk tarafından seçilmektedir. Bu konuda en dikkat çekici örnek İsviçre'de olup, sistemindeki yürütme

²³⁶ UYGUN, a.g.e., s. 88-89.

²³⁷ UYGUN, a.g.e., s. 251.

organı yedi üyeli federal konseydir. Konsey üyeleri federal meclis tarafından üç yıl için seçilmektedir."²³⁸

-Yargı: Federe devletlerin temel sorunu yetkilerin bölünmesi olduğundan, bu konuda ortaya çıkabilecek sorunların çözümü yargı organına bırakılmıştır. Bu bakımdan federal devletlerde merkezi yüksek mahkemenin varlığı göze çarpmaktadır. Bu mahkemeler üye devletlerle federal devlet, öte yandan da üye devletlerarasında çıkabilecek sorunları çözümlenmektedir. Yüksek Mahkeme yargıçlarının atanmaları ve görev süreleri anayasalara göre yine farklı olabilmektedir. Örneğin: ABD’de Devlet Başkanı tarafından ömür boyu atanmışlardır, fakat üye devletlerin temsilcilerinden oluşan ikinci meclislerin, bu atamaları uygun bulması gerekmektedir. Böylece yargıçların fazlasıyla bağımsızlıklarının sağlandığı belirtiliyor. Kanada’da tüm hakimler federal devlet tarafından atanmaktadır. İsviçre’de ise yüksek mahkeme yargıçları Milli Meclis tarafından altı yıllık görev için seçilmektedirler. Belçika’da ise tüm yargıçlar kral tarafından ömür boyu görev yapmak üzere atanırlar. Federasyonun temel ilkeleri arasında sayılan çift meclise bakılacak olursa: “Teşkilatlanmış bir muhalefetin varlığı Batı demokrasisinin, yokluğu ise Doğu demokrasisinin belirgin özelliğini oluşturur.” diyen Duverger çeşitli aşamalardan sonra muhtelif devlet organları arasındaki bir iç rekabetle muhalefet sağlanmasına çalışıldığını ve çift meclis sisteminin böylesi bir düşüncenin ifadesi olarak ortaya çıktığını söylemektedir.²³⁹

Demokratikleşme sürecinde bir sorun olarak ortaya konan iki meclis sistemi şöyle değerlendirilecek olursa: Tarihsel bakımdan iki meclisli sistem önceleri, karma hükümetin öğelerinden biri olmuştur. Demokratik bir baskıyı durdurmaya gücü yetmeyen otokratik rejim, seçimle gelen meclisin kurulmasıyla bu baskıyı bir ölçüde önlediği, ancak bu meclisi kontrol altına alabilmek için; atamayla, katılımla ya da halef seçmeyle gelen ikinci bir meclis kurulması gerekmektedir. Bu iki meclis birlikte hareket etmek zorundadır, fakat bu bir geçiş biçimidir. Demokratik baskı daha da artınca, otokratik meclis ya ortadan kalkar ya yetkilerini yitir ya da demokratik meclis

²³⁸ UYGUN, a.g.e., s. 263.

²³⁹ UYGUN, a.g.e., s. 267.

biçimine dönüşürdü.”Federal devletlerdeki iki meclis sistemini bu tarihsel açıklamaların dışında değerlendiren Duverger’e göre: “...Bununla birlikte, iki meclis olması kesinlikle demokrasiye ters düşmez. Bu durumun aksine, federal devlet örgütünün bir parçasını oluşturduğundan, demokrasinin daha yetkin bir biçimde örgütlenmesini sağlayan bir araç olur. Bu durumda meclislerden bir federasyonun birliğini öteki federe devletler temsil eder. Genellikle, birinci meclis üye devletlerin nüfusları oranında seçerek gönderdikleri temsilcilerden, ikincisi ise her devletin gönderdiği eşit sayıdaki temsilcilerden oluşur. Demokratik rejimde, çift meclis ancak federal bir sisteme uygun düşebilir.” Erdoğan Teziç de çift meclis sistemini federal yapıları devletlerde bir zorunluluk olarak değerlendirmektedir. Federal devletin yapısı gereği, bir yandan federe devletler öte yandan da federal merkezi devletin ayrı ayrı organlara sahip olmaları aralarındaki dengenin kurulmasını gerektirmektedir. Federe devletlerin küçüklü büyüklü olmaları, küçük devletleri federal bir ortak noktada birleştirebilme gereksinimleri, federal parlamentonun çift meclisli olmasına yol açmaktadır. Federal devletlerde, ikinci meclis üyelerinin seçim mekanizmasında da değişik eğilimler vardır.²⁴⁰

Bir eğilime göre, ikinci meclis üyeleri halkı değil de federe devletleri temsil ettikleri için, bunlar federe devlet organlarıncaya seçilirler. Örneğin; federal Almanya’da ikinci meclis üyeleri, her federe devletin hükümetlerinden seçilmektedir. Avusturya da ise federe devlet temsilcileri her devletin kendi yasama meclislerinde seçilir. Bir başka eğilim, federe devlet temsilcilerinin doğrudan halk tarafından seçilmelidir. ABD’de daha önceleri, senato üyeleri, her federe devletin yasama gereğince seçilirken, federal Anayasaya getirilen 17. ek (1913) ile senatörler federe devlet seçmenlerince doğrudan seçilmektedirler. İki meclis sistemi “iktidarın sınırlandırılmasına” bir çözüm olarak ortaya atılmış ve hürriyetlerin gelişmesinde bir güvence sağlamak amacıyla yasama içinde meclisin ikiye ayrılması, kuvvetler ayrılığına bir tür “ekleni” olarak düşünülmüştür.²⁴¹

²⁴⁰ UYGUN, a.g.e., s. 251-283.

²⁴¹ UYGUN, a.g.e., s. 280-281.

Bundan dolayı iki meclis sistemi, klasik liberal demokrasinin niteliklerinden biri olarak kabul edilir. Öyle ki; günümüzde, federal yapılı olmayan batının gelişmiş demokrasilerinin pek çoğunda (İngiltere, İtalya, Fransa, Norveç, Hollanda gibi) iki meclis sistemi uygulanmaktadır. Federal anayasalarla ilgili olarak Şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Federal olan anayasaların aynı zamanda üstün (yani yasama organı tarafından değiştirilemeyen) ve "sert" (değiştirilmesi özel durumlara bağlı) olduğu sonucu ortaya çıkarılmalıdır.²⁴²

3.3.3. Federal Devlet Düzeni

Ortaklığı kavramsal olarak ele alırsak; birlikte yaşayan fakat sınırlı olmayan, kendi çıkarlarını sağlamak üzere meydana gelmiş bir birliktir. Birliğe katılan devletler kısmen tek iktidara bağlı, kısmen de kendi bağımsızlıklarını korumaktadırlar. Bu oldukça hassas bağdaştırma iki ilkeye dayanmaktadır. Özerklik(autonomie) ve katılma (participation).²⁴³

Özerklik ilkesinde; birliği oluşturan devletlerin her biri, kendi işlerinin yürütülmesinde kısmen bağımsız olmuştur. Bunun sonucunda üye devletlerin her birinin kendilerine özgü anayasaları, yasama, yürütme ve yargı organları olmakta ve bu bakımdan da birer devlet olma özelliklerini korumaktadırlar.²⁴⁴

Özetle federe devletlerin özerkliği ilkesi, kendilerine özgü serbestçe anayasalarını yapabilme koşuluna bağlanmaktadır. Ancak buradaki en hassas durum, federe birimlerin özerkliğinin, yukarıdaki şekli ile kendi anayasalarını yapma veya değişiklikte bulunma gibi konularda devletin kurucu belgesi olan federal anayasa ile çakışmaması ancak koyduğu genel çerçevenin dışına çıkmaması ile sınırlandırılmıştır. Katılma ilkesinde ise; birliğe dahil devletler bütün ülke için geçerli olacak kararların alınmasında etkili olurlar. Federatif tipteki bütün kuruluşlar, ortak çıkarları gerçekleştirmekle yükümlü kurumların varlığını gerektirmektedir. Bütün ülke için geçerli olacak kararları alan ve uygulayan kurumların yetkileri, federal

²⁴² UYGUN, a.g.e., s. 281.

²⁴³ UYGUN, a.g.e., s. 286.

²⁴⁴ UYGUN, a.g.e., s. 288.

bağların yoğunluk derecesine göre değişmektedir. Konfederasyon; bir devletler topluluğu olmasına karşılık, federal devlet kendine özgü yasama, yürütme ve yargı yetkisi olan tek bir devlettir.²⁴⁵

Merkezi devletin iradesinin oluşumuna katılan federe birimler,

-Parlamentoya temsilcilerini göndererek dolaylı olarak katılımı sağlarken

-Federal anayasanın değiştirilmesinde de rol oynayarak doğrudan katılımı sağlamaktadırlar.

3.3.4. Federal Devletin Uluslararası Hukuktaki Yeri

Federal devlet, siyasi iktidarın, birliği meydana getiren devletlerle birlik arasında paylaştırıldığı ve ancak dış egemenliğin kullanılması yetkisinin birlik organlarına tanınmadığı bir devlet biçimidir. Bu tanım gereğince, federal devlet yapısı kapsamında birliği meydana getiren siyasi birimlerin kural olarak milletler arası hukuki kişiliği yoktur. Ancak, milletlerarası hukuk, federal anayasalarda, birliği meydana getiren siyasi birimlere sınırlı bir antlaşmayı kullanmak veya dış ilişkilere girişme yetkisini tanıyan hükümlere yer verilmesini yasaklamaz. Bu gibi durumlarda, birliğe dahil olan siyasi birimlerin bu konudaki yetkileri, federal anayasa hükümlerine ve diğer devletlerin bu düzen karşısındaki tutumlarına göre saptanır.²⁴⁶

Birliğe dahil olan siyasi birimlerin, anayasanın açık hükümleriyle kendilerine tanınmış olan bu yetkilere dayanarak yapmış oldukları işlemlerden dolayı oluşabilecek milletlerarası sorumluluğun, hangi birim tarafından kabulleneceği sorgulanmalıdır. Böyle bir durumda, birliğe dahil olan siyasi birimlerin bu yetkiyi birliğin bir görevi olarak kullanmakta oldukları görüşü kabul edilirse, sorumluluğun birliğe ait olduğu sonucuna; bu siyasi birimlerin federal anayasa tarafından tanınan yetkilerince sınırlı bir dış

²⁴⁵ UYGUN, a.g.e., s. 288-289.

²⁴⁶ UYGUN, a.g.e., s. 318.

ilişkilere girme yetkisi kazanmış oldukları görüşü kabul edilirse sorumluluğun birliği meydana getiren birimlere ait olduğu sonucuna varılabilir.²⁴⁷

Bu konunun tartışmalı olduğu göz önünde tutularak anayasada açık hükümlerle düzenlenmesine gidilmesi genel bir uygulama olmaktadır; çünkü birliği meydana getiren siyasi birimlerin milletler arası hukuk kişiliğinin kaynağı milletler arası hukuk değil federal anayasadır. Duverger de: “Klasik anayasa hukukunu bilen; fakat partilerin görevinden habersiz olan bir kimse, çağdaş siyasi rejimler hakkında yanlış bir fikre sahiptir; partilerin rolünü bilen, fakat klasik anayasa hukukundan habersiz olan bir kimse ise siyasi rejimler hakkında eksik; fakat doğru bir fikre sahip olur’ anlamındadır.²⁴⁸

Afganistan’da Federalizm Sistemi

Yukarıdaki bölümlerde federal devlet sisteminin Afganistan’da uygulanabilirliğini ve bu çerçevede devlet ve federalizm kavramlarını ve onun uluslar arası hukuktaki yerini açıklamaya çalıştık. Şimdi sıra federal sistemi Afganistan bağlamında değerlendirmeye gelmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi federal sistem genellikle toplumsal yapısında önemli farklılıklar içeren ülkeler tarafından benimsenmekte ve uygulanmaktadır. Toplumsal yapısı yüksek derecede türdeş olan ülkelerde, federal sisteme yönelik istekler ya hiç ortaya çıkmadı ya da bu yöndeki istekler çok cılız kaldı. Bu nedenle, federal sistemin Afganistan için uygun, elverişli ya da gerekli olmadığını tartışması ülkenin toplumsal yapısının incelenmesiyle mümkün olabilir.

3.4. ÜLKENİN TOPLUMSAL YAPISI

Afganistan’ın geri kalmış, asosyal, açık fikirliliği kabul etmeyen kabileci bir toplum benzetmeleri feodal geleneklerinin ve milli değerlerinin asimile olmasından kaynaklanır. Dini ve mezhebi tabular ve sınırlar, ulusal fikirlerin, aydın toplulukların çevresini daraltır, hapseder. Aşiret hayatının ön planda

²⁴⁷ UYGUN, a.g.e., s. 318-319.

²⁴⁸ UYGUN, a.g.e., s. 319.

olması, ırk ayrımı gibi kabileciliğin özellikleri millette ulusal kimlik kazanımını önler.²⁴⁹

Afganistan'da etnik yapının ayrılığı merkeziyetçilikten ve toplu yaşamın birliğini kabul etmemekten kaynaklanır. Sosyal ve zihinsel özellikleri ve geçmişe olan benzerliklerinin aynı yapıda olması Afganistan yapısına uyum sağlamalıdır. Feodal sistemin davranış biçimi ve etkileşiminin yansıması Afganistan'ın mozaik yapısının yansımasıdır. Feodalizm; hükümdarlığın bir başka yüzü olup federalizmden uzak bir kavramdır. Feodal gelenekler birbirinden ayrılmış ortak merkezi olmayan toplulukların alt gruplarını zorba bir yönetimle etrafında toplar.²⁵⁰

Afganistan toplumunun etnik yapısı ve kabile hayatı sistemlerin değişimine uyum sağlar. İlk aşamada etnik yapısını bugünkü sisteme uyum sürecinin üzerinde durdurması ve ikinci aşamada ise homojen grupların kültürel, biyolojik ve etnik bağlarının özelliklerinden adetler ve medeni töreler oluşturabilmek için kurumsallaşması bu sistemin merkezileşmesinde önemli rol oynayacaktır.²⁵¹

Federalizmin zihinsel alanlarında feodalitenin yapısında olan Afganistan toplumunun ayin ve alışkanlıkları ile etkili bir bağ kurar. Yani federalizmin siyasi-toplumsal değerleri ve hukuki öğretileri feodal sistemin nesnel koşullarında yaşayan toplumun zihinsel tecrübelerinin birleşimiyle, merkezin siyasi ve psikolojik bileşenlerini genişletilmiş bir paradigma içinde evrensellik ve özgürlük vaat edebilir. Afganistan toplumunun sosyal psikolojisi ve kültürel özelliklerine dayanarak devlet olma isteklerine cevap olarak federalizm uygun olabilir. Toplumsal davranışlarında içe eğilim, geçmiş tarihlerden bugüne kadarki hayatlarında kabile sembollerine tapma, tarihi şehirlerin özelliklerine ve koşullarına körü körüne bağlanma gibi alışkanlıklar devlet olma ihtiyacı

²⁴⁹ NEKPEY, a.g.m, (12.8.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article133194>.

²⁵⁰ NEKPEY, Sana, “Şamal ve Cunub-ı Hindukuş Barayı Kuçiha Nest”, (Hindukuşun Kuzey Ve Güneyi Kuçiler İçin Değil), (12.8.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article485>

²⁵¹ NEKPEY, a.g.m, (12.8.2012), <http://kabalpress.org/my/spip.php?article485>

doğurmuştur. Bu toplum açısından bakıldığında federal bir sistem en etkili strateji sayılabilir.²⁵²

3.5. STRATEJİK HAK

Afganistan'daki federal yönetmeliğinin gerçekleştirilmesi, teorik bağlamda geri kalmış bir toplumun tarihi sürecini iyileştirmede en etkili stratejidir. Afganistan'ın siyaseti ve sosyolojik çalışmaları tarihini ve halkını oluşturması açısından federal sisteme önem katar. Ülkenin merkezi hükümetinin son iki yüzyıl içerisindeki siyasi tecrübesini ve mozaik yapısını anlamak bu varsayımları güçlendirir.²⁵³

Merkezi yönetim gözetiminde bilimsel bir gerileme, siyasi şüpheler ve duyarlılığın artması gibi konuların ortaya atılması üzerine Afganistan'ın siyasi sisteminin yeniden tanımlanması yönünde bir strateji en uygun seçimidir teorisi yayılır. Afganistan'ın etnik-siyasi gruplarının yükselişi yeni ve zor bir siyasi seçimin eşiğinde olması bu konular üzerinde durulmasına sebep olmuştur. Birkaç teorik görüşe göre, Afganistan'daki federalizm bilimsel açıdan mercek altına alınabilir.²⁵⁴

3.6. EŞİT GÜÇ DAĞILIMI

Afganistan'ın siyasi tarihinde ulusal kimliğin tamamlanmaması baskıcı iktidarın önemli bir rolü vardır. İktidar, kabileciliği ve genetik özgünlüğü bir gelenek haline getirip cehaleti milli bir kader haline getirmiştir. Olgunlaşmamış siyasi inançlar, mezhebi hurafeler ve fikirler idarecilerin sert davranışlarına zemin oluşturur. Bu da siyasi sistemin yetersizliğine ve milli yıkıma neden olmuştur. Baskıcı bir politika, sosyal hayatın gelişimini ve

²⁵²NABİZADE, Mohammad Ewaz, “Gayri Mutemerkiz Sazi ve Tagir Dar Nezam-ı Riyaseti Afganistan”, (Adem-i Merkeziyetçilik Ve Afganistan Başkanlık Siyasal Sistemine Değişiklik), (12.09.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article103871>

²⁵³ NABİZADE, a.g.m., (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article128169>

²⁵⁴ NABİZADE, a.g.m., (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article128169>

düşünce özgürlüğünü kısırlaştırmıştır. Bu siyasal ve psikolojik pasiflik, hayal kırıklıklarına mahkûm kavimlerin tarihleri boyunca marjinalleşmelerine engel olmuştur. Afgan halkı siyasi sisteme yabancılaşmış nefret duygularıyla bir yandan da iktidarın baskısından korkarak baskıcı bir siyasetin zayıf halkasını oluşturmuştur.²⁵⁵

Korku üzerine kurulmuş hoşnutsuz bir yaşam tarzı baskıcı hükümetin kalıntıları haline gelmiş ve merkezîyetçi bir siyasi sisteme hasret bırakmıştır. Bu nedenle Afganistan'ın etnik gruplarının siyasi istekliliği ve milli düşüncesi federalizme bir fenomen oluşturamaz ancak siyasi hakimiyete göre toplumun beklentilerini yerine getirebilir.²⁵⁶

Federal sistem; Afgan halkı üzerindeki maddi başarısını ancak iktidarın baskısını kırarak ve federe eyaletler içerisinde değişik coğrafyalara dağıtarak adil bir kültürel ve sosyal çevrelere eklemek ile uygun bir seçenek haline gelecektir.²⁵⁷

Siyasi yolsuzluk, vatandaşlara uygulanan ayrımcılık ve dışlama, asosyal hayat gibi zulümlerin önüne siyasi otoritenin dağılımı ile geçilebilir ki bu durum yeni yeteneklerin ve zihinsel doğuşların ortaya çıkmasına fırsat verecektir. Bu sayede toplumun düşünce yapısı ve iradesi kitlelerin zihinsel gelişimine fırsat oluşturup büyümelerini sağlayacaktır. Böylece siyasi kitleler ve grupların ekonomik gelişimi, kültürel ilerleme, bilimsel ve teknolojik zenginlik, sanatsal fikirlerin artması, sosyal birlik ve beraberlik, ulusal kimlik ilkelerini zenginleştirip devamlılığı getirecek unsur haline gelir.²⁵⁸

3.7. MUHALEFETLER VE ENDİŞELER

Tahminen Afganistan'da federal demokratik sisteme muhalefet olanların ortaya çıkma sebebi iki farklı durumdan oluşuyor. Birincisi; Afganistan'da

²⁵⁵FARYABİ, Akbar Himmet, “ **Tafsiri Gayri Mutemerkez Sazi**”, (Ademi Merkeziyetin Açıklaması), (03.09. 2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article96486>

²⁵⁶FARYABİ, a.g.m., (03.09. 2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article96486>

²⁵⁷HATİBİ, Ahmad İrshad, “**Federlazim Dar Afganistan**”, (Afganistan'da Federalizm), (03.09.2012), <http://www.koofi.net/index.php?id=3801>

²⁵⁸HATİBİ, a.g.e., (03.09.2012), <http://www.koofi.net/index.php?id=3801>

federalizm fikrine önyargıyla bakan kesim vatan haini olarak görülüyor. Bu ideolojik ve etnik kökeni ağır basan ve daha çok milliyetçiliğe dayanan bir yaklaşımdır. İkincisi ise; Afganistan içi gerçek endişeleri olan ve federal bir demokrasiye karşı duran politikacılar ve Afgan aydınlar bulunmaktadır.²⁵⁹ Tabi ki bu kaygılar göz ardı edilemez. Böyle bir değişimin başarılı olması tüm siyasi ve etnik grupların fikirlerini göz önünde bulundurularak gerçekleşebilir. Aksi halde başarı düşünülemez. Afgan halkının siyasi adamlarının içinden federal demokrasi fikrine karşı çıkanların çoğu ya federalizmin içeriğini bilmiyorlar ya da bilinçli bir şekilde bu düşüncüyü çarpıtıyorlar. Aşağıdaki Afganistan planı, federal demokrasi karşıtlarının argümanlarındaki sorunları özetlemek için bir belge niteliğindedir. Ayrıca bu bölümde federalizm ile ilgili tüm sorular olabildiğince açıklanmaya ve uygulaması konusunda fikir ortaya koymaktadır.²⁶⁰

3.7.1. Dünya Deneyimi

Federalizmin dünya tarihindeki kimi başarısızlıklarını gösterip nedenini bilmeden Afganistan için federal sistemin uygun olmadığını söyleyenler oluyor. Otoriter ve monarşi gibi sistemlerdeki federal bölünmeler arasına belirli bir çizgi çizilmesi gerekir. Ülkenin ırk, dil, kültür veya coğrafyasına göre bölünmesi ile federal demokrasi oluşturulamaz. Siyasi otoritenin seçimle özgür ve demokratik bir şekilde gerçekleşmesi gerekir. Federalizmin devamlılığını ve etkinliğini ancak demokrasi sağlayabilir. Bundan dolayı otokratik rejimlerin ve etnik grupların milliyetçilik duygularını durdurmak için yapılan başarısız çabalar federal altyapı aldatmacasıdır ve federal demokrasi ile karıştırılamaz.²⁶¹

²⁵⁹ MUSAVİ, Said Muhammad Rıza, “Federalizm Dar Afganistan Az Teori Ta Amel”, (Afganistan'da Federalizm Teorinden Pratiğine Kadar), (03.10.212), <http://www.avapress.com/vdccxpqs.2bqse81aa2.html>

²⁶⁰ MUSAVİ, a.g.m., (03.10.212), <http://www.avapress.com/vdccxpqs.2bqse81aa2.html>

²⁶¹ MUSAVİ, a.g.m., (03.10.212), <http://www.avapress.com/vdccxpqs.2bqse81aa2.html>

Yugoslavya'daki komünizmin yenilgisini ve Rusya'nın parçalanmasını örnek göstererek federalizmin en sonunda parçalanacak bir sistem olduğunu ikna etmek isteyenler oluyor. Hâlbuki gerçek olan farklıdır. Yugoslavya'nın ve Çekoslovakya'nın parçalanma nedeni federalizm değildir, otokratik ve ırkçı bir politikanın etkisi olmasından dolayıdır. İktidar partinin diktatörlüğü, ekonomik ve etnik hâkimiyetler bu ülkelerin temel özellikleridir. Bu özellikler sorun yaşadığında hâkim olan siyasi sistem sarsılır. Sarsılan idareyi fırsat bilen siyasi kişiler ırkçılığı öne sürerek ülkenin bölünmesine sebep olurlar.²⁶²

Gerçekte santralim adı altında otoritenin merkezileştirmesi görünümünde olan bu ülkeler ile federalizm arasında siyasi özerk yapıların dışında başka bir benzerlik yoktu. Ancak Rusya Birleşik Devletleri'nin sömürgesi altında bulunan devletlerinin oluşturduğu birliği Rusya idare ediyordu. Bundan dolayı Rusya Birleşik Devletlerinin parçalanmasının asıl nedeni federal bir yapının parçalanması değil bir sömürgecinin parçalanmasıdır. Bu olay da federalizm başarısızlığı olarak düşünülmemelidir. Aksine tüm yetkilerin merkezi devlet üzerinde birleştirilmesi çoklu ırkları barındıran ülkelerde problemlere neden olacağı görülüyor. Bazıları milletler arası ırk farklılıklarının merkezileştiğinde milli birliğe tehdit olacağı gibi dar bir düşünceye sahip oluyor. Bir yandan da Nijerya örneğinde görüldüğü gibi farklı ırların ve devletlerin bir arada yaşayıp huzurun sağlanmasında işe yarayan tek yönetim sistemidir. Nijerlilerin merkezileştirme çabaları federalizme bir alternatif oluşturmadığı için Nijerya'da ülkenin birliğini sağlayabilen tek yönetim federalizm olarak devam ediyor.²⁶³

Nijerya, Afrika Kıtasının en çok nüfusa sahip olan ülkesidir ve bu kıtanın dörtte biri zencilerden oluşuyor. Bu ülkenin tarihi krallıklar, imparatorluklar ve

²⁶²İLHAM, Nacibullah, “Federalizm Rahe Adalet Dar Bayn Akvame Afganistan”, (**Federalizm; Afganistan Etniği Arasındaki Adalet Yolu**), (05.10.212), <http://youngdemocrats.blogfa.com/1390/03/1>

²⁶³BALHÎ, Said Husain Alimi, “Davleti Fedrali”, (**Federal Devlet**), (05.10.2012), http://www.alemibalkhi.com/article/article_view.php?ID=2

bağımsız bölgelerden oluşur. Bu nedenle Nijerya Birliği, İngiltere sömürmesine bağımsızlığını ilan ettikten sonra gerçekleşmiştir.²⁶⁴

Federal sistem, Nijerya'nın çeşitli ırklarının birlik ve beraberlik içinde yaşamasına olanak sağlamıştır. Federalizm düzeninin olmaması Nijerya'nın birliğinin de olmaması demektir. Nijerya'nın demokrasi yolundaki adımları federalizmin geleceğindeki tereddütleri de beraberinde kaldırmış bulunuyor.²⁶⁵

Nüfusunun bir milyardan fazla olan ülke, dünya federalinin en büyük demokrasi örneğini teşkil ediyor. Hindistan'ın din, dil, ırk ve kültür çeşitliliği çok renkli coğrafi bir tasvir oluşturuyor. Ama bu tasvir karışıklık anlamına gelmiyor. Hindistan karışıklıklar ve etnik buhranlarla karşılaşmamakla birlikte dünyanın en büyük ekonomik ve politik güçlerinden biri olarak kendini göstermektedir. 1947 yılında İngiltere sömürgesinden bağımsızlığını alan Hindistan federal bir düzen kurma kararını aldı. Hindistan'ın federal demokrasi anlayışındaki çeşitliliğin birliği bu konuda en açık örnektir. Ülkenin birliğini sağlamak ancak bu düzenle gerçekleşebilirdi. Federalizm Hindistan'da hem merkezi hükümetin iktidarını azaltmadı hem de kültürel ve bölgesel kavimlerin gereğinden fazla cezalandırılmasını engellemiştir.²⁶⁶

Afganistan'ın en yakın komşusu olan Pakistan da kendi geleceği için federal demokrasiyi uygun buluyor. Daha önce başkaldıran rejimler uzun zamandır Pakistan'ın federalizm yolunda gitmesine karşı çıkmasına rağmen şuan silahlı kuvvetlerin ulaştığı sonuç ülkenin birliğini sağlayabilecek ve siyasi karmaşalara son verecek olan düzen federal demokrasi olacaktır.²⁶⁷

1999 yılının ekim ayında Parviz Müşerref liderliğinde olan silahlı kuvvetler Pakistan iktidarını darbe yaparak ele geçirdi. Daha sonra federasyonun güçlenmesi, eyaletler arası çekişmeleri sona erdirme, milli birliğin iradesi, hâkimiyetin halka verilmesi ve federal demokrasiyi ayakta tutma gibi hedeflerini ilan etti. 2000 yılının mart ayında askeri rejimin meşruiyeti Pakistan mahkemesinde sıkıntıya düştüğü zaman siyasi krizin sona ermesi amacıyla

²⁶⁴ BALHİ, a.g.m., (05.10.2012), http://www.alemibalkhi.com/article/article_view.php?ID=2

²⁶⁵ BALHİ, a.g.m., (05.10.2012), http://www.alemibalkhi.com/article/article_view.php?ID=2

²⁶⁶ BALHİ, a.g.m., (05.10.2012), http://www.alemibalkhi.com/article/article_view.php?ID=2

²⁶⁷ BALHİ, a.g.m., (05.10.2012), http://www.alemibalkhi.com/article/article_view.php?ID=2

askeri hareketin gerekliliği teyit edildi. General Müşerref'in yukarıda sayılan hedeflerini gerçekleştirmesi için yargı yetkilerinin bağımsızlığına, federal ve parlamento hükümetine zarar vermeden 1973 anayasasını değiştirebileceğine hükmetti.²⁶⁸

Pakistan'ın 1947de ilk kuruluşundan bu yana federasyon olduğu bilinirdi ancak esas olarak merkezi bir siyasi güçle idare edilmiştir. Siyasi liderlerinin şiddete meyilli olması ve kısa süren rejimlerin iktidarlığı merkezi devlet için sarsıcı krizlere sebep olmuştur ve Pakistan büyük kayıplar vermiştir. Etnik ve bölgesel özerkliğe özen göstermeyen Pakistan tecziye olmasına ve doğu bölgesinin (Bangladeş) ülkeden ayrılmasına neden olmuştur. Federalizm, Pakistan'da politik sistem olarak değişmiştir. Pencap eyaleti ülkenin %65 lik bir nüfusuna sahip ancak Peştunlar Pakistan cemiyetinin %12,5 nüfusuna sahiptir. Buna rağmen Pencaplarla Peştunlar aynı özerkliğe sahip olmuştur. Dünya tarihinde federal başarısızlığın örneğine rastlanmamıştır. Hatta federal demokrasi tecrübelerini tüm dünyaya yayılan siyasi bir yönetim olarak kök salacak gibi görünüyor.²⁶⁹

İngiltere federal demokrasi yönetimine katılma aşamasındadır ve İspanya, Güney Afrika ülkeleri de bu yönde ilerlemektedir. Merkezileşen siyasete örnek gösterilen Fransa ve İtalya gibi ülkeler yerel özerklikleri ve demokratik yönetimleriyle federasyona benzer özellikte bir yönetim uygulamaktadırlar.²⁷⁰

3.7.2. Etnik Gerçeklik

Bazı Afgan uzmanlara göre, Afganistan'daki etnik sorunların varlığını reddederek federalizm düşüncesinin etnik grupları karşı karşıya getirebileceğini ortaya atıyorlar. Bu görüş ne tarihi gerçeklerle ne de ülke içinde yaşanan durumlarla örtüşmemektedir.²⁷¹

²⁶⁸ BALHİ, a.g.m., (05.10.2012), http://www.alemibalkhi.com/article/article_view.php?ID=2

²⁶⁹ BALHİ, a.g.m., (05.10.2012), http://www.alemibalkhi.com/article/article_view.php?ID=2

²⁷⁰ BALHİ, a.g.m., (05.10.2012), http://www.alemibalkhi.com/article/article_view.php?ID=2

²⁷¹ DARVAZİYAN, Cevat, “ Şarhe Federalizm Dar Afganistan”, (Afganistan'da Fderalizm Açıklaması), (05.10.2012), <http://darwaz.persianblog.ir/post/248>

Afganistan çeşitli dilleri, etnik grupları, kültürleri ve farklı mezhepleri bir arada barındıran bir ülkedir. Neredeyse 20 nin üstünde çeşit çeşit kültürler Afganistan'da beraber yaşamaktadır. Bu grupların Afganistan'daki konumu ve siyasi otorite ile olan ilişkileri Afgan toplumunun en önemli sorunlarından biri olmuştur.²⁷²

Diğer bir yandan Afganistan yönetimi ve politikası etnik kökenlidir. Afganistan'da yaşanan savaştan önce, politik güç Peştun kral ve liderlerinin elinde olmuş saltanat gibi etnik sürekliliğini devam ettirmiştir.²⁷³

Savaş öncesi Afganistan 'da temel mesele bütün etnik halk topluluğun milletvekilleri ve liderlerinin devlet yönetiminde orantısız katılımını sağlayamayan siyasi sistemin eksikliğiydi. Bu nedenle Afgan asıllı siyasi gruplar ilk kuruldukları anda etnik olarak kabul edilirler. Partiler ve siyasi örgütler farklı siyasi görüşler (sağ-sol) tarafından ayrı bir kimlik halini almıştır. Bu grupların varlığı ve siyasi etkileri son 40 yıl içindeki Afganistan politikasında görünmüştür.²⁷⁴

Bu etnik tartışmalar savaş sırasında yayılarak siyasi güçlerin de Peştun, Tacik, Hazara ve Özbek gibi açık bir şekilde bölünmelerine sebep oldu. Halk ayrıca Şii ve Sünni olarak da mezhebi bir çizgiyle ayrılmış oldu. Halen Afganistan halkının bütününe çıkar sağlayabilecek siyasi bir otoritenin yokluğu nedeniyle bu siyasi ve mezhebi gruplar ülkeyi kendi aralarında bölmüş durumdadırlar.²⁷⁵

Afganistan'ın bütün siyasi belgelerinde, etnik grupların ülkenin siyasi geleceğinde rol oynayacağı görülüyor ki buradan Afganistan 'da yaşanan sorunların çözümü etnik problemlerle bir bağı olduğudur. Afganistan 'da etnik gruplar din, dil, ırk ve kültürel gibi özellikleri yönünden birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Herkesin kendine özgü gelenekleri vardır. Bireylerin hangi etnik gruba mensup oldukları görünüşlerinden hatta giyim tarzlarından belli

²⁷² DARVAZİYAN, a.g.m., (05.10.2012), <http://darwaz.persianblog.ir/post/248>

²⁷³ DARVAZİYAN, a.g.m., (05.10.2012), <http://darwaz.persianblog.ir/post/248>

²⁷⁴ DARVAZİYAN, a.g.m., (05.10.2012), <http://darwaz.persianblog.ir/post/248>

²⁷⁵ DARVAZİYAN, a.g.m., (05.10.2012), <http://darwaz.persianblog.ir/post/248>

olabiliyor. Farklı gruplara ait olan aileler arasında evlilik çok nadir olan ve sıra dışı kabul edilen bir olaydır.²⁷⁶

Ayrıca ülkenin bazı bölgelerindeki yoğunluğa sahip olan büyük etnik gruplar bulunur. Peştun toplumu, ülkenin doğu ve güney bölgelerini kapsamakta; Tacik toplumu, saha çok kuzey doğu tarafları; Türkler (Özbek, Türkmen vs) kuzey ve Hazaralar ise Afganistan'ın merkezi bölgelerinde yaşıyorlar. Ülkenin batı kesimlerinde büyük yoğunluğa sahip etnik gruplar yoktur. Peştun, Tacik, Aymak, Beluç vs küçük alanlarda yan yana yaşıyorlar. Ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan büyük etnik gruplar yaşadıkları coğrafi bölgelerle özel bağlar kurmuşlardır. Bu nedenle silahlı kuvvetleri de kendi bölgelerinde merkezi üsler kurmuşlardır.²⁷⁷

Afganistan 'ın kültürel ve bölgesel mozaği çok eskilerden bilinen bir olaydır. Bu çoğulcu anlayış ülkenin kimliğini oluşturan etnik ve coğrafi bölgeleri bütün haline getiren bir oluşumdur. Tarihi ve siyasi eğilimler özellikle geçen son 25 yılda bu çeşitliliği bütün boyutlarıyla yansıtmaktadır. Halk ve Peçem arasında daha çok etnik eğilimler ve siyasi düşünce ihtilafları birbirinden ayırıyordu. Peşavur ve İran'da yedili sekizli grupların sınırlandırılması ile mezhebi ve bölgesel farklılıklar görülmeye başladı. Bu gerçekler grup içi ilişkilerde de önemli bir rol oynar. Dr. Nacibullah hükümetinin yıkılmasından sonra Kabil'de başlayan savaşlar aslında etnik grupların arasında yaşanan bir savaştı ve bu savaşın izi halen devam etmektedir.²⁷⁸

Peştun, Tacik, Hazara ve Özbek toplulukları kendi aralarında savaşmaktaydılar. Taliban da bir Peştun kimliğiyle kendini tanıtır varlıklarını sürdürmeye devam ediyorlar. Şimdiki mevcut gruplar da etnik sınırlarıyla birbirinden ayrılıyorlar. Dolayısıyla ülkenin gelecekteki oluşacak siyasi sistemde etnik özellikler göz ardı edilemez.²⁷⁹

²⁷⁶ DARVAZİYAN, a.g.m., (05.10.2012), <http://darwaz.persianblog.ir/post/248>

²⁷⁷ DARVAZİYAN, a.g.m., (05.10.2012), <http://darwaz.persianblog.ir/post/248>

²⁷⁸ ALA, Nuri, "Federalizm Modern Sistemi Zıddı Kavm Garayı", (Modern Federalim Etnik Ayrımcılığa Karşı Bir Sistem), Kangara Dergisi, ikinci Yay, 1998, s.6.

²⁷⁹ ALA, a.g.e., s.7.

Birçok kişi bu savaşların ve gruplaşmaların halkla bir ilgisinin bulunmadığını iddia ediyor. Bundan dolayı reform gereksinimi olmadığı görülüyor. bu görüşlere göre halkın etnik bağılıklarından istifade etmeye çalışan diktatör liderlerin kaldırılması sorunları çözmeye yetecek ve bütün ilişkiler savaş öncesindeki haline dönecektir.²⁸⁰

Bu bakış açıları olayları basitleştirmektedir. Afganistan topraklarında yaşanan bu etnik sorunlar liderlerinin pozisyonuyla ilgili bir sonuç değil, tarih, toplum, dil, kültür, mezhep ve coğrafi olguların gerçekliğinden doğmaktadır. Savaştan barışa ve şiddetten siyasete geçişin demokratik çözüm yolu şüphesiz etnik bir çalışmayla gerçekleşir.²⁸¹

Ancak bu sorunların kökten çözümü uygun bir siyasi düzenin kurulmasıyla gerçekleşebilir. Tarihteki olaylardan gördüğümüz kadarıyla etnikleri uyarıp yönlendirebileceği bir siyasi otorite yoktu. Etnik grupları ve liderlerini bazı yerel özerkliklerden yararlanmalarına izin veren zayıf bir merkezîyet bulunmaktaydı. Savaşlardan önce Afganistan hükümeti kendi hâkimiyetini genişletmek için hiçbir çaba sarf etmedi. Ülkenin bütün bölge ve şehirlerinde devletin varlığı ya da yokluğu önemsenmezdi ve özellikle de kırsal alanlardaki kabilelerin yaşamlarında devletin hiçbir gözetim ve denetimi yoktu.²⁸²

Afganistan'daki etnik dengeyi oluşturan yerel özerklikti. Etnik azınlıklar, doğrudan baskı altında kalmaksızın hem günlük işlerinin sürdürülmesi için özgürlüğe sahiptiler hem de kendi dillerini, kültürlerini ve mezheplerini koruyabildiler. Farklı şekil ve isimlerden oluşan meclisler geleneği, Afganistan 'da yaşayan bütün kabilelerin ortak geleneklerinden biri sayılır. Bu meclis Afganistan 'da yerel özerkliğin en bariz belirtilerinden biridir. Siyasi gücün tekeli ve bağımsız kimlikler arasındaki çelişki etniklerin ortak meseleler üzerinde karar alamamasına neden oldu.²⁸³

Etkin grupların gelenek sistemine bağlılığı ile genelin huzur içinde ve birbirleriyle tek çatı altında yaşamalarına ortam sağladı. Ancak siyasi liderler,

²⁸⁰ ALA, a.g.e., s.7.

²⁸¹ ALA, a.g.e., s.7.

²⁸² ALA, a.g.e., s.7-8.

²⁸³ ALA, a.g.e., s.9.

ülkede kalıcı ve gerçek milli birliğin oluşması için herhangi bir çaba göstermediler. Sonuç olarak toplum, tarihi ve büyük bir zorlukla karşı karşıya kaldığında etnik gruplar kendilerin uygun olan yolu seçip ayrıldılar. Komşu ülkeler de kendi siyasetlerini güçlendirmek için bu durumdan istifade ettiler. Sonuç olarak Sovyet Birliği ve onun desteklediği rejimle savaş başlatıldı.²⁸⁴

3.7.3. Uzun Vadeli Olamama Riski

Afganistan 'da federal demokrasi karşıtlarının yaşama riski üzerine yorumlarının oldukça abartılı olduğu deneyimlere bakılarak anlaşılabilir. Bu karşıt görüşlü bireyler veya gruplar federalizmin çarpıtılmış resmini çekme çabasında dırlar. Oysa onların sunabileceği sistem ayrı birimler haline getirilmiş ve ülkeyi bölünme yoluna sürükleyebilecek bir sistemdir ki Afganistan 'ın böyle bir deneyimi vardır. Bu tür iddiaların ne dünya tarihinde ne de ülke içindeki gerçek olaylarla bir ilgisi bulunmamaktadır. Tecrübeler dayanarak federal demokrasi çok uluslu olup da birliği sağlayabilen ve çeşitli bölgeleri ajanlarla iletişim kurarak diğer ülkelerin sorunlarından uzak tutan bir sisteme sahip olduğu söylenebilir. ABD, federal demokrasinin kökenlerini ülkelerin bağımsızlığını sağlayarak tek bir ülkeye bağladı.²⁸⁵

Örnekler: Hindistan, İsviçre ve Nijerya federal siyasi sistem ile bu ülkelerin bütünlüğünü sağlar. Pakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra federal yapıya sadık kalmışsa da 1971 yılında ikiye bölünmüştür. 1903'te merkezietini Etopya ve Ertarya şeklinde ikiye bölen Afrika ülkeleri

²⁸⁴ Afganistan 'da hiçbir etnik grup %50 den fazla bir çoğunluğu teşkil etmez. Dolayısıyla Afganistan etnik azınlıklar ülkesidir. Ülkenin imarı ve şehir düzeni için mevcut koşullar ile ülke modernizasyonu için güçlü bir devlet sistemine ihtiyaç vardır. Etkin bir yönetim ve siyasi kararlılık ile ülke merkezietçi yönetimden vazgeçip krizden çıkması mümkün olacaktır. Eğer gelecekte kurulacak siyasi sistemde ülkenin tarihsel deneyimleri ve gelenekleri göz ardı edilirse bu büyük bir hata olacaktır. Afganistan devlet sisteminin yapısını demokrasi ve tarihsel geleneklerini koordine edebilmek için sağlam bir nizamı ihtiyaç var. Sistemin etkinliği için her etnik grubun sosyal haklarının korunması ve özgürlüklerin eşit olması gerekmektedir. Çeşitli toplulukların güvenlik içinde yaşaması ve toplum dengesini sağlayabilecek tek sistem federal demokrasidir ki kültürel çeşitlilik için idealdir. Federal demokrasi gurbetçilerin tarihsel deneyimlerini ve modernleşmenin geleneklerini koruyarak yaşatabilecek siyasi bir sistem olabilir. Merkezi yönetim ve yerel özerk birimler arasındaki güç dengesinin güvenliği ülkedeki her etnik grup için yoktur.

²⁸⁵ KABUL, Mohammad, “ **Dar Barey-i Federalizm**”, (**Federalizm Hakkında**), Kabul, 2003, s. 55.

birlikteliklerini devam ettirebilmek için federalizmi seçtiler. Doğu Timor ile Endonezya arasındaki sorunlar veya Keşmir'de yaşanan ayrılıkçı hareketler merkezileşme ya da federalizmin bir sonucu değildir. SSCB ve Doğu Avrupanın bölünmesine ve ülkelerin çöküşlerine sebep olan ise merkezizetçi despot sistemdir.²⁸⁶

İran, Irak ve Türkiye merkezi düzene sahip ülkeler olup özerklik isteyen kürt sorunları bu üç ülkenin ortak problemidir. Ama Afganistan'da olduğu gibi birliktelik ve bütünlük bağımsızlığını kazandıklarından beri hiç bozulmamıştır. Bütün bu ayrılma talepleri gibi sorunlar komşu ülkeler tarafından ortaya atılmamış ve bütünlük korunabilmiştir. Afganistan yaşamı savaş yıllarında en kötü dönemi geçiriyordu ki tekrar yaşanması hiç kimse tarafından istenemez. O yıllarda hiçbir iç veya dış kuvvetler Afganistan'ın bölünmesi için bir düşünce ortaya atmamıştı. Afganistan öyle çeşitli bir ülkedir ki her bölgesinde ve şehirlerinde diğer ülkelerle mezhebi veya kültürel ortaklığı bulunur. Afganistan'ın böyle bir etnik yapıya sahip olması komşu ülkelerin iç işlerine karışmasına müsaade ediyor ve bu ülkeyi büyük ölçüde etkiliyor. Oysa Afganistan'ın bölünmesinin hiçbir komşu ülkeye herhangi bir faydası görünmemektedir. Komşu ülkelerin bu siyaseti sürdürmelerini gerektirecek herhangi bir belge de bulunmamıştır. Ülkelerin bölünüp daha güçlü ülkeler tarafından işgal edilmesi dönemi ise geçmişte kaldı.²⁸⁷

Bütün bu yaşananlar gösteriyor ki federal demokrasi kavimleri ve ülkeleri birbirinden ayıracak bir politika uygulamaz. Bölgelerin ve kavimlerin birleştirilmesi için şiddet kullanmaya veya harici desteklere ihtiyaç yoktur.²⁸⁸

3.7.4. Geri Kalmış Toplum

Bazı bilim adamlarının görüşlerine göre; Afganistan'daki sosyal ve ekonomik geri kalmışlığın ve yokluğun çözümü, ülkenin hoşgörülü ve uzlaşmacı kültürünün de yardımıyla güçlü bir merkezi idarenin oluşturulması

²⁸⁶ KABUL, a.g.e., s.55-56.

²⁸⁷ KABUL, a.g.e., s.56.

²⁸⁸ KABUL, a.g.e., s.57.

ile son bulacaktır. Onlara göre federal demokrasi için olması gereken maddi güç Afganistan'da yoktur. Toplum bu durumu kabul edebilecek düzeyde değildir. Bu iddia gerçeğin büyük bir yansıması olmasına rağmen meselenin bazı boyutlar göz önüne konulmamıştır.²⁸⁹

Afganların geri kalmış bir toplum olması gerçeği federal demokrasi için çok güçlü bir engeldir. Ancak bu güçlükler Afganistan'ın düzenli bir yaşama olan ihtiyacı gerçeğinin önüne geçemez. Bu delillere karşı ilk aşamada federal demokrasinin sadece gelişmiş ülkelerin siyasi düzeni olmadığını kabul etmek gerekir. Federalizm, çok eskiye dayanan bir tarihe sahiptir ki yaklaşık iki yüzyıldan fazla ömrü vardır. Bu düzenin hiçbir eski örneğinde, ABD ve İsviçre dışında, dünyanın gelişmiş toplumlarında rastlanmamıştır.²⁹⁰

Bu ülkelerin iki yüzyıllık tarihinde toplumsal gelişmeler ve kültürel yönden yaşananlar ile Afganistan'ın geri kalmışlığı kıyas edilemez iddialarında bulunanlar olabilir. Ama bu kıyaslamada yaşanan çağların ve ulusların etkilerinin milletler üzerinde kültürel ve ekonomik yansımaları unutulmamalıdır. Bu etkiler ki iç meseleler açısından azımsanacak gibi değildir. Afganların ülkelerini yenilemek ve yapılandırmak için gelişmiş ülkelerin demokrasisine yetişmesine ihtiyacı yoktur ki maddi ve kültürel gelişimin sağlanması için yüzyıllarca beklemesine gerek yoktur. Onların yapması gereken şey kendi bölgelerindeki durumları ve koşullar uluslararası tecrübelerden ve kurallardan yararlanarak kendi siyasi düzenlerini kurmaktır.²⁹¹

Kuşkusuz bu hedefe ulaşabilmek için geniş çaplı bir siyasete ve aydınlığa ihtiyaç vardır ki federal demokrasiye dayanacak olan Afgan kamuoyu, etnik ve siyasi farklılıklardan uzak eşit uygulanacak bir seçim ile harekete geçecektir. Eğer olanakları ve sorunların uluslararası boyutu liberal bir çözüm getirecekse bu sistemin Afganistan 'da başarı elde etmemesi için hiçbir

²⁸⁹ PEDRAM, Latif, “**Tanha Rahi Halli Afganistan Federalizm Ast**”, (Afganistan için Tek Çözüm Federalizm), (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

²⁹⁰ PEDRAM, a.g.m., (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

²⁹¹ PEDRAM, a.g.m., (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

neden bulunamaz. Ekonomik ve toplumsal gelişme halinde olan ülkelerin tecrübelerinde de federal demokrasinin engellenmesi için bir neden görülemez. Federalizm; Hindistan, Brezilya ve Malezya gibi ülkelerin toplumsal ve ekonomik yönden çok gerilerde kaldıkları ayrıca birçok sorunlarla iç içe oldukları zamanlarda uygulanmaya başlanmıştı. Ama federalizm bu ülkelere sağladığı imkânlar sayesinde sadece birlikteliklerini ve bölgelerini korumakla kalmadılar, ekonomik ve toplumsal açılardan da göze çarpan başarılar elde ettiler.²⁹²

Afrika'nın geri kalmış ve fakir bir ülkesi olan ütopya geleceğini federalizmde görmektedir. Başka bir Afrika ülkesi olan Yogan'da'nın tecrübesine göre federalizmi kaldırıp merkezi siyasete geçmiş olmak onların toplumsal ve kültürel gelişimine hiç yardımcı olmamıştır. Yogan'da ileri gelenleri 1967 yılında federalizmi Kolonizasyon devrinden kalma bir miras ile elde etmişlerdi. Şuanda ise federalizmi tekrar getirebilme çabaları bu ülkede devam etmektedir. Pakistan 'da yaşanan federal demokrasi tecrübeleri Afganlar için öğretici bir örnek olmuştur. Bu komşu ülke ile her yönüyle tarihi, toplumsal, kültürel ve dinsel olarak birçok ortak özellik bulunmaktadır. Bu nedenle Pakistan, Afganistan'da federalizm karşıtlarına en iyi cevaptır.²⁹³

Federal demokrasi siyasi düzeni sağlayan bir devlet yapısıdır. Bu yapının oluşturduğu koşullar ülkelerin birlikteliğini koruyup toplumsal ve ekonomik açıdan gelişmelere yön verir. Federalizm sadece gelişmiş ülkelere has bir yapı değil aksine geri kalmışlığın önüne geçebilecek ve hızla gelişme sağlayabilecek bir kanaldır.²⁹⁴

Afganistan'da federal demokrasi hedefi siyasal bir gerekçedir ki hem tarihi açıdan hem de bugünkü koşullar öne sürüldüğünde birlikteliği koruyacak, ekonomik ve toplumsal gelişmelere ortam sağlayacaktır. Bazılarının federalizm yönetiminin Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde ekonomik

²⁹² PEDRAM, a.g.m., (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

²⁹³ PEDRAM, a.g.m., (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

²⁹⁴ PEDRAM, a.g.m., (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

dengelesizliklere sebep olacağından yana korkuları vardır. Bu endişelerin yersiz ve gerçekler içinde hiçbir dayanağı olmadığı açıktır.²⁹⁵

Federalizm ülkenin ekonomik açıdan özerk ya da yarı özerk bölgelere bölünmesi anlamına gelmez. Federal demokrasi bütününde güçlü bir ekonomik merkeze dayanan yönetime sahiptir. Eyalet gelir vergisinin büyük kısmı, yerel veya milli olsun olmasın her seviyeye hitap eden merkezi hazineye haczolur. Bu maddi güç milli planlar, programlar, merkezi harçların ödenmesi ve eyalet sorunlarının giderilmesi için ülkenin bütün bölgelerinde ihtiyaç dâhilinde kullanılır.²⁹⁶

Federal yapının düzeni her eyaletin ekonomisini milli olarak varsayar. Eyaletler kendi iktisadi ve mali işlerini düzenlemeye ve genişletme hakkına sahiptirler. Siyaset ve milli iktisadi gibi kavramlar ise devletin yetkisi içindedir. Bu eyaletlerin oluşumları ülkeden ülkeye değişebilir. Bu duruma bakılırsa federal bir devletin vergi ve diğer gelirleri ki bunlar eyaletlerden elde ediliyor, üç bölüme ayrılır: eyaletlerin bütçesi, merkezi devlet harçları, eşit ödenekler şeklindedir. Eşit ödenekler yaklaşık olarak her federal yapıda bulunur ve bunun amacı eyaletler ve bölgeler arasında dengeyi sağlamaktır. Örneğin; 1950 yılında Kanada'da başlayan ön ödemeler 1982 yılında ülke anayasasında resmileştirildi. Bu ödemelerin amacı geliri az olan eyaletlere genel vergilerle yatırım yapmaktır. Federal yapıda ülke içindeki bütün bölgelerin her biri doğal ve insan kaynaklarına, özel tesislere ve kendine has özelliklere sahip oluyor. Her bölgenin kendi doğal tesisleri üzerinde gelişmelerini ve insan kaynaklarından maksimum kazanç elde edilebilmesini sağlıyor. Merkezden alınan ödeneklere ilave olarak vergi sertifikası ve diğer yerel gelirler elde edilebilmesi amacıyla eyaletlere bu tür imkânlar veriliyor. Prosedürlere göre eyaletler kendi bütçelerini düzenlemekte özgürler. Ödenek merkezi, eyaletlerin ihtiyaçlarını karşılamak için ve yerel ihtiyaçların kullanımını dengeleyici bir düzen kurar. Ancak devlet geliri az olan eyaletlerle

²⁹⁵ PEDRAM, a.g.m., (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

²⁹⁶ PEDRAM, a.g.m., (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

geliri yüksek olan eyaletlerin dengesini kurmak mecburiyetinde olup yerel gelirin bir kısmını geliri az olana ödenek olarak ayırmak zorundadır.²⁹⁷

3.8. BÖLGESEL VE TOPLUMSAL DENGE

Siyasi rejim değişikliği planlarında birçok kere tartışıldığı gibi etnik ve bölgesel kriterler Afganistan'ın gelecekte federal bölünme esaslarından olacağı gibi gözüküyor. Bu kriterlerin tek taraflı uygulanması, askeri kuvvetlerin toplumsal-siyasal semboller göz önünde bulundurulmadan baskı uygulaması durumunda büyük bir hata yapılmış olacaktır. Ülkenin her yerini bölgesel ve etnik hale getirmek, Afganistan siyaseti amaçlarından biri olmaktan çıkar ve etnik-bölgesel hesaplardan çıkılamama durumunda siyasi-toplumsal birlikteliğin oldukça uzağında kalacaktır.²⁹⁸

Dolayısıyla Afganistan planlarında gelecek gücünü oluşturabilmesi için bir taraftan etnik-bölgesel ilişkilerini korumak ve de diğer taraftan da sosyal-siyasal dengesini sağlaması gerekecektir. Afganistan'da yapılacak olan sosyal-siyasal gruplandırmalar Afgan topluluğuna bölgesel ve etnik farklılıklara rağmen birlik ve beraberliklerini korumaları için yardımcı olacaktır. Afganistan'da bölgesel ve toplumsal denge; otorite kavgalar ve etnik çatışmalar gibi olayları siyasi rekabete dönüştürmesi yönünden hayati bir önem taşımaktadır.²⁹⁹

Siyasi ve toplumsal içerikli bazı gruplar özel bir bölgeye veya etniğe bağlı olmaksızın halkın kültürel ilişkilerini içine alacak kapsamdadırlar. Bu nedenle anayasal düzeyde kurumların açılması konusunda garanti verilmelidir ve bu gruplara devlet içerisinde yer verilmelidir ki bunlar da toplumun birlikteliğini ve dengesini sağlamak amacıyla aktif bir biçimde çalışabilsinler.³⁰⁰

²⁹⁷ PEDRAM, a.g.m., (12.01.21013), <http://www.jawedan.com/index.php/1389-03-26-19-12-7/1292-1389-01-10-20-49-01>

²⁹⁸ NABİZADE, Mohammad Evez, “**Tagiri Mutemarkez Sazi ve Tagir Dar Nezam-e Riyaseti Afganistan**” (Ademi Merkeziyet Ve Afganintan Başkanlık Sistemine Değişiklik), (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article103871>

²⁹⁹ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article103871>

³⁰⁰ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article103871>

Federal demokrasi sistemlerinde genellikle meclisli parlamento düzenleniyor ve bununla etnik bölünmelerdeki dengeyi korumak ve sosyal-siyasal ilişkileri güvence altına almak amaçlanıyor. Buna benzer parlamentolarda alt meclis (milletler meclisi ve vulsi cirga) seçilmiş bölgeleri temsil etmektedir. Afganistan gibi ülkelerde bu seçilmiş bölgelerden her biri ayrı etnik özelliklere uygun olarak oluşturulur.³⁰¹

İl ve eyalet temsilcilerini oluşturan yüksek meclis üyelerinin kültürel ve bölgesel alanlarla ilgili bir etkileri yoktur. Bundan dolayı senatörler daha büyük grupları, toplulukları, etnik ve bölgesel açılardan ayırt etmeksizin toplumun daha çok sosyal ve siyasal gerçeklerini temsil etmekle yükümlüdürler.³⁰²

Afganistan, bu ikili meclis parlamento sistemine pek yabancı sayılmaz. Muhammed Nebil Han zamanında Lordlar meclisi buna benzer atamalı bir kurumdu ve 1343 yılının anayasasına göre Mişrano Cirga'nın seçimle göreve alınan insanları temsil eden ve sosyal-siyasal kişileri de içine alacağı tahmin edilen bir kurum olacağı bekleniyordu. Bir Afganistan federalizm yönetimi, Afgan topluluğunun gerçeklerini dikkate alarak ve bölgesel-toplumsal dengenin korunmasını gözeterek özel bir önem kazanacaktır. Dolayısıyla iki meclisli parlamentonun varlığı hayati bir gerekliliğe dönüşmüş durumdadır. Ayrıca 25 senedir savaş haline ve ekonomik krizlere sebep olan iki meclisin aralarındaki açık sorunların da kapanıp yeniden birlikteliği sağlamaları gerekir.³⁰³

Afganistan'da ulusal çıkarların bütün vatandaşların çıkarlarını temsil etmesi gereken siyasi ya da sosyal kuvvetlerin yeri boş durumdadır. Gelecekteki bölgesel ve siyasal dengelerin korunabilmesi amacıyla ülke parlamentosunun bu kuvvetlere daha fazla yer vermesi ve o boşlukların doldurulmasını sağlaması gerekmektedir.³⁰⁴

---

³⁰¹ NABİZADE, Mohammad Evez, “**Nezam-e Federali Rahi Halli Buhran Kununi Dar Afganistan**”, (Afganistan'daki Mecut Siyasi Krize Federal Çözüm), (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article10084>

³⁰² NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article10084>

³⁰³ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article103871>

³⁰⁴ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article103871>

Yaklaşık bütün dünyada ve Afganistan'da yaşanan tecrübelerin gösterdiği gibi alt meclisin bir alternatif meclisi yoktur. Afganistan'da demokrasi, her şeyden önce en küçük idari birimlerde ve coğrafyalarda yaşayanları temsil edebilecek milletvekillerini parlamentoya kazandırmalıdır. Afganistan'ın federal sistemdeki Ulusal Konsey'i (Vulusi Cirga) etnik ve bölgesel demokrasinin ana alt yapısı olarak çalışır. Halkın temsilcileri bu mecliste doğal olarak daha önceki sistem gibi etnik liderleri ve bölgesel kişileri içine alır.³⁰⁵

Bu birleşmelere, hayatın her yanını kolaylaştıracak olması ve etnik-bölgesel gerçekleri temsil edecek olması dolayısıyla ihtiyaç vardır. Aynı zamanda sosyal ve siyasi kuvvetleri de güvenceli bir kurum haline getirmek de gerekecektir. Bu kuvvetler çoğunlukla ulusal ve global çıkarları siyasi ve sosyal açılardan Afgan topluluğunu birlikte temsil edeceklerdir.³⁰⁶

Birçok federal demokrasi sistemlerinde yüksek meclis, ABD'den Pakistan'a kadar bölgesel-toplumsal kuvvetleri sağlamak için en başarılı kurum sayılmaktadır. Lordlar meclisi ya da Mişrano Cirga sadece sosyal ve siyasi karakterlerin kuvvetleri doğrultusunda kendi yapılarına katılmasını sağlamamalı aynı zamanda onları bölgesel ve etnik kişiliklerden çıkarıp ulusal bir kuvvet haline gelmelerinde öncü olmalıdır. Meclisin bu işi yürürlüğe sokabilmesi için anayasada gerçek bir etkiye sahip olması gerekir aynı zamanda milletvekillerinin seçimle oluşturulması ve seçim hakkı olan bir rejimin kabullenilmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Çoğu ülkelerin tecrübe ettikleri olayların gösterdiği gibi nispi temsil (Representation Proportional) Lordlar meclisine uyabilecek seçimli sistem Federal Afganistan'dır. Bu sistemin işlemesi doğrultusunda bütün ülkeyi bir tek seçimli alana dönüştürebilme imkânı yaratılacaktır. Bu geniş ve ferah alan içinde olan küçük ve büyük bütün önemli sosyal; siyasi kişiler Lordlar meclisine katılma haklarına sahip olacaklardır, böylece de siyasi iktidar ortak bir payda ile herkesin söz sahibi olması sağlanacaktır.³⁰⁷

³⁰⁵ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article10084>

³⁰⁶ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article10084>

³⁰⁷ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article10084>

Seçimli nispi temsil sistemi, herkesin adilane yönetilme hakkına sahip olmasına, her vatandaşın parlamentoya gönderebileceği birer temsilci seçme veya seçilme hakkına sahip olma ve her grubun aldığı oy kadar yasama yetkisine göre temsilci gönderebilme hakkına sahip olmasını sağlayabilecek demokratik bir sistemdir. Şimdi çoğu ülkelerde, Avrupa demokrasisinden Güney Afrika demokrasisine kadar yeni olmasına rağmen temsili seçimli sistemler diğer sistemlerle karşılaştırıldığında daha fazla tercih ediliyor. Nispi Temsil seçimlerinde ülkenin 100 seçim alanı kullanılırken 10 seçim alanı yeterli olabiliyor ve aynı zamanda her bir alandaki halk 10 temsilcisini parlamentoya gönderme hakkına sahip oluyor.³⁰⁸

Örneğin bu 10 seçim alanlarının her birinde 100000 oy kullanan varsa her verilen seçimde en çok 10000 oya ya da oyların %10'una ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla her siyasi parti ya da sosyal organizasyon 10000 oy karşılığında seçtikleri bir temsilciyi parlamentoya gönderme hakkına sahiptir ve her bağımsız aday en az %10 oy alarak kazanabilir. Geride kalan koltukları ise baraj oylamadan fazla oy alan partiler, organizasyonlar ve bağımsız adaylar oy sıralamasıyla doldururlar. "Barış Partisi", "Kalkındırma Partisi" ve Federal Demokrasi Partisi" adlarında üç parti ve de iki bağımsız aday olsun. Bunların bir seçime katıldıklarını varsayarsak koltuk dağılımını aşağıdaki tabloda şekillendirebiliriz. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 2. Bağımsız baraj oyunu geçememiş ancak oy toplamında "Barış Partisi" ardından ikinci sıralamadır böylece öncelikli olarak koltuk sahibi o olur.³⁰⁹

Dünyada şuana kadar bu seçimli sistemlerin değişik türleri tecrübe edilmiş ve uygulanmaya devam etmektedir. Ancak parti sıralamasında barajı %80den fazla olan türler daha azdır. Bu tarzın esasında, her parti ve her organizasyon temsilcilerinin aday sayısına göre eşlenmesini amaçlayarak adayları açıklar. Oy kullananlar parti ve organizasyonlarına göre oy kullanırlar ve makamlarına göre parlamento kürsülerinde tanıtılırlar. Yani yukarıdaki örnekteki gibi bir parti %43 oranında oy toplayabilmişse listenin başındaki

³⁰⁸ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article103871>

³⁰⁹ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article10084>

dört aday meclise katılma hakkı kazanır. Elbette ki bağımsız adaylar da seçime aday olup kazandıkları takdirde meclise katılabilirler. Çoğu uzmanlar “Nispi Temsil” seçim sisteminde en küçük grupların bile parlamentoya temsilcilerini gönderebilme şansları olması sayesinde bu sistemin en adilane seçim olduğu kanaatindedir. Bu seçim sisteminde oyların boşa harcanmasını önlenemediği için oy kullananların birçoğu seçime katılıyor. Yukarıdaki örnekte sadece %4 oy istismar edilmiş durumdadır. Ama birçok seçim türlerinde oyların hemen hemen yarısı heba olur. “Nispi Temsil” seçim sistemi uzmanlara göre daha fazla temsilci gönderebilmek için kadın adaylara da yardımcı olur. Hatta ülkenin her tarafında küçük veya dağılmış siyasi, etnik, kültürel grupların temsil edebilme hakkı kazanabilmeleri mümkündür. “Nispi Temsil” Afganistan koşullarına göre sadece Lordlar meclisiyle ilgili ve bölgesel-toplumsal dengeyi korumak ile ilgilidir. Ülkenin federal demokrasi sistemini kaldırabilmesi ve yürürlüğe sokabilmesi için güçlü bir birliktelik ve demokrasiye ihtiyacı vardır. Afganistan’da tarihi-geleneksel kalıbından çıkmış durumda olan etnik ilişkiler dolayısıyla ulusal kişilerin ve kuvvetlerin dışındaki bir birlik tasavvur edilemeyecek haldedir. Bu nedenle Lordlar meclisi ve “Nispi Temsil” seçim sistemi, federal bölünmede ve sarsılmaz bir birliğin sağlanması yolunda sağlam bir denge oluşturulması gerekmektedir.³¹⁰

3.9. FEDERE BİRİMLERİN COĞRAFİK DAĞILIMI

Yukarıdaki bölümlerde federalizm ve Afganistan’da uygulanması konusunda genel bir değerlendirme yaptık. Çalışmanın bu bölümünde federe birimlerin coğrafik dağılımı konusunda görüşlerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Afganistan toplumsal yapısı açısından değerlendirildiğinde ülke son zamanlarda etniksel açıdan yüksek bir türdeşliğe sahip olmayan bir ülke konumunda olduğunu belirttik. Bununla birlikte, ülke insanının kökenine bakıldığında; Türk kökenli “ Özbek, Hazara,

³¹⁰ NABİZADE, (12.08.2013), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article10084>

Türkmen”, Peştun, Tacik ve Peşeyi vb. gibi pek farklı etnik grupla karşılaşa biliriz. Bu tabloya bakıldığında Afganistan son derece farklılaşmış bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu farklılığı her bir etnik grubun kültür ve geleneğinde de görmek mümkündür. Aynı zamanda ülke siyasetini de etkileyen türden bir farklılık olduğu için federal sistemin uygulanmasına elverişli olan bir toplum yapısı ortaya çıkar. Afganistan’da toplumsal yapının sayısal bir büyüklükte ulaştığını ve ülke siyasetine doğrudan etki yaptığını söylemiştik. Bu açıdan bakıldığında ülkenin iyi bir bölgesel analize tabi tutulup bütün önyargılara kapalı federe birimleri belirtmek olumlu bir sonuç çıkaracağını düşünüyoruz. Afganistan bölgelerinin eski adları esas alınarak, ülkenin etnik coğrafik yerleşimine göre sekiz eyalete ayırabiliriz.

1. Kuzey Eyaleti:

İçerdiği iller:

Belh

Jawzjan

Faryab

Samangan

Sarepul

Nüfusunu oluşturan etnik köken:

Özbek

Türkmen

Tacik

Hazara

Peştunlar

Eyaletin merkezi:

Mezar-ı Şerif

2. Katagan Eyaleti:

İçerdiği iller:

Kunduz

Bağlan

Tahar

Badahşan

Nüfusunu oluşturan etnik köken:

Tacik
 Özbek
 Hazara
 Türkmen
 Peştunlar

Eyaletin merkezi:

Kunduz

3. Kohistan Eyaleti:**İçerdiği iller:**

Pervan
 Pençşir
 Kapisa

Nüfusunu oluşturan etnik köken:

Tacik
 Hazara
 Peştun
 Peşeyi

Eyaletin merkezi:

Çarika

4. Merkezi Hazaristan**İçerdiği iller:**

Uruzgan
 Gazni
 Bamiyan

Nüfusunu oluşturan etnik köken:

Hazara
 Peştun

Eyaletin merkezi:

Daykundi

5. Batı Eyaleti:**İçerdiği iller :**

Herat

Badgis

Ferah

Nimroz

Nüfusunu oluşturan etnik köken:

Tacik

Beluç

Aymak

Hazara

Özbek

Türkmen

Peştun

Eyaletin merkezi:

Herat

6. Güney eyaleti:

İçerdiği iller:

Kandahar

Helmand

Oruzgan

Zabul'un doğu batısı

Nüfusunu oluşturan etnik köken:

Peştun

Hazara

Tacik

Özbek

Eyaletin merkezi:

Kandahar

7. Doğu Eyaleti:

İçerdiği iller:

Nangarhar

Konar

Lağman

Noristan

Nüfusunu oluşturan etnik köken:

Noristani

Peşeyi

Tacik

Eyaletin merkezi:

Calalabad

8. Güneydoğu Eyaleti:

İçerdiği iller:

Paktiya

Paktika

Host

Logar

Nüfusunu oluşturduğu etnik köken:

Peştun

Hazara

Tacik

Eyaletin merkezi:

Paktiya

SONUÇ

Afganistan jeopolitik durumu bakımından coğrafyasında kilit ülke konumunda bulunmaktadır: Afganistan bir köprü ülke olarak Orta Asya'nın güneyindedir ve kuzeyden Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan, kuzeydoğudan Çin Halk Cumhuriyeti, doğudan ve güneyden Pakistan, batıdan ise İran'la sınırı vardır. Bu bölgede güç boşluğu bulunmakta ve güç elde etme imkanı bulunmaktadır. Önemli bir yeraltı kaynakları bölgesidir ve altın dâhil, önemli minerallerin olduğu, doğalgaz ve petrol açısından zengin bir bölgedir. Avrasya Balkanları'na hâkim olmak isteğine sahip yayılcı düşünceler de uluslararası mücadeleyi hızlandırmaktadır.

Afganistan, bu hâkimiyet güdülerinin sıçrama tahtası konumundadır. Coğrafi konumu ve etrafındaki komşuları itibari ile büyük güçlerin iştahını kabartacak ölçüde jeostratejik bir öneme sahip olduğu belirlenmiştir. Sağlayacağı avantaj ile büyük oyun mücadelesinde Afganistan'ı İngilizlere kaptıran SSCB, sıcak denizlere ulaşma fikrini ve Afganistan'ın önemini hiçbir zaman dış politikaları arasından çıkarmamıştır. SSCB'nin 1979'daki Afganistan işgalini bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. SSCB'nin Afganistan'ı işgaline direnen Afgan halkının direnişinin uluslararası düzeydeki yankısı, dünyada büyük kuvvetler arasında hukuksal bir tartışmanın başlangıcı olmuştur. Sonuçta Birleşmiş Milletler kararı ile SSCB'nin Afganistan'ı boşaltması oylanmıştır.

BM'nin gözetiminde Cenevre'de yapılan siyasi görüşmelerden sonra taraflar, 15 Nisan 1988'de anlaşma yaptı. 15 Şubat 1989 günü son Sovyet askerleri Afganistan'ı terk etmiştir. Sovyet işgalinin bitmesi Afganistan'da hiçbir şeyi değiştirmemiş, Cenevre anlaşmaları Afganistan'a barış getirmemiştir. SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında iç savaş başlamıştır. Bu iç savaşın başlaması ile bölge ve bölge dışı ülkeler bazı gruplara destek olmuşlardır. İç savaş neticesinde ülke çıkması zor görünen iç istikrarsızlığa bürünmüş ve bundan faydalanan Taliban ülkeye hakim olmuştur.

Taliban yönetimine destek olan ülkelerin ABD, Pakistan, Arap Yarımadası ülkeleri olduğu görülmüştür. Bu gelişmeler ışığında çalışmamızda, Afganistan'ı iç istikrara kavuşturan muhtemel çözüm yolu düşünülmüştür ve bu çerçevede ülkenin etnik, dil, mezhep farklılığı dikkate alınarak federal sistemin siyasal istikrarsızlığa çözüm yolu olabileceği kanaati oluşmuştur.

Afganistan'ın son otuz yıllık tarihine bakıldığında iç savaşlar her zaman birinci derece sorun mahiyetinde olmuştur. Başkanlık sisteminin ilanıyla birlikte ülke yeni bir siyasal yapıya girmişse de, iç savaş zaman zaman farklı boyuta taşınarak etnik liderliği üstlenen kişilerin iktidara geçme savaşına dönmüştür ve ülkede antidemokratik rejimler üst seviyede görüldü, demokratik ilkelere aykırı oluşumlar ortaya çıktı, hürriyetler daima tehlikelerle karşı karşıya kaldı, ülkede kutuplaşma ve tikanıklıklar hiç eksik olmadı. Dolayısıyla Afganistan otuz yıldır merkezde güçlü bir otoritenin kurulamadığı bir ülke halini kendine almıştır.

Afganistan bugün çok farklı şartların ve dinamiklerin etkisi altındadır. Bir yandan ABD ve İngiltere'nin ülkedeki nüfuzu, bir yandan da İran ve Pakistan ve diğer yandan etnik gruplar arası mücadele, bölge ve bölge dışı ülkeleri stratejik çıkarları, nihayetinde Taliban direnişi, ülkede düzenin kaderini değiştirmiş ve çıkılması zor olan bir duruma sokmuştur.

Afganistan tarihsel şartları nedeniyle asla homojen bir toplum olamamıştır. Bugün otuz milyonu aşan Afgan nüfusu onlarca etnik grubun birleşimidir. Bu çerçeveden bakıldığında Afganistan'da milletleşme sürecini tamamlamış homojen bir Afgan halkı olamamıştır. Böylelikle bir merkez-çevre gerginliği her zaman görülmüş ve ülkenin her döneminde modern beylikleri andıran yerel iktidarlar oluşmuştur. Bu da denge ve ittifak sistemi olumsuz etkileyerek vazgeçilmez bir unsur olarak Afgan siyasetinin doğasına yerleşmiştir ve her daim milli bir mesele haline gelmiştir.

Bilindiği üzere Afganistan'da birden fazla etnik grup yaşamaktadır, söz konusu etnik grup birçok çeşitliliğin ve farklılıklarını kendi bünyesinde barındırmaktadır bu tür çeşitliliğin ve farklılıkların korunması için başkanlık sisteminin yerine şuan ki etnik ya da coğrafik özelliğine uygun olan federalizm sistemini uygulanmalıdır. Özellikle, dört ya da daha fazla büyük

etnik grupların bulunduğu Afganistan için federalizm bir zorunluluk şeklini kendine alır ve böylesine etnik dengesizliklerin ve ihtilafların giderilmesinde, federal sistem, bütünleştirici ve çeşitlilikleri barındıran bir işlev görür.

Söz konusu siyasal düzensizliğin belirgin izleri Davut Han dönemiyle başlayarak günümüze kadar devam etmiştir ve hiçbir zaman sistemli bir politikaya dönüşmemiştir. Ülkede zaman zaman iktidar ya da muhalefet partileri adem-i merkezîyetçi görüşler açıklasa da, gerçekte büyük küçük bütün partilerin hedefi, ülkeyi bir bütün olarak merkezden yönetmektir ve ülke sorunlarının iktidarı ele geçirip yetkileri merkezde toplamakla çözüleceği konusunda hemfikir görünmüşlerdir. Bu merkezîyetçi siyasal düzeni paylaşmayan siyasal parti ya da siyasal akımlar birer istisna oluşturacak kadar az ve cılız hareketlerdir. Bu konuda tek anlamlı istisna, kendine bölgesel bir taban bulmuş partilerdir.

Farklılaşmış toplumsal yapı Afganistan'da olduğu gibi hemen her ülkenin toplumsal yapısında bir birinden az-çok farklılaşmış gruplar bulunur. İçinde hiç farklılık barındırmayan, tam anlamıyla bütünleşmiş bir toplumu düşünmek zordur, buna karşılık, bir toplumun her konuda tümüyle farklılaşmış unsurlardan oluştuğu da düşünülemez.

Dil, etnik farklılaşmanın yanında az çok mezhep farklılaşmasına da yol açmaya başlayan Afganistan'da toplumsal bir yapının düzenini gittikçe tehlikeye atmaktadır, bu nedenle toplum içinde gruplaşmalar meydana gelmiş durumdadır, yanı sıra ülke içinde bölgeler arası çıkarların farklılaşması, bölgelerin coğrafi konumları, sahip oldukları doğal kaynaklar, ülkede yaşayan etniklerin değer verdikleri tarihleri ülke yapısını farklılaşmaya götürmüştür. Bir toplum ne denli büyük farklılıklar içerirse, söz konusu farklılıkların korunması ve çözüm bulunması yönünde o kadar istek doğacaktır.

Dil, etnik, din ya da ekonomik farklılığı gibi etkenlerden üçü ve ya beşi bir toplumda federal yapıya sahip olma yönünde bir istek yaratmamıştır, bir başka toplumda, bu etkenlerden yalnızca biri böyle bir talep doğurabildiği görünmektedir. Afganistan'da bu tür farklılıklar oldukça derin ve belirli coğrafi bölgelerde kümelenmiş durumdadır ve korunması yönünde güçlü bir istek yaratmaktadır.

Afganistan toplumsal yapısı açısından mezhepsel açıdan yüksek bir türdeşliğe sahip değildir. Bununla birlikte, ülke insanının kökenine bakıldığında; Türk kökenli “ Özbek, Hazara, Türkmen”, Peştun, Tacik ve Peşeyi vb. gibi pek farklı etnik grupla karşılaşa biliriz. Bu tabloya bakıldığında Afganistan son derece farklılaşmış bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu farklılığı her bir etnik grubun kültür ve geleneğinde de görmek mümkündür. Aynı zamanda ülke siyasetini de etkileyen türden bir farklılık olduğu için federal sistemin uygulanmasına elverişli olan bir toplum yapısı ortaya çıkar. Afganistan’da toplumsal yapının sayısal bir büyüklükte ulaştığını ve ülke siyasetine doğrudan etki yaptığını düşünmemek yanlış olur. Bu açıdan bakıldığında ülkeyi üniter bir siyasal yapı ile idare etmek çok zor.

Afganistan’ın her döneminde bu tür etniksel çekişmeler üst düzeyde görülmüştür ve ulusal bir kimlikten hiçbir zaman söz edilmemiştir. Afganistan’da etnik kimlik üzerinden siyaset yapma eğilimi oldukça yüksek seviyededir, partilerin parlamentoda temsil edilebilmesi için kendi etnik grubuna göre planlar üretilip ona göre adaylık çalışmaları yürüttüğü görülmüştür.

Afganistan’da etnik ve dilsel grupların varlığından hareketle, toplumsal yapının federalizmi zorunlu kılacak kadar büyük ve derin farklılıklar içerdiğini ileri sürmek yerinde olsa gerek. Bütün etnik gruplar güçlü siyasal talepler yaratacak kadar kalabalık ve belirli bölgelerde yerleşiktir. Ülkedeki etnik grupların sayıları kadar ulusal kimlik ve siyasal sistem karşındaki tutumları da önemlidir. Türk kökenli etnik gruptan sonra en büyük etnik grup olan Peştun, Tacik ve diğer etnik grubun federal sistemin benimsenmesi yönünde bir talep olduğunu son seçimlerden sonra açık bir şekilde gördük. Peştunlar dahil bütün etnik gruplar, kimliği üzerinden siyasal partiler aracılığıyla siyaset yapmakta ve ya siyaseti etkileyecek potansiyel girişimlerde bulunmaktadır.

Afganistan’ın toplumsal yapısı federal sistemin gerekli kılacak kadar bölünmüş ve farklılaşmış tespiti, sosyolojik alana ait bir tespittir. Buradaki amaç, sosyal yapının federal siyasal yapıyı gerekli ya da zorunlu kıldığıdır. Dolayısıyla federal sistemin başarısı, uygulandığı ülkenin kültürü ile yakın ilişki içindedir. Bütün bu etkenlere rağmen, Afganistan için çizilen olumsuz

gelecek senaryolarını tartışmalı kılacak başka dinamikler de söz konusudur. Bu dinamiklerin başında, Afganistan'ın maruz kaldığı uzun ve kanlı savaş yıllarının toplumun tüm kesimlerinde acı izler bırakması gelmektedir. Yaşanan sıkıntılar çatışmayı ve ayrışmayı derinleştirmek yerine benzer acıların bir daha yaşanmaması temelinde bir ortak anlayışın gelişmesine hizmet edebilir. Bu başarılabilirse, Afganistan kendi geleceğini yeniden başarılı bir biçimde inşa edebilir.

Afganistan'da toplumsal unsurlar arasında bir görüş birliği sağlanması koşullarının başında hiç şüphesiz anayasal sistemin buna ne ölçüde zemin hazırlayacağı, kolaylaştıracağı gelmektedir. Bu çerçevede federal bir kurumsallaşmanın hangi koşullar altında istikrar sağlayabileceğinin üzerinde durulması gerekmektedir. Uzun ömürlü federal sistemler genellikle gönüllü katılıma dayanan bir kuruluş süreci izlemiş sistemlerdir. Daha açık bir ifade ile önceden devlet olan, ya da bu aşamaya ulaşmış unsurların gönüllü katılımı aralarında bir federasyon oluşturmaları bu açıdan önemi bir dinamiktir.

Tarihsel açıdan bu durum ya kolonileşme süreci yaşamış toplumlarda (ABD gibi) ya da geleneksel olarak özerk yönetsel yapıların güçlü olduğu (İsviçre, Almanya gibi) ülkelerde bu tip katılcı federal sistemler gelişme gösterebilmiştir. Ayrışma ile oluşan federal sistemler ise daha istikrarsız ve kısa ömürlüdür. Bu sistemlerde federalizm, ayrışmanın bir aşaması gibi işlev edinmektedir. Bu sistemler genellikle önceden üniter bir sistemin sonradan federasyona dönüştürülmesi ile oluşurlar. Ancak eski Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya örneklerinde olduğu gibi bu sistemlerin istikrarı baskıcı bir merkezin varlığına yakından bağlıdır. Güçlü merkezi otorite zayıfladığında bu sistemler çatışmacı bir ayrışma sürecine girebilmektedirler. Federatif bir sistemin unsurları, federal yönetimi bir amaç olarak görmelidirler. Federasyonu bir amaç değil de bir geçiş aşaması olarak gören unsurların varlığı söz konusuysa federal sistemin sürekliliği bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Federal yetkiler paylaşımcı ya da hiyerarşik olarak düzenlenebilir. Devlet yetkileri federal ve federe unsurlar arasında paylaşılabilir ya da kararlar

federal organlar tarafından alınıp, uygulama federe devletlere bırakılabilir. Her iki durumda da federal organlar zayıf bir merkez değildir. Kendi yetkilerinin kullanımında meşruiyetini federal organlardan alır. Çevreye aşırı derecede bağımlı bir merkezin varlığı federalizmin değil, feodal sistemin bir özelliğidir. Kısaca katılımcılığa dayalı bir iradeye dayalı, federasyonu bir amaç olarak gören unsurlardan oluşan ve federal merkezin kendine verilen yetkileri tam olarak kullanabildiği bir işleyiş federal sistemlerin istikrarının başta gelen dinamikleri olarak sıralanabilirler.

Afganistan Anayasası'nın bu açıdan belirsizlikler taşıması gerekmektedir. Öncelikle Anayasa federal ve federe devletlerarasında ikili bir sistem getirmeli, vilayet, bölge ve federal devlet temelinde üçlü bir ayırım oluşturmamalı. Anayasa'da vilayetlerin statüsü açık bir biçimde düzenlenmeli. Bölge ile vilayetler hemen hemen benzer yetkilere sahip otoriteler gibi durmamalı. Federal hükümet vilayet ilişkisi açık olmalı.

Senatolar, federal devletlerde nüfusu az olan federe unsurların sistem içinde kalmaları için geliştirilmiş bir emniyet rübabıdır. Ülkedeki nüfus dağılımına göre seçilen temsilcilerden oluşan meclis bileşimi doğal olarak nüfusu fazla olan bölgelerin baskın olduğu bir yapıda oluşur. Nüfusu fazla olan federe unsurlar meclisin kararlarını kendi lehlerine şekillendirerek federal sistem içinde çatışma ve anlaşmazlıklara neden olabilirler. Bunu önlemek için federatif unsurların sayısal üstünlüklerine bakılmaksızın temsil edildikleri ikinci bir meclise, yani senatoya gereksinim bulunmaktadır. ABD'de nüfusu ne olursa olsun her devletin Senato'da iki temsilci bulundurması bunun en iyi bilinen örneğidir.

Temel bir devlet organının yetkileri, diğer bir devlet organının çıkaracağı yasa ile değil doğrudan anayasa tarafından düzenlenmelidir. Bu durum senatonun federe unsurlar arasında bir denge oluşturma işlevini önemli ölçüde zedeleyebilir. Afganistan'ın yeniden yapılanmasında hayati öneme sahip bulunan işletim alanlarının yönetiminin federal hükümete bırakılması, en azından hiyerarşik bir yetkilendirme yapılması federal sistemin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Afganistan'da uzlaşma zemininin oluşturulması konusunda dikkat edilmesi gereken bazı sistem özellikleri

bulunmaktadır. Etnik-mezhepsel temelde bir federatif yapılanma nüfusun yerleşim alanları yönüyle nispeten homojen gruplara bölüldüğü bir yapıda işlevsellik kazanabilir. Böyle bir durum olmadığında bölgelerde yapay azınlık gruplar oluşur ve yeni sorun ve çatışma alanları ortaya çıkar. Bölgelerde homojenleşmeye dönük bir nüfus politikası izleme eğilimi güçlenebilir. Afganistan'da aynı aşirete mensup farklı mezheplerden toplumsal alt grupların varlığı düşünüldüğünde ve Anayasa'da bölge ve vilayet temelinde gevşek bir federalizm düzenlenmiş olduğu buna eklendiğinde mikro düzeyde çok sayıda yönetsel otoritenin oluşması olasılığı güçlüdür. Bu durum yönetmekte zorlanan çok sayıda otorite arasında sistemin kilitlenmesine neden olabilir.

Gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus ülke halkının sahip olduğu talep profili ile mevcut siyasal yapılanma arasında ne ölçüde bir uyumun olduğudur. Yıpratıcı savaş ortamında birçok zorluklarla yüz yüze gelen Afganistan halkı etnik-mezhepsel temelde bölünmüş bir yönetsel yapılanmayı mı, yoksa kamu hizmetlerinin etkin olarak verildiği, altyapı sorunlarını aşmış, yeni meslek alanları ve iş olanaklarının sağlandığı bir yönetim yapılanmasını mı talep ediyor? Ülkenin yapılanmasında mevcut kaynakların bölgeler arasındaki paylaşımını mı, kaynakların genişletilmesi mi merkezi öneme sahip olmalı? Toplumdaki talep bileşiminden kopuk bir yönetsel yapılanma Afganistan'ın geleceğini tehdit eden potansiyel unsurlardan biridir. Afganistan seçimleri ülke halkının ortaklıklara dayalı siyaseti ve işbirliklerini desteklediğini göstermektedir. Yine bu çerçevede etnik ve mezhepsel kimliklerin siyaseti belirleyen tek unsur olmadığı, farklı etnik ve mezhepsel oluşumların içinde farklı siyasal eğilimlerin bulunduğu görülmektedir. Bu durum etnik ve mezhepsel kimlikleri aşan siyasi oluşumların hayata geçirilmesine bir altyapı oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

AFŞAR, Muhammed, “**Afgan-name II**”, Tahran, 1962.

AKBAŞ, İsmail; “**Afgan Kralı Emanullah Han’ın Türkiye Gezisi ve Türk Afgan İlişkileri**”, yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Dokuz Eylül Üniv, A.İ.İ.T Enstitüsü, İzmir 2008.

AKDEVEELİOĞLU, Atay, “**İran’ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası**”, www.stradigma.com, (06.05.2012).

ANDESHMAND Mohammad Ekram, “**Amerika Dar Afganistan” (Amerika Afganistan’da)**, kabil 2005.

ANSARİ, Başir Ahmad, “ **Afganistan Dar Ateşi Neft**”, (**Doğal Kaynaklar Kurbanı: Afganistan**”), Kabil, Meyvend Yayınları. 2006.

ATAY, Mehmet, “**Avrasya’nın Balkanları, Afganistan’da İç Çatışma Dinamikleri**”, Avrasya Dosyası, Sonbahar Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.

AZİMİ, Mohammad Nabi , “**Ordu ve Siyaset Dar Seh Daha-i Ahir**”, (**Son Otuz Yılda Ordu ve Siyaset**), Peşaver 1990.

BEG, Rauf, “**Adı Afganistan’dı Talibanların Eline Nasıl Düştü**”, Turan Yay, İstanbul 2001.

BRZEZINSKI, Zbigniev, “**Büyük Satranç Tahtası**”, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.

BURGET, Fazıl Ahmed, “**Avrasya’nın Değişen Jeopolitiğinde Afganistan Türkleri**”, ASAM Yay. Ankara 2005.

ÇEÇEN, Anıl, “**Afganistan’ın Öne Çıkışı**”, Avrasya Dosyası, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.

ÇEVİKBAŞ, Refat, **Federalizm Tartışması Ve Türkiye**, Kırıkkale ty.

ÇINARLI,Özgür, **“Afganistan’ın Dünü Bugünü”**,
www.hirc.hacettepe.edu.tr, (22.12.2012).

DAVUDİ, A. N., **“Tealul-i Din ve Devlet Der Tarih-i Afganistan ve Nizam-ı Siyasî-yi Ayende”**, (Afganistan’da Din ve Devlet Gecikmesi ve Gelecekteki Siyasi Sistem), Kabil 2005.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **“Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu”**, Küre Yay., İstanbul, 2003..

DEMİREL, Emin; **“Taliban El Kaide-Ladin ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan”**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002.

DONALT, N. W. **“Afganistan’da Etnik Gruplar ve Kökenleri”**, Çev. Oğuz AKTAN, Etnoloji Araştırmaları Yay., İstanbul 1978.

DURSUN, Gülfem, **“Afganistan’ın Etnik Kimliği”**, Avrasya Dosyası, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3.

EFEĞİL, Ertan, **“Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye”**, Avrasya Dosyası, Yaz 2000, Cilt 6, Sayı 2.

ERHAN, Çağrı, **“ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları”**,<http://www.stadigma.com/türkçe/Kasım2003/vizyon>,(15.11.2012).

FARHANG, Mir Muhammad Siddik, **“Afganistan Dar Panc Karne Ahir” (Son Beş Asırda Afganistan)**, Tehran, 2001.

GÖZLER, Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Yayınevi, 4. Baskı, Bursa 2012.

GUBAR, Mir Gulam Mohammad, **“Afganistan Dar Masiri Tarih”**,(**Tarih Boyunca Afganistan**), Payame Muhacir Yay. Kum 1980, Cilt : 1

GUBAR, Mir Gulam Mohammad, **“Coğrafya-i Tarihi Afganistan”, (Afganistan’ın Tarihi Coğrafyası)**, Meyvend Yay. Kabil 2005.

GULAMULLAH, Faiz Mohammad Katip, **“Nejad Namey-i Afgan”, (Afgan Irk Namesi)**, ismayili Yay. Pakistan 2000.

HABİBİ, Abdulhay, **“Tarihi Afganistan Kabil Az İslam”, (İslam Öncesi Afganistan’ın Tarihi)**, Dünyay-i Kitap Yay. Tahran 1988.

HAKCU, M. A. **“Afganistan ve Müdahelat-ı Haricî”, (Afganistan ve Dış Müdahaleler). Yy. ty.**

HAYRİ, Aysultan, **Afganistan’da Türkçe Eğitiminin Tarihi**, yayınlanmış yüksek lisans Tezi, Gazi üniv, Türkçe Eğitim Ana Bilim Dalı, Ankara 2007.

İLHAN, Suat, **“Jeopolitik Gelişmeler ve Türk dünyası”, Avrasya Etüdüleri**, Sonbahar 1995, Cilt 2, Sayı 3.

KABİLİ, Mehdizade, **“Daramadi Bar Tarih-i Afganistan”, (Afganistan Tarihine Bir Giriş)**, Sahafi İhsani Yay. Kum 1997.

KABİLİ, Mehdizade, **“Horasan-ı Buzurg Mehd Aiin Zardüş”, (Büyük Horasan Zerdüş Ainlerinin Beşiği)** Yay. Meşhed 2002.

KAMRANY, Nake Muhammad, **“Sovyet İşgali Altındaki Afganistan –II”** T.D.V. Yayınları, Ankara 1997.

KAYUMİ, Hüseyin, **“Kanun-ı Ahzab-ı Siyasî ve Nakş-ı An Der Sistem-i Çend Hizbi Kişver”, (Siyasi Partilerin Yasaları ve Ülkenin Çok Partili Sisteminde Rolü)**. Yy, ty.

KOHZAD, Ahmad Ali, **“Afganistan Dar Partavi Tarih”, (Afganistan Tarih Işığında)**, Dünyay-i Kitap Yay. Tehran, 2010.

KOHZAD, Ahmad Ali, **“Afganistan Dar Partavi Tarih”, (Afganistan Tarih Işığında)**, Dünyay-i Kitap Yay. Tehran, 2010.

KOHZAD, Ahmad Ali, **“Afganistan Dar Şahname”**, (**Afganistan Şahnamede**), İntişarat-ı Beyhaki Yay. Kabul, 1975.

KONUĞÇU, Enver, **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Sevinç Matbaası Yay., Ankara, 1973.

KURUBAŞ, Erol, **“Uluslararası Güç Mücadelesi Ekseninde Hazar Petrolleri ve BoruHatları Sorunu”** konulu konferans metni, Dağ Komando Okulu, Isparta, 14 Şubat 2004.

MANZAR, A. M. **“Afganistan Üzerinde Kızıl Bulutlar”**, BOSNALI, İsmail, Öncü Yayınları: 2.

MARZDİN, Parvez, **“Taliban - Ceng-i Mezhep ve Nazm-ı Nevin Der Afganistan”**, (**Taliban- Mezhep Çatışması ve Afganistan Yeni Sistem**), Kabil 2004.

MOHAMMADİ, Gulam Mohammad, **“Paştunistan Hay-i Amili Tabahi Afganista”**, (**Peştunistan İstemek, Afganistanın yıkılmasına Neden**), kabil 2009.

MUCADİDİ, Abdulhaq; **“Afganistan az Amir-i Kabir Ta Rahbari Kabir”**, (**Büyük Emirden Büyük Lidere Kadar Afganistan**), Bango İntişarart Mayvand Yay. Kabil 2008.

NABİZADE, Mohammad Evez, **“Halli Adilaney-i Masayili Akam Dar Nezame Gayri Mutamarkiz”**, (**Dağıtık Siyasal Sistemde Etnik Meselelerin Çözümü**), (12.8.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article128169>

NEKPEY, Sena, **“Vahdet-i Milli Tanha Dar Gaire Mutemerkiz Sazi Nezam-ı Siyasi ve Taksimi Kudret Ast”**, (**Ulusal Birlik Sadece Siyasal Sistemin Adem-i merkeziet oluşu ve Güç Dağılımıyla Gerçekleşir**). (12.8.2012) <http://kabulpress.org/my/spip.php?article133194>

NOORULHAK, A. J. “**İlk Fetihlerden Gaznelilerin Son Dönemine Kadar Afganistan’ın İslamlaşma Süreci**”, yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniv, Sosyal Bilimler Enst, Isparta 2005.

OĞUZ, Esedullah, **Afganistan**, Cep Kitapları, İstanbul 1999.

OĞUZ, Esedullah, **Hedef Ülke Afganistan**”, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul, 2001.

ORUZGANİ, Gulamşah, “ **Tahakuki Nezame Fedrali; Mutazamını Hakimiyeti Mardum Salari Dar Ayende**”, (**Federal Sistemin Gerçekleşmesi; Demokratik Yönetişimin Geleceğine Garanti**), (13.09.2012), <http://kabulpress.org/my/spip.php?article126697>

OSMANİ, A.; “**Muşahasati Uzbekha va Turkmenha**” (**Özbekler ve Türkmenlerin Profilleri**), İntişarat Yay. Kabil 2008.

ÖZMEN, Süleyman; “**Mahmut Tarzi’nin Hayatı, İnkılapçılığı ve Faaliyetleri**”, yayınlanmış Doktora Tezi Marmara Üniv, Türkiyat Araştırmalar Ens, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.Bilim Dalı, İstanbul 2008.

ÖZMEN, Süleyman; “**Mahmut Tarzi’nin Hayatı, İnkılapçılığı ve Faaliyetleri**”, yayınlanmış Doktora Tezi Marmara Üniv, Türkiyat Araştırmalar Ens, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi A.Bilim Dalı, İstanbul 2008.

PEDRAM, Latif, “**Federalizm, Besteri Münasip Dar Afganistan**”, (**Federalizm, Afganistan’da En Uygun Seçenek**), (12.08.2012), <http://federal12.blogfa.com/post-180.aspx> .

RAŞİD, Ahmet, “**Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun**”, Everest- Mozaik Yay., İstanbul, 2001.

ROY, Arundhati, **“Savaş Barıştır”**, ABD, Terör ve İslam, Ahmet DEMİRHAN (der.), Vadi Yay., Ankara , 2001.

SARAY, Mehmet, **“Afganistan ve Türkler”**, Atatürk ve Türk Dünyası, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995.

SARAY, Mehmet, **“Dünden Bugüne Afganistan”**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1981.

SARAY, Mehmet, **“Türkmen İli ve Boyları”** Togan Armağanı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı 13 ,1985.

SAREM, **“Afganistan ve Taliban Hareketi ile ABD, Rusya Federasyonu, Pakistan, İran, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Afganistan'a Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi”**, Genelkurmay ATASE Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi SAREM Yay. Ankara 2001.

SELİCK, Herison, **“Hakayik-i Puşte Perde –i Tahacume Etihadi Şuravi Ba Afganistan”**, (**Sovyet Birliğinin Afganistan'daki İşgalinin Perde Arkasındaki Gerçekler**), Çev, Abdulcabar Sabit, Peşavir 1998.

SELİMİ, A. H. **“Hukuk-ı Ekaliyethay-i Mahrum-ı Afganistan, Afganistan ve Nizam-ı Siyasî-yi Ayende”**, (Afganistan Mahrum Azınlıklarının Hukuku, Afganistan ve Gelecekteki Siyasi Sistem). Yy,ty.

ŞAHRANİ, Enayatullah, **“Tarihçey-i Necat ve Akvam Dar Afganistan”**, (Afganistan'da Irk ve Etnik Tarihi),Amerika 2007.

ŞUKURZADE, M., **“Tacikan Dar Masir-i Tarih”**,(**Tarih Boyunca Tacikler**), Tehran 2004..

TAMANA, Faramarz, **“Siyaseti Harici Amerika Dar Afganistan”**, (Afganistan’da, Amerika’nın Dış Politikası), Tahran 2008.

UYGUN, Oktay, **Federal Devlet**, İstanbul 2007.

ÜLGER, İrfan Kaya, **“Taliban: Afganistan’da Pax American’nın İslamcı Militanı”**, Avrasya Dosyası, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.

ÜLGER, İrfan Kaya, **“Taliban: Afganistan’da Pax American’nın İslamcı Militanı”**, Avrasya Dosyası, Sonbahar-Kış 98-99, Cilt 4, Sayı 3-4.

YALÇINKAYA, Alaaddin, **“Türk Cumhuriyetleri Petrol Boru Hatları”**, Bağlam Yay., İstanbul, 1998.

ZİYAYE, Najiba; **“Afganistan Türklerinin Dini, İnanç ve Yaşayışları”**, yayınlanmış yüksek lisans tezi, S.D.Ünv, S.B.E. Isparta, 2004.